

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Год. V. Бр. VIII-IX.

ЗОРА

ЛИСТ
ЗА ЗНАЊАЗНУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ.

Уређује
Атанасије Шола

Издаје почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена
јој је: на читаву годину 8 круна или 9 д., за ђаке 6 круна или 7 д.

У Мосшару, 1. септембра 1900.

Хрваштина у српскоме језику

— Др. Љубомир Медич —

Свако ко је пратио књижевност српску ван граница Краљевине морао је опазити у језику, независно од извесних покрајинских особености, које су, засада бар, неизбежне, још и једну другу појаву која прети чистоти нашег књижевнога језика. Та је појава у томе што се у књижевности, од толико година већ, стално увлаче и одомаћавају свакојак хрватске речи које се противе нашем језику. Упоредо с њима иду обично и синтактичке конструкције које такође нису у духу нашега језика; као год ни стил какав се, опет по угледању на Хрвате, покадшто опажа у писању у тим крајевима, тако, да никоме ко иоле има осећања за језик и зна шта у српскоме језику може бити а шта не може, није тешко, по самоме језику и стилу, познати да ли је што писано у Краљевини, или ван ове, — јер су све друге покрајине наше, посредно или непосредно, под утицајем Хр-

ваштине. Тако је бар засада; а доцније, ако се буде овако настављало како се почело, неће томе утицају избећи ни књижевност у њој. И пошто ми ценимо чистоту језика и стила, и сматрамо да је то двоје од највеће важности за сваку књижевност, хоћемо да се зауставимо мало на овој појави и укажемо на последице од ње.

Може се, на први поглед, учинити као да у тој појави самој по себи нема ничега што би могло штетно утицати на чистоту српскога језика и начина писања. Нису ли српски и хрватски један језик, и није ли корисно да се они, у нечему провинцијално различни, приближују један другоме, да се узајамно прожимљу, да се те провинцијалне разлике тако изгледе, а они на послетку стопе у језик који ће онда доиста бити један и исти?

Ми, пре свега, не мислимо да се јединству нашега књижевнога језика служи када се овоме дају два имена. Језик је тај или *српски*, или је *хрватски*; никако он не може бити српски *или* хрватски (а још мање хрватски или српски). Но да то оставимо на страну, пошто би нас оно одвело на друго, не књижевно поље, — ми не мислимо ни да се јединству књижевнога језика служи када се у њ много уносе провинцијализми. Колико је корисно поједине провинцијалне речи уносити у књижевни језик, те га, тим начином, богатити, и у томе има мере. С провинцијалним је речима као и с оним, чисто локалним речима што се чују само у појединим градовима (*argot, slang*); и провинцијализми су такве локалне речи, *argot* покрајински. И као што је недопуштено уносити оне месне речи у књижевност, тако исто треба бити пажљиви при уношењу провинцијализама. Има речи које никада неће моћи постати речима књижевнима, него ће вазда остати само провинцијализми; речи на пр. као што је *дајбуди* не могу се никада асимилувати књижевноме језику, и зато им није места у њему. Тако је с провинцијализмима у свима језицима; тако мора бити и у нашем. И ми морамо једном почети мислити о јединству књижевнога језика нашег. А ако би ко налазио да се тиме баш помаже то јединство, ми бисмо му приметили да се јединство у опште не састоји само у придодавању нових елемената, него још и у стапању њихову са оним чему се они придодају. Тако је у свему; па тако је и у језику.

У осталом, ово питање о провинцијализмима није оно о чему смо овде хтели расправљати. Ми смо хтели говорити о Хрваštини у српском

језику, а то значи о увлачењу извесних *страних* речи у наш језик. Јер *хрватске* речи, мислимо оне праве, *згољне*, хрватске речи, то су *стране* речи; то нису више речи онога језика што га је Даничић обележавао као хрватски *или* српски. То су нове речи новог језика, *хрватског*. Хрвати, о којима је Вук онако добро рекао да имају државу (какву то је њихова ствар) и да им треба још само народ, сасвим су право судили када су прионули да створе себи језик: није ли језик најбитнија одлика народа? Тако је постао од српског једног дијалекта хрватски језик; онако исто као што је, постао и један *земаљски* (по аналогiji, са *нашки*?), по Г. Јагићу, *босански* језик. Ако је Хрватима тај језик добар, и они се њим споразумевају, ми против тога немамо ништа. Ми смо им дали основу, облике, и законе; речи, ако им нису добре оне које смо им ми дали, могу, слободно, и сами правити; могу их, по нама, ако хоће, узимати и из Волапика. То је њихов, *хрватски* језик, и они га могу удушавати како хоће. Нас се тиче наш, српски језик; њега морамо чувати од свега што би могло штетно утицати на чистоту његову, па и од Хрваštине.

Нећемо овде набрајати све оне речи што су се из *хрватскога* увукле у наш, српски језик. То је немогућно, а и непотребно. Важније је потражити откуда је дошло да се оне у њега увуку. Томе се, како нама изгледа, није тешко доислити. Многе су, управо све, покрајине српске у којима се негује књижевност, осим Краљевине, у додиру с Хрваštином; оне су, без мало, све под утицајем Хрваštине, једне, по томе што су под хрватском управом, а друге зато што се у њима иде на

руку Хрваštине. Званични називи су хрватски; поједине речи што се у саобраћају употребљују, исто тако. Неизбежно је да се сви ти изрази одомаће, најпре у обичном говору, да после пређу и у књижевност. Када се на пр. управник зове *равна-тељ*, или када се у званичним огласима објављује каква *дражба*, свет се напослетку, навикне на те речи, и оне временом стекну право грађанства и у књижевности и одомаће се у њој. Исто је тако и с толиким другим речима; и оне се поступно, неосетно, али и неминовно, увлаче у језик; и ми можемо читати у српским књигама и листовима на пр. *свѣтло*, место *светлост*; можемо читати *дакако* тамо где Србин ту реч не би никада употребио („о томе, *дакако*, треба размислити“); можемо читати *исказе* о *милодарима*, речи које обичан школовани Србин, који, поред својега матерњег српског, не влада још и *хрватским* језиком (или бар немачким, по чијим су речима ове речи сковане) никако и не разуме. Да не помињемо даљих примера, навешћемо још само како смо, у више прилика, у изводима из записника Матице Српске, читали о решењима да се *зготове* слике неких народних добротвора. *Готови* се што за јело, и тако би, по тим изводима, могло изгледати да је решено да се они добротвори (из захвалности, зар?) *in effigie* поједу. Нека се не мисли да ми овим хоћемо да правимо јевтине досетке: ствар је ова и сувише озбиљна да би око ње требало водити шалу.

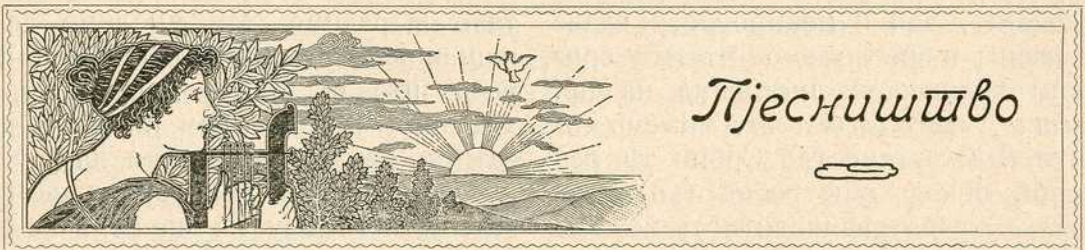
Оваквих, *хрватских*, управо никаквих речи може се читати у књигама и листовима што излазе ван Краљевине пуно; неки од њих могу се покадшто читати и у листовима што у Београду излазе, нарочито откако су у њима почели писати

извесни новинари из такозване Троједне Краљевине. Да такве речи не богате наш језик, мислимо да не треба нарочито доказивати. Оне могу само удити, и зато им није места у српскоме писању. И не само да овим речима што су узете непосредно из *хрватскога* није места у српскоме писању, него ни онима које су, по угледању на Хрвате, сковане по немачким неким речима. И то је, у неколико, и посредно, утицај Хрваštине: ми видимо како Хрвати раде, и мислимо да и ми треба тако да радимо. Ми мислимо да у нашем језику *мора* бити свију оних речи што их има у немачкоме, и мислимо, још, да нам их ваља ковати по немачкоме, ропски, да у свему, по основи и како су из ње изведене, изгледају на оне немачке речи. Они који такве речи кују изгледа да не воде никаква рачуна о томе да сваки језик има *својих* речи и да оне које су добре у једном језику не морају зато бити добре, исто такве, и у другоме; и да зато, ако се оне већ морају ковати, треба их удесити онако како ће оне најбоље одговарати језику у који се уводе. Узмимо, примера ради, у нас, по готово, већ одомаћену реч *уџбеник*. Ми о тој речи, истина, не знамо да ли је она узета од Хрвата или је она у нас скована; толико је извесно да је она скована онако како Хрвати себи кују сличне речи. Исто је тако, за нас бар, извесно да је то неспретна, какофонична реч. Али то не чини ништа: нама *треба* таква реч, а ми је бољу не можемо сковати но овакву каква је. И доиста не можемо, — ако се вежемо за немачку реч. Али зашто бисмо се везивали за њу? Зашто бисмо ми своју реч морали удешавати према *Lehrbuch*, када Французи за оно што та реч треба да значи кажу *traité*, а Енглези *text-*

book? И ако је ове речи још незгодније узимати за основу новој српској речи но ону немачку, — толико из њих бар можемо видети да се не морамо везивати ни за једну страну, него сасвим самостално удесити своју реч као што су и други удесили своју.

Као што је с овом тако је и с многим другим речима: и оне се,

исто тако, кују како ће у свему изгледати на немачке по којима су сковане. Ми и у томе, као што рекосмо, видимо, донекле бар, и посредно, утицај Хрваштине. И тај посредни, као год и онај непосредни утицај треба сузбијати, — ако нећемо да нам, једнога дана, књижевни језик *доиста* буде српски или хрватски.

ВЕТРУ

Ја сам само један устргнути део
Некадањих снова,
Ког је ветар бурни у јаву занео
Са древних гробова.

С обрушених кула камо прошлост седа
Маховину сиву на недрима нише,
Где санано броди месечина бледа,
А метвица суха потајно мирише.
У поноћне доба откуд Старац древни
Из бршљана густог с вековима збори
И потомство нука, челичи ил' кори,
Са ових недара узвитла ме гневни.

И диже ме бујни, у јаву ме тисну,
Нечисту и ниску из вечита склада,
Завитлано срце очајнички писну:
— Ветре, бујни ветре, куд ме носиш сада?

Шта ја тражим овде где ме судба води?
Српство? — Ах, зар ово?!
Та то по беспућу моја сенка броди!
Проиграно Српство, извештало слово!

Величина стара? Понос? Идеали?
— „Машта, пука машта узаврелих снова!
Од како смо бесмо сићушни и мали!“
Са подсмехом букну манастирска сова!

Ах, да ли је тако некад било туди?
Ко зна! Али данас заиста је тако!
Сићушна времена још ситнији људи,
Према својој мери одмерава свако.
Некад су нам претци ко дивови били,
И то не би давно,
Милоша и Ђорђа кад су породили,
Према својој слави и потомство славно!

Но и то су, можда, тек буновни снови
Узавреле маште без цели и смисла,
Сад другамо теже нараштаји ови,
У ораха љусци дела им се стисла!

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

Боли! Ах, то боли! О, прошлости давна,
 Кад погледам твоје потомке кукавне,
 Гле, и мене сумња обузима тавна:
 Откуд овај коров код гробнице славне?!
 Откуд ситна деца од крупних предака?
 Плаховита муња тек громове лије!
 Орлушина предак а потомак сврака?
 Је л' то икад било? — Није, није, није!

Имали смо прошлост, успомене давне,
 Којом су се оци челичити знали,
 Сад пљунусмо листом на гробове славне:
 По Косову леже лажни идеали!

*

Ветре, бујни ветре, куд си ме занео?
 Куд ме витлаш пусти у времена ова?
 У том свету шта ће устргнути део,
 Маховина сива са древних грובה!

ДОБРОТВОР

„Ко чини добротворство,
 Бога задужује!“

Када се рађ'о мати му је бона
 Самртне боле препатила љуте,
 А док је раст'о, родитељ сирома
 Рад њега многе поднео је кнуте.
 Кад живет наста сам на своју руку
 Ближњима он је загорчав'о дане,
 Сисао туђу невољу и муку
 И многе, многе отварао ране.
 На да л' се кадгод одужио људма?
 Те како, како!
 Та то му данас већ признаје свако:

„Српско је срце куцало у грудма!“
 До душе, он је за живота свога
 Каише с леђа свом ближњему д'рао,
 Али је штов'о и народ и Бога
 И све је њима после смрти дао.
 Јер када Самрт по свој део ступи,
 Он кликну: „Све сам то за народ збир'о!“
 И златном кесом по лицу нас лупи,
 И склопи очи, ко праведник, мирно.
 На Цркву, Народ све своје подели,
 Завешта лепо на народне цели.

О, ви, бесрамни, чији језик вазда
 Каљаше име врла покојника,
 Није ли ово племенита мазда?
 Тако се свети душа превелика!
 Пред овим гробом приклоните главе,
 Вршите смерно покајничко дело!
 Не штује л' народ своје људе славне
 Ни заслужио није их за цело!

И ето, сви му ускликусмо: слава!
 Песници хвалне удесисмо жице
 И запеvasмо: „Дерзај душо права!“
 — И сви моралу пљунусмо у лице!

САБЛАЗНИ

Срце ми у груди лупа
 Саблазан беше овде,
 Да опет душу канџама чупа
 И ножем раскаљеним сломљене груди боде!

Шта хоћеш, немани бедна?
 Чекаш да уста јаукну моја?
 Или си суза наврелих жедна,
 Век што их жртва сакрива твоја?
 Мрско ти, је ли, паклена грдо,
 На око сухо и срце тврдо?

Тражиш да патник уздахне љуто!
 Вапај је твоја најслађа храна —
 Па када срце саломиш круто,
 То круто срце препуно рана;
 Кад сузно око засузи моје
 И чемер горки јаукне боно,
 А душа, као покојно звоно,
 Запроси смерно милости твоје, —
 Да у њу саспеш мелеме своје,
 И част ми узмеш, и име моје!?

И онда, онда престаћеш је ли,
 Зариват' своје паклене нокте?
 И свет ће ми се клањати бели,
 И све ће бити што ми се прохте?!
 Предамном тад ће пузити смерно
 И они што ме пљуваше пређе,
 И још ми велиш: „ко псето верно
 Ширићу своје милости међе;
 Ал' само прими коварства путо
 Саломи понос и срце круто!“

Дан из дан тако шапат ти чујем,
 Дан из дан канџе осећам љуте,
 Ал' заман звижде паклене кнуте,
 Коварни отров заман ме трује!
 Удри и смрви! Паклена рука
 Спржиће кости ал' душу неће,
 Под тешким крстом крвавих мука
 Прогнаник своје челичи плеће.
 Залуд се надаш, Саблазни грдна,
 Ако је сухо а душа тврда.

Улице.

Драгушин Ј. Илић.

Сентиме

— Лазар Поповић —

Први му се поглед оте на висећи календар, где му се учини да неко збија с њиме шалу, јер није могао да појми ни дан ни број. „Потпуна амнезија“ мислио је лежећи и гурећи се. — У души, која спаваше ил' која треба да спава, да се одмара, у тој до краја уморној души, тамној души родио се један процес који се онако слаб свр-

ши на почетку; носилац очекиваше опет почетак, али је душа била неспособна и тело се ледило од страха и очајања а уморни капци покрише усплахирене очи. — У ужасној душевној депресији стајаше понова отворено питање позива, способности, будућности, то ужасно питање са црним злослутним мислима што летаху као

птице са гадним и крештавим гласом пред буру елемената. — Одломци прошлости почеше бивати делови комбинација сличне комбинацијама оног што ноктом намерава раскопати гранитно стење тамничког зида. — Осети потребу да побегне. Изгледаше да је душа обасјана једном слабом зраком уображења. Наслони се на прозор и гледаше; доле је живот; хука, лупа, одређена, нејасна, дим, људи... „Како да већ није мрак“, питаше се, „кад је већ доцкан“... Часовник показиваше шест ура... „па да, већ пролази зима.“ —

Сутра дан обузимаше тело језа и дрхтавица; кожа је испод топле одеће и покривача накомстрешена; на лицу крвне цеви скупљене; све је бледо и дрхће. — Напољу сипи киша и ветар прска стакла. На крову стоје два голуба преко пута, сиви као дивљи. Кров се сија поливен водом. Олук је неодређене, црвене, захрђале боје. Испод њега прљавији зид са прозорима на којима су зелени рулои. На дасци стоје два лонца с биљкама; њине су гранчице танке и слабе; њино лишће зелено-жуто пегаво; ветар њихаше те утвари од воска. — Да нема гдекоји пут треска на вратима, била би мртва тишина у овој кући; па и тај тресак од врата и бџат по стубама долази у ову собу ослабљен, као једва приметан шум, и ту га одмах и нестане.

У самом сну се осећао уморан, изнурен, изможден и болан, и све више падаше у сан. Споро и непрекидно пролазише сати, сипила је киша, чамаше голуби... летаргија се протезаше у бескрај. — Већ други дан и ноћ како бака вирка у собу и увек чује убрзани дах испод дуње. — Баш кад је лежао на столу за сецирање у анатомском институту и показивао како треба да му одлупе кожу с лубање, зачује наједаред крештаво дерање, које тако нарасте да је ђипио и протро очи; потпуно збуњен, осећајући у глави грдан бол гледао је где је и слушао те неразумљиве звуке, што их је једна наказа доле у дну дворишта на одрпаном инструменту изва-

ђала,... после примети и доброћудно лице своје баке.

Опет умочивши перо не хтеде да напише што је у глави било готово. А трећи пут потегне снажан потез али без трага. У дивиту је сво мастило осушено а место њега сува, тврда, црна корица. Он почне пером дробити и лупкати то. — Почевши са обичне површине потонуо је на дно мора, где владаше страшни мрак узрујаних и измучених аветиња његова мозга. Гоњен и шибан валом престава, пуних грознице и трзања луташе по тами тај сиром младић са замућеним очима до дна и згрченим устима. — Бледо-зелено, јасно, жуто, црно-зелено лишће густо се поређало и личаше једној маси, коју просецаху свеже црне шипке. Ено се лелуја као море, испрва дрхтање, па лелујање, па талас што расте и заплъскује. И талас све више расте и шиба ваздух а бледо-зелено, јасно, жуто, црно-зелено лишће поче се јаче мешати и шипке се свише у лукове. Ала фијуче, бесни и урла ветар и цичи лемећи гранчице! Нанесе у маху млаз воде и полије прозор удубивши окна. Опет се вода полако слива, а оно зелено море је хучан вртлог. — „Та што дрхћем кад ми није зима? Што је место дисањем мир просећан уздасима? Што тражим да нешто хоћу? Што ми се све чини тако?!“

По тишини собе лупаху његови кораци. Ход је личио на тетурање. Запињао је за предмете по соби и све се јаче тетурало и падне опет на столицу. — У кожи, по целом телу, осећаше иглице које беху усијане и ледене. Није разумевао где је и шта је. Место целог тока осећања и мисли оркан је дрмусао парчиће... „А кад бих се ја сад почео дерати и цичати?!“ помисли наједаред и у исти мах заборави на то питање, које је била сламка за утопљеника. Силом згрчи мишиће око ока и пред њим, наслони главу на сто и притисне је снажно песницама. — Заболи га прст, што испрване осети; али је бол све јачи. Он онда цикне и тргне се. Прст беше крвав и на њему

траг од зуба. Да л' је требао на то да се одсмеје или шта друго можда да уради, није знао. — Са изразом гадне мржње на лицу заспао је за столом... Нек снива глава сан, а груди нека се бурно дижу, сан пун пеме и цвећа, нека не тужи младић! Умири се, луно с поља, угреј се, зимо, малко, за што не поштедите, не ломте зграде фине! А ако дође пред очи грдна пустиња костију белих сложених у хват и усковитлано и измешано све захуји у неповрат, у души страх, споља хладно?!... Сниваше сан и небо, зелено-плави рај, бескрајност.

Из првог сна пренесен је у живи и будни живот ни мало се не чудећи том брзом прелазу. И као што је свест постала будном, тако и мисли оставише царство фантазије, сна. Мозаг се бавио само једном мишљу: он је варалица, предмет који vara су мисли и осећања, а преварен је он. Тиме је тумачио свој смех из садашњости на збиљу најближе прошлости и изводио даље мисао да себи не сме веровати. То је био проналазак и он се понашао према њему као дете, нашавши у песку где се играло један шљунак узело га је прво у прсте и разгледало, затим у уста, и на крају је шљунак опет бачен на страну. Али у сред играња било је увијек једно око на шљунку. Он је ретко имао ток мисли само о једноме, струја је било више, обично две. Наизменце је свест о њима знала. „Рука ми сасвим угодно лежи на покривачу и то је због положаја, онда од свршеног одмарања већ...“ очи су гледале мрак и глава се окреташе на све стране, свест није знала о ничему... „је л' оно логичан закључак да ја себи не верујем?“ питао се и одговорио да: јесте; али само у први мах, одмах затим је ставио пред себе могућност сумње и уображења; и опет свест није знала о ничему осим о утрнутој руци, коју је требало у други положај наместити. — Морао је да гледа унутра у себе и да се све више подаје оној другој струји мисли, где се виђаше понова поринут у дно тамног мора душевних аветиња. Са свом снагом оти-

маше се, и миром и хладнокрвношћу, што личаше на очајничку борбу; и у потмулом бесу лежао је свладан и прикован. Место мисли је остао осећај понижења, уништења и немоћи, сам једини осећај просећан тренутним блеском муњевитих, и страшних мисли, за које није знао да њему припадају. — Сумња је била мала, разлоси ништавни, али осећај неизмеран да је сумња истинска. Она је нарасла до уверења, од чије силе није могао да се отме. — А то уверење беше сад гледиште, постаде извором из кога покуља смрад њега самог. И неизмерна дубина препуна смрада лежала је под тим извором, тако му се чинило, све је хтело на поље да се разлије, излије и нестане и да се смири. Али како ће да се смири кад се он сад пита: зар је то било у мени, то све, још одавна, одкако сам и постојим?! Како ће да се смири кад му кукавички и слаби карактер стеже ужасни прстен страха?! Може л' своју авет од себе да одагна?! И свестан овога изнађе нове количине смрада и гада из себе, што жице живота толико затегну, да ове изгубише свој природни еластичитет. „Лажем, лажем све“... урлао је један глас „лажем кад верујем, лажем кад поштујем, кад љубим, кад осећам, кад мислим, увек лажем, церим се, претварам се, уображавам, варам, луд сам, болестан сам, проклетиња сам, наказа душевна...“ — „Нећу, нећу ништа да мислим, да знам, хоћу да сам несвестан, миран, да сневам...“ кнезио се други глас. Али дође прошлост цела и истинита и онај урлајући глас поче да тумачи и показује, па се изгуби онај други глас сасвим. Очи се избечише видевши све јасно и истинито. — Ето разлога сумњи и оној бујици лудих речи пре мало времена. Али се опет тргне онај кнезећи глас и са брижљивошћу и пипавошћу пробаше да опет пориче, истражује, сумња, и тај дечко види да је тај глас он сам и уједно и ништавило. „Али та прошлост је темељ будућности,“ заурла поново оно страшило, „шта ће бити, шта ће бити“... одјекну по стоги пут. —

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Седећи на постељи види наоколо потпун мрак и осети тишину; шта је то било сам мном питао се, знајући да је престало мучење, али још болујући. — Како је дивно осећање затворити очи, не активно него кад се саме затворе; пре тога нешто пече и сврби у трепавицама, кад падну једна на другу то ишчезне. Дивно осећање не морати гледати, него мрак потпун и непрозиран што освежује и оживљује и надокнађава потрошену грађу ретине. Главу не морају да држе мишићи врата; они се одмарају. Све је наоколо меко и топло. Руке су опружене, мишићи истегнути, зглавкови у равнотежи; тако пружене поред тела некако гору изнутра. Дисање је једва видно; минимум натезања и активности, али не сан него живот потпун и свестан сведен на минимум. Само нешто осећа човек у себи да се одупире том растварању, нешто лупа и скаче као да је за себе; то је срце... туп-луп, туп-луп... Сањиви мозак послушкује те откуцаје живота и радује се том раденику без престанка, жао га је што га је уморио кад се не може никад да одмори... Туп-луп, туп-луп... прекидаше срце таласање свести; у једном кратком размаку ишчезне све, одмах за тим се све јави; понова је опажен оживљујући мрак пред оком, угодност одмора у мишићима и свежина у пасивности зглавака; и чује се срце. Онда опет несвест, па талас свести; али све мањи и слабији, па несвест прелије све...

Прво је био код Лизе и држао је наслоњену на руке, скупивши сву негу и милошту у себи није знао шта да јој каже. Како је волео те свеже и здраве румене усне, што су бујале под пољупцима, како је волео и она ситна зрна бисера усађена у ту румену кадиву, и мали носић покривен фином кожом, што му дрхташе крајеви, и бледо чело и меке образе. Потресен страшћу мрмљао јој најлепше и најнежније речи тепања, дрхтаве прсте јој кроз косу провлачио, и љубио очи, и сновио с њоме сан младићке љубави. Али дојури наједаред у мрак љуба-

ви зелен зрак првог упаљеног фењера и повиче на њих: „а шта ту радите?“ — и прсне у смех. — Онда наложе ватру у пећи и гледаху запурени обасјани рујном светлошћу једно другом у очи... Баш тако је било пре месец дана кад се завољеше. Она се звала Лиза, ал' он јој каже да је она цвет. Она се смејала и захваљивала на комплименту ал' није мислила да је истина. Седели су дуго и разговарали се; између њих је била та велика пећ, а на пећи је спавао мачак. Они се разговарали а тек мачак заврчи, а они се тргну и насмеју, а мачак ућути и заспи... Каже он њој да је воли. Она се смејала, а ватра весело пуцкараше и мачак чмаваше. У мраку гледаше он њену главу и помисли да је најдивнија, и не слутећи да је истина. У исти мах је хтео да та глава буде његова и мислио је: „како ћу само да добијем ту дивну главу...“ — Кад се нашао у својој соби утонуо је у мисли о њој, коју је заволео. Пред очима је била та дивна глава а он је мислио: „како ћу само да задобијем ту главу...“ Није могао да спава и целу ноћ није ока склопио, и непрестано о њој мислио и питао се. То га је мучило, а он није знао да је то љубав права и чиста... А Лиза се весело смејала... Сутра дан прође он кроз њену собу и каже јој: „збогом“, а она се смеје звонким гласом и зове га натраг. Они су били сами и она му каже: „оди, ти лепо дете, да те пољубим у шећерна уста“... он се сав стресао и за мало што није умро. Она га љубила у уста и он дође себи, узме дивну главу у руке и гледаше је неописаном љубављу; и није лагао јер је изгорио скоро од силног пламена што је у њему букнуо... После тога часа тај младић је носио само мисли о њој, само жеље за њом, само тугу због ње, само љубав за њом. Грлио је и љубио са правим заносом и страшћу, и говорио јој да је љуби, њу једино љуби, право љуби. А он није пре Лизе никог грлио. Ал' му она није хтела да верује и говорила му: „лажеш, лажеш...“ и привлачила га облим рукама

на своје груди. — После се цура уверила да је тај младић заиста љуби и запита га: „докле ће љубав трајати?“ Он се чудио томе питању и хтео да заплаче од туге, али је стегао срце и рекао: „вечно ће моја љубав трајати.“ Опет му је цура говорила: „лажеш, лажеш..“ а његово се срце онда окрвави. Видео је он да она њега тако не воли као он њу. Испрва није хтео томе да верује; био је тужан и незадовољан; његови пре румени образи побледише. Питали су га другови шта му је, а он није хтео да каже; питали су га отац и мајка, а он и њима није хтео да каже. Волео је Лизу као луд и дао би јој цео свој живот кад би она захтела, и дао би јој све своје благо и славу. А видео је да она њега тако не воли и да га све мање воли. А он није могао да престане њу волети, него је ишао као суманит по мрачним улицама кад никог у њима није било и хтео је да се убије од јада... — Питала га је цура: „а што су ти тако црни и дубоки колутови испод очију, драгане мој?“ А он се болно смешио и казао: „нису црни и дубоки!“ — „А што ти је твоја мека коса тако барусава и неочешљана?“ А он се болно смешио и казао: „нису црни и дубоки!“ — А што су ти уснице отворене и бледе, као да си јако уморан, драгане мој?“ А он јој опет каже: „нису црни и дубоки!“ — Тако су се њих двоје разговарали. — Једанпут јој тај младић каже: „а што ти мене не волиш кад ја тебе волим, што ти љубав ладни кад моја не, што хоћеш да полудим? Је л’?! И кад јој је то рекао није марио за свој живот као ни за зрнце песка. Он јој то каже а она се весело смејала; срце му је било крваво и она се смејала. Опет је видео како га она ни труни не воли а он ту дивну, паметну, насмејану главу воли као пре, и био је јако тужан. А она се опет смејала и казала му: „иди, ал’ си досадан...“

Вагра весело пуцкараше и рујна светлост поче бледети. Она му још на растан-

ку пољуби уста рекавши му да је љубоморан као гробијан, Татарин и Маџар. Отишавши од Лизе, још под утиском угодности задовољене најмилије страсти, сећао се последњих догађаја те његове љубави. Чинило му се да лети у провалију неку кад је видео да је Лизу изгубио и науми да се опија. То му се јако допало и опијао се увек; па му опет побледеше образи. Његов се отац чудио и плакао од бриге. Његова околина га назове бледим лудаком. Али је био још незадовољнији него пре. Па науми да тражи љубав. Цуре су му говориле да је леп и љубиле га. Он их је пијан грлио без престанка, до ране зоре, и до мркле ноћи. Дошао је сав испијен и исисан као увело цвеће. Опет плакаше отац, опет се чудила околина, а он беше још незадовољнији. Онда је тежио за славом; седео је по читаве дане и ноћи, и писао; ситни се редови ређаху а он уморан падаше у несвестице. Његове очи биле су као у лудог човека, а руке су му и ноге дрхтале. Нашао је славе ал’ је хтео више, и опет писао. Плакаху оба родитеља, и мати дође и клекне пред њега и јецавим му гласом каже: „Једино добро моје, злато и душо, срце наше, животе наш и лепи соколе, моје паметно дете, немој да се убијаш, не ради то што радиш. Дај ми те проклете артије да их све подерем, и те оловке да их испребијам. Дај ми твоју главу да је ижљубим и обајем од зачарања.“ Молила га је мати плачући. Он је седео за столом наслоњен на лактове и окренуо се на познати глас; али му очи беху мутне па није могао да види; са дрхтећим рукама није могао да даде артије да их поцепа; на ломне ноге није могао да стане да подигне мајку с пода... И опет му беше срце крваво... Онда дође један човек и каже му ово: с каквим си ти правом тражио од Лизе да те воли тако као ти њу, кад је њој љубав занат од живота? — Он се зачуђен тргао из заноса туге и јада и није могао да то разуме... Опет му тај човек каже: и кад је истина да тебе Лиза воли

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

јако, да не тражи од тебе плату за љубав, да је с тобом чиста и права цура, да се стиди, да ти се улагује, зашто си тако себичан па хоћеш да је изведеш на сокак? Хоћеш да теби само припада и да умре од глади, хоћеш да је луда као и ти, и хоћеш да и лаже као и ти... — Али он онда ђипи и побегне, није могао да издржи навалу осећања и мисли мирно. И лутајући по опустелим парковима целу ноћ, газећи сухо лишће и грање силом је видео да му је онај човек истину говорио. И отишао је опет Лизи купивши успут грчког слатког вина и гомилу шећера... Опет се ширила по соби рујна светлост из пећи и чаровито светлила над паром људи, од кога један беше барусавих плавих власи и бледа лица а други црних сјајних власи и страсном румени. Црне власи су падале у валовима преко руке младићеве а он гледаше мутним оком у бели танки врат и снажне бујне груди и цело тело. Све јаче опијаше мирис од проливена грчка вина, све гушћи зрак и румен од сјаја тамнија... — Мрак се спуштао а он гацаше по њему лутајући. Унутри беше светлост задовољства и топлота снаге; сликама сећања даваше то боју живота.

Оде у крчму сјајну и лепу, и уживаше у пићу и јелу, и не разазнавајући добро где је. Видео је где му са оближњег стола машу неке руке и чуо је неразумљив шум материнског језика. Механично одврати поздрав и бављаше се даље собом самим. Кроз тај будан сан видео је неке очи у којима играше ватра и бацаше искре; после примети испод белог вела чуперак кестенаве косе; о врату дуг танак златан ланац и на њему монокл; из таме се полако ишчаури прилика женске, и — јер је његов поглед морао имати нешто — блисне ред белих сјајних зуба, као малих плочица савршене лепоте, чистоте и сјаја. Види затим и два познаника с том женском приликом... Опет пође навала сећања, али је расплаши један сребрни глас, који му каже: „молим, господина,

за наш сто!“, за гласом дође грациозан поклон и ред зуба застаде тако близу пред њим да се трже. Учтиво ђипи и оде код два познаника, где се орио смех и поздрави, разговори и узвици, и опет смех сакривања. Познаници беху бонвиван и кретен а она се звала Ерна и била је парче бисера откинутог и палог у бласто. Она му одмах каже: „седите до мене!“ Бонвиван и кретен се уморно смеше и питају га нешто; он им одговара и прави цури комплименте. Пију и куцају се. Грејан с поља финоћом и лепотом и изнутра алкохолом мислио је: ово је сад задовољство. Али га она гурне немилостиво лактом и каже: „ал' сте досадни.“ Он славољубив у томе маху и сујетан до крајности тумачи то као ласку; бура се од задовољства диже у њему; чама и досада беже у бестраг; он се труди да задобије њену наклоност, али он зна а и она зна да су једно другом наклоњени. — После братимство. — Урнебесна га осећања носе, речи су усијане и падају као уље на ватру, између очију шикају стреле. Из малих чашица пуних рујне течности излази нека омама која их све омамљује. Зна све шта ради и шта мисли и опет се подаје шали; она га пита: „познајете л' француски пољубац?“; он је кори што му вели: ви и тражи за накнаду један; друштво прима; а она, дрска вила, диже вео с лица и пружи му њене усне; очи су јој оперважене свионом длаком и сјајне су и влажне, дубоке и тамне. Почетак пропасти, помисли он и притисне усне. Она змири; он неће да пусти она се отима и смеје, као дете после греха. И он се смеје ал' му се очи муте. Ђифте унаоколо хоће да падну у несвест, а газда вири из друге собе и дрхће од страха и покора. Он то види и обузимају га сви ђаволи; он хоће још један француски; ал' она сад неће; шала, пребацивање, препирка, брбљање... оно лепо, корисно брбљање прекинутих реченица са безобразним речима и целим мислима, оно лепо корисно брбљање разумљиво за раздражене душе, пола шапат

из сухи груди, скоро страст, али само један део праве и велике. Време јури; ретко која мисао; он се боји мисли; време јури. Сви горе великим пламеном страсти, сви од реда и бонвиван, и кретен, и он, и она, и блато горе, то се види и познаје; држи јој руку у својој и осећа било како стреловитом брзином бега, како јој се прсти полако грче; њена нога обучена у црну свилени чарапу лежи на његовој; блато се мази; не може више да издржи дивљаштво... У мислима се спушта маглица; гости остали се разишли; цела сјајна соба је њима; они увуку светиљке; уз мрак унутрашњи мрак споља; онда дивља теревенка, оргије... осећања су близу маније. Дере се, цичи, грочке и урла; играју и скачу; где се ухвате штипају се и уједају; све се прелива; чаше се лупају, фини кристал пуца и распада се у безброј ситних и сјајних тачака што лете око њих. Он је тражио њу и кад је нашао хтео је удавити и угушити. Онда потпуна тама... — Осећа да седи у мекој столици и чује гласове око себе; жмури; осећања од пре трају и гомилају се; угодност је близу врхунца. Отвори очи; преко пута је она и бонвиван; до њега кретен; румена кадива и бели мрамор око њих; зраци падају из једне сјајне крушке над њима као из звезде. Не може да гледи; хтео би да се врати оно што је било; гурају га и питају; вичу му на ухо... Он се протегли, и насмеши на лепи сан па уђе у обичан свет. Она спава на руци бонвивановој; он је гледа као предмет који се може бацити, и сажалева је, ал' му се и то чини као велика жртва. Она се пробуди и зове га ближе. Принесе главу; она га пољуби; пољубац беше дуг, као неко сисање шта ли, осетио је на уснама ватру, струје почеше брже да колају; али пољубац почиње да престаје, њена уморна глава почиње да тоне али су усне још приљубљене; он се нагиње, све више и више; после се отргне, ама падне у руке бонвивану који каже: „Ха! како ти се допада, новајлија?!“ Он падне

у меку кадифу и одсмеша се уморно и сањиво на те речи, и на њега и на њу. Мало само још забридише незалечене раннице од отргнути кончића љубавне мреже, само мало, а груба рука покида све. — Крене кући кроз маглу, водене капљице сиве боје лебде у безброју у ваздуху, као нека прашина ал' пуна влаге. Студ се пење, мишићи трепте, а цело тело стрепи. Где је топлота? — Нема је више. Двапут је хладније. И та светлост из грдних звезда, што их сада гасе људи у белим огртачима, је ледена светлост; слеђени зраци стрше у маглу око сјајне језгре и блистају се и преливају. Оне у даљини су као сјајне тачке; а чак тамо из мрака са краја дуге улице трепне по гдекоји пут титрај финог етра и продре у часу кроз дебелу маглену воду и раздоби се у милијон још финијих титраја. Дисање је тешко; ноге се брже крећу; али се не може да измакне из те влаге; као кад се загњури у ретку воду; са стране огромне прилике кућа; под ногама љигава калдрма; а наоколо та ретка вода, вода која је у својој тами носила авети своје обучене у женско одело. — Из пећина тога мора, где беше загушљив топао зрак и где су пили отровно бело житко пиће, истера их дан. Отишао је у стан и спавао дуго и тргао се и није знао да разуме висећи календар. И онда га почеше мучити оне мисли састављене из фантома лудих снова и трагичне збиље. — Није то био грдан и свеж растов колац, окован на врху челиком и забоден у тло, преко кога јури мутна и брза вода живота; колац што дере површину и вирове те воде; него трстика натопљена у свом гиздавом ткању и муљем и влагом, што плови по случају и што је кадгод вир избаци на огледало; за тренут само, па да је опет увуче; ил' што је брзац насуче на пруд, где се сува распада у прах. — Он се увек отимао. — Слаби човек чини грех и у пола злог делања трза се поплашен, баца од себе гад, бежи, падне и плаче; и каје се и обећава. Само од свесна стра-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

ха не чини више. — Он се мучно усправљао и падао је увек поново доле. — Али је сад још нешто нашао, наиме себе, своју унутрашњост. То му се десило први пут у животу. Сад је друкчије све; пре је падао у блато понова и вукао се даље несвестан; сад га једна мисао држи, стеже као жилавом кљештом каквом, не пушта, мучи. Бадава опет хоће да зажмури и гњурне, неко га држи за пешеве од капута. Он се окрене и види да нема никог. Опет зажмури и опет га нешто тргне силом натраг. Ко је то, шта је то? — Кад је заузео место насупрот коме он је грдио, исмевао, уједао, сажаљевао, побеђивао; побеђивао је кукавице, и мислио је: сви су кукавице. Овај нови противник не једи се на смех, не боји се грдње, не да се ујести. Где је он и ко је он? питао се и видио да је он, тај, у њему. И спопадне га слепи бес и отрован бес па на срне на тог новог противника; али у тренуту буде бачен у прашину испребијан сав. Вио се као црв и није могао ништа. Ко је то што је у мени? мучило га је по небројени пут. — И опет је прва намера била уништити и утаманити то ново, а не из ближе га гледати. Он се борио: арена беше шупља кост главе; он се вио горе него црв. „Победи ме, тресне ме о тле и остави ме; ал' што ме остави у животу, што ме сажаљева, што ме мази и гледа кроз прсте?!“ те је речи цикао и предвиђао и наслућивао борбу и бегаво у разоноду и весеље, а не мицао се с места. Њему се чинило да види крила црног страшила, као ветром гоњен облак, и чује оштро перо како дере ваздух с фијуком. И кад не може да се сакрије он жмури и стрепи. Сад је код њега близу, он жмури ал' зна. Извлачи један дуг и сјајно зелен мач. Осети на рамену једну грубу руку и грубљи стисак. — Одвукао се до канабета и пао на њега слушајући себе... „Пре шест дана била је субота, — говораше, — онда си ручао у пола један сат месо и чорбу; после подне си провео у шетњи до девет у вече и легао си онда. Данас је четвр-

так; до данас ниси ништа јео од суботе у подне. Читао си дуго а ја сам ти говорио да се оканеш; пушио си много и опет сам те одвраћо ал' ниси слушао. Ишао си и на предавање и био вредан... Куд су те другови звали у шетњу био си суморан; кад си легао да спаваш био си мучен злослутним сновима; превртао си се несан и блед... Једаред си дошао из института, где си рукама превртао љигава прева из лешина, па си био јако жедан. Попио си нагло чашу воде па си се сав стресао... Видевши те онако бедна као гомилу трома меса хтео сам да те улавим... Дошла је среда; у кавани си наручио каву па ниси могао да познаш свој рођени глас, тако беше слаб, танак и увео. Ти кажеш друговима: здраво! а они се наједаред окрену и погледе па ти кажу: шта је теби?... Кад си дошао пред оно сјајно огледало окружено златним гранама и лишћем видео си унутри једну слику која показиваше лице сасвим попијено, косу дугу и разбарушену, образе упале. Одгурао си се до канабета и почео да читаш ал' су ти слова играла пред очима, па ниси разумевао шта читаш... Другови слеглоше раменима а теби се нешто тешко свило на срце... Дошла је ноћ са грозницом“... — Плакао је болан и мучен слушајући тај глас, што му причаше истину, и што уједно беше усијана гвоздена кука која га је чупала. Да заустави дах залепивши нос, ил' да се затрчи и тресне главу о зид.

„Ти си још сад гладан и крив си што је то тако било и ја сам дошао да те казним; и казна је, је л' да праведна?“ — Он потврди то питање са: јесте, и ухвати се за косе. После дуге тишине зачује опет речи: „Али ти, осим тога што си себе мучио глађу, ниси ништа учио, радио; варао си оне што су те послали; учинио си још безброј мали лажи, злоупотреба, превара.“ — Он је сад видео двоје очи како колају као казани са усијаним уљем и хоће на њега да се излију. Њега поче да стеже унутри. Он плакаше

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

искрено, чисто, с покајањем и с обећањем, али противник беше неумољив. Наједаред осети бол на једном месту, то је велики а сјајно зелени мач, па онда још јачи, на све стране. Морао је да урла и устима да запени. Болови су расли у недоглед; срце не куцаше; он се подаваше. Поче бити трескан и бацан и онесвести се на поду. Он се вије као црв по прабини и не може себи да помогне. Пред очима је још тај мач и пуши се од крви... ђипи и истрчи на ходник, усплахирен; осврташе се, гледаше и звераше. Нигде никог. Дан је; свет је жив; је л' он то сањао, ко је то био, ено соба је празна?! — Замане рукама од себе као да кога гура и хоће да одгурне; после протре и чело и очи. Јесте! Дан је; свет је жив; а је л' он то сањао, ко је то био, ено соба је празна?!.

„То сам ја, — говорио је сам себи, — јер ко би ми могао друго говорити тако на ухо да га не видим, ил' опипам, ил' осетим, ко би тако све знао и био обавештен кад ја ни пријатеља немам! Али какав сам ја то кад се нисам досад познавао, јесам ли се променуо ил' је то нешто ново сасвим!“

Опет је била ноћ и он се тргао кад сви спаваху. Сети се како је лежао на десној страни и сан га уљуљкавао; пре је био уморан и санан, сад је будан и свеж.

„Али то није моје тело, и није ни свезано с мојим телом; то је хладно кад сам ја врућ, то је свеже кад сам ја свео, то је чило кад сам ја уморан, — и то је тако безобзирно, и увек у праву; и ја га не могу да свладам, потучем и уништим.“

У уху осећаше одмерено и напето куцање помешано са шушњем из јастука. Кад кврцну орман он се прене и ослухне. Мрак наоколо; он пружи руку и превуче је преко покривача; свила зашупшти; кад се умири завлада тишина. — Око главе је гомила сјајни власи скупљени одостраг у једну златну грудву из које фини кончићи лебде и губе се у зраку; испод че-

ла високог и белог у полусенци у две округле рупе сакрила се два плава ока, и та припадаху зацело пре боговима него људима; танки се врат губио горе испод оне златне грудве и сјактио кроз златну мрежицу, а доле се развијаше у груди цурине, које ни од дана ни од ноћи још не беху виђене; а даље лелујаху таласи меке и свилене робе и скриваху благо. Забацивши главу на руке гледала је она несташну игру ветра и опружила тело, које се одлупи из те лаке и свилене робе као из љускице. Изгледаше као рибље, пола рибље пола женино, са округлим крајем на коме беше пераје и љускица. Толико лепоте сјаја и свежине не беше још никад скупио дах творца у груду блата; и још никада не осећаху жудни људи наоколо толике силе што привлачаше, још никада не шумљаше вода Дунава наоколо тако јасно и весело и као жива заливаше, преливаше, прскаше гвоздену грађу лађе; и још се никада не видеше тако лепо поређане наоколо читаве шуме дрва, обрасла листом и изникла из блатнава и водена тла покривена травурином... Ено она жмири, спушта руке пуна блуда, пожуде и страсти; он се усплахирен подиже на пола у постељи и зури у слику и држи дисање; несвесно би јурнуо и клекнуо пред њу, одвукао се на колени, здерао одећу њену, мирисао тело, грлио, миловао, љубио... Угодност, жудња, страх и дрхтавица кидаше му нерве... „Како ми је угодно, и топло у телу, целом телу, шапутао је, то сам ја, то сам ја, хтео је да кликне... а што ме мучи онај што сам глдовао, што нисам учио, што сам варао,.. ја њега нисам звао, нити га тражим, што је дошао кад ми је туђ, немио, непотребан?!...“

Слика је побледела осим златне грудве где се још играху разноврсне боје; а место топлоте зима, а место угодности, жудње, страсти ништа... све је празно... — „Пука је измишљотина то, варање и ништавило, и смеј се на то, смеј, јер треба да се смејеш, да презреш то, да устанеш,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

да радиш, да се мучиш и будеш велики!“ — Он је држао намргођене обрве а презрив осмех је лебдио на уснама... — „И гледај ко си ти, шта су твоја осећања!“ — У потпуној равнотежи душевној и телесној слушао је те речи и учинило му се да долазе из ледених уста; и види да је он то сам ал’ да тиме не може да влада; са потајном срџбом признавао је то и сасвим се подао. Али уједно поче да тиња и бледо љубичасти пламичак из трулежа његове душе који даваше мало светлости и беше јако хладан; уображење и тешење али с њима и уверење — како је то јадно и ништавно. Изгледаше да се умирује све и спопадне га тиха радост због тога. — „Ја имам осећања и мисли, моја је душа преполовљена, а другу полу сам тек сад нашао. Кад сам седео пре месец дана за богатом софром и био сит масних јела и тешких вина био сам задовољан, добро ми је било. Кад сам видео како се отац и мати муче да ме изведу на пут и кажу ми: само ти буди добар па смо ми срећни, онда сам био одважан, храбар и подузетан, надао сам се, то беше угодност и срећа. Кад сам грлио Лизу и положио испит с одличним успехом и побрао хвалу и победу, завист и дивљење опет беше то угодност. И ја сам тражио угодност свим начином живљења и животом; мени је угодност и сва та добра осећања потребна, преко нужна; ја сам у њима живео, она су ме носила кроз живот, сретан живот! Али ми мисли дођоше те стране, туђе, страшне мисли, остадох човек са великим трбухом и танким рукама, остадох слаба кукавица што најрођенијем сиса крв, остадох блудник и варалица! Нисам хтео нит’ могао да разумем то а био сам сâм то. Почео сам да уништавам све моје добро и лепо, угодно и мило, и, презревши, плуноу сам на то... И да л’ су то сабласти што ме муче и убијају грозно, ил’ лудило мога мозга?!... И шта да радим, како да даље живим, и да л’ да живим?!... Да л’ да живим и како да живим, и шта су та осећања и мисли, одакле су, зашто

су код мене такве, зашто ја трпим?!... О идијоте и лудо, слаби човече, како си неспособан, незналица и ништаван, глуп као Хамлет, као магарац!, — зачуо је један тихи глас што му одузимаше и последње капље од снаге и подузетности, и што га дављаше као уже око врата, да је лежао немоћан, јадан и пун отрована беса, без икакве мисли, бесан с ужасном жељом да му је да мучи кога ил’ све, и сам себе, да отвори рану на себи, на срцу, и пушта кап по кап крви, не млаз, него кап по кап, и то да га ужасно боли и да му очајање буде горче, и да сто пута у ужасном болу умире и сви с њиме заједно, и да убија и свети се тако,.. и злурадост крвожедне звери тераше му белу пену на уста а прсти му се као оштре канџе савијаху. — „Да није то, да могу, ах да могу,“ — пиштао је полако ишчупавши пуну шаку власи и уживајући у болу. — После дуге паузе у свести гледаше мутним оком полутаму собе и предмете по њој којима контуре беху расплињене. У њега се увлачи страх од свега што је снιο ову ноћ и хоће силом да затвори очи и спава, одмара се, заборави, ал’ не може. Превлачи покривач преко главе и дави се у густом ваздуху и јари; слукти и боји се откуцаја срца што говораше: туп луп, туп луп...

Он је отишао у ђачку кавану са сводовима поцрнелим од дима дуванског и пуну скривених страсти, брига, радости и жеља. Забринут постаје безбригом, шкртац кавалџером, чуварни ципија лакоисленим распикућом, и рукује се са касирком, једним створењем изниклим у каванском ваздуху и већ тако пропалим, да не може да погледи у мушко лице а да јој око не искаже страст за спајањем тела... У прозорима покривена у пола завесама седе бледа младићска лица и читају ил’ срчу каву, губећи се у диму; лица мирна, ниједан мишић не дрхти што одлази последњи новчић; њему никад из памети неизбрисана, увек тако мила; познаници и пријатељи; он види кроз кожу

и кост на њиним главама, њине мозгове и буре како витлају и тресу; то су јунаци са белим дугуљастим рукама и брижљиво очишћеним ноктима, бледих анемичних образа, ал' упорне издржљивости и у бури мозга, и у бури страсти, и у бури неспавања, и умарања, и коцкања, и љубљења,... преставници вишег живота, који је организму тако мио и потребан, да с његовим престанком гине организам цео и убија се... Ушао је нерасположен и кад је прошао редове изабраних душа нестало је тога; посади се под лустером са безбројним крушкама, баш насупрот касирици и уживаше у благом пићу смешаним са млеком, у цигаретама, у удобној наслоњачи. Загледа се у дим и оде му свест, за милијонити део секунде, и поврати се; зачуђен бленуо је у дим, који још беше дебео и топао. „Шта је то било, питао се, да неће мозак ваљда да ми дође!... Гле каква је само та касирка, она је дах покварених уста из усијане унутрашњости, она је потез гадне дрхтеће руке ношене огромном страшћу, она је тело што се састоји само из усана увек готових за умарајуће, дуге пољупце, тело које се састоји само из усана влажних и врућих“... Али му мозак каже: не будали! и он окрене главу од ње... „Онај задњи део каване губећи се у сводовима, симетрично испрекрштаним, и у тами личи ми на катакомбе, на страни су надгробни патписи а кости леже у живим телима и седе за столовима,... данас умру једни, сутра други, сами вампири,... онај задњи део каване, главни део, пун тишине и буке изгледа ми као пећина у којој висе на крвавим шиљцима електричне лампе, а доле у крви лежи нешто, нешто страшно и велико, што ждерес рца младића од осамнајесте до двадесет пете године,... оно им поједе срце ал' они остану живи и морају само да долазе сваки дан и ноћ да им дере и лиже рану...“ „Будало једна, каже му мозак, оно су ти другови они се коцкају на новце а ти мислиш да су оно костури, пхи глупости...“ „Они одостраг су као сенке а

не људи, сваки час се изгубе и нестану, онда се појаве међу сводовима...“ „Већ два месеца како се са Мицком волеш,“ каже му мозак. А он се зачуди и понови те речи. И до сада, до сада, каже му он даље, а он на једанпут осети грозну досаду... Кад ти каже после пољупца, зашто си се окренуо и да те воли до лудила а ти се смејеш и кажеш ништа. Али и она, кад је држиш у загрљају, труди се да се што умиљатијом покаже; обоје скривате осећаје, варате се и трудите да ниједно од вас двоје то не примети, а с ужасом видите обоје то и приметите на сваком тренуту“... Он брзо узме новине и почне читати, ал' мозак не иде даље, него га исмева и каже му: „Прави брак, брак освећен богом и људима, са верним неверством, са изјавама, са љубављу.. брак глупавих Обломова, што се вољу три године, и уставна државна, културна, морална... Ђифто!..“ Стид, гњев и пакост га стегоше под гушом, чупаше му срце и удараху по глави; изгледало је да у крвним цевима нема капи крви и да ће да се сруши доле; поглед се ухвати касирке, која га гледаше плахо и он збораше полако: „Јадно створење што седиш овде зрчена цео дан и гуташ овај отровни ваздух, јадно створење“... И још јаче се почеше плести различита осећања у њему, и јави их се безброј нових, и увек се понављаху све јаче и стид и гњев и пакост... Ђифто!.. уједаше га та реч, где га је најужасније болело... „Уништићу ту љубав и тај одношај, говорио је сам себи гледећи у новине тај младић који знађаше колико су му одлуке неспособне да буду у животу применене, и гасио је смршено и напуђано клупче злих страсти у себи што а је пекло као живи огањ, — уништићу све... Али ако ти усијани дисаји буду колевком, где се одљуљала до сад наказа душевна и чедо вас двоје, ако ти бурни загрљаји излегу чудовиште несрећно, пола ти а пола она девојка! сикале су даље речи... Шта ако..., шта буду, чији, моје дете, наказа, несрећно чудовиште, — појури му

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

та смеша од питања и појмова кроз главу муњевитом брзином и он се запањи а око му се узвери на ситним, црним словима пред њим.. Касирка га посматраше и мишљаше са уздрхталим срцем: како је лепа та горња, подигнута, напрћена усница у тог младића, и те плаве очи детиње, и свионе власи, и млечно лице! Детенце, дечко, бубица мали и стидљиви што гине у овом смрдљивом ђумезу,... и осећај мајке освежаваше ову исисану душу...

„Зар ја могу шта сада да мислим и да се спасем, зар може онај шта да мисли и да се спасе над ким виси стена и хоће да се одломи а он не може да побегне?! Него да се мучим, да се патим, кињим и кидам,.. проклете мисли и мозак што ме терају у очајање!

„Увек, те увек просто напада мозак на мене, на осећање, бије ме и злоставља, и унесрећава. Ја да будем отац, сиromaх пуки без игде ичег, да Мицко јауче у мукама, и оно гадно, црвено и крештаво... зашто да сам ја уверен да то може да буде, — кињио се сам немоћан и ојађен, утучен тим питањем и мишљу: зашто?!

Баци новине и подбочи се на руке. У прозорима седе бледа младићска лица и читају новине ил' срчу каву губећи се у диму. Послужитељи се вешто провлаче између столова и стубова. Заграји од некуд весео смех и тупо се разлегне по овој густој атмосфери. Касирка намешта пред собом пирамиду од шарених боца са слатким пићима. Он то гледаше редом и ако душа није могла да употреби утиске, окреташе се тромо и без осећаја, и упиљи се у главу златног дугмета, које беше залепљено за рујну кадифу...

„Виде л' они кроз кожу и кост у моју главу? — питао се, — да л' знају то, и што сам сâм, и што ми нико ништа не каже, ил' ме научи, ил' ме потеши! Кад ме то тако боли и ја бих све учинио да ме бол прође!“ — И од свега тога увати га језа... Он устане са столице и прође кроз кавану гледећи глупо играче, гледаоце и игру.

Наједном се нађе поред своје столице опет и седне, јер није знао шта друго да уради.

„Сутра је пред вече сахрана нашег пријатеља Јове“, каже му један колега, „молим те да дођеш, да нас буде више.“ Колега оде даље да јави то осталима, а он заборави и на мисли од пре, и на мучење и гледаше право преко пута у очи касирки мислећи на Јову што сад лежи мртав. Она му махаше руком и он се механички подигне и дође до ње пруживши јој руку. „Збогом, госпођице“ каже јој а она му шане: „Шетате л' се у девет под аркадама?!“ гледећи му у очи са стрепњом...

Тумарајући по улицама тргне га из савњарија звук малог звона са мртвачнице; чудно је звонило и провлачило се једва кроз буку сокачку; као да је опомињало тако се човек уозбиљи; и звук му беше тужан и слаб. Он пође мртвачници... Јова је лежао у средњој комори и још није био намештен. Здравом га је у тај мах интересирало да види какав ће бити. Дошао је до њега испевши се преко три степена покривена црном прљавом чохом. На грудима су му руке скрштене. Он неће да гледа у лице него га узме за руку и тражи прст, где је она мала рана. Она се сад једва познаје...

„Руке су јако укочене, још траје укоченост, — мислио је растежући му руке. Он је обучен у црно одело. Видим прсте од ноге како су подигли покров. Преко тога црног је један бео... Лице му је бело, као кад је сва крв источена, и образи су му дебели као у животу. Ништа се није променио. Чело му хладно... На целом лицу су изђикале жуте, оштре длаке. Јака му је усекла врат. — Он опипа тај врат и осети смрад, па се окрене и каже слуги да поспе то. Раздели му бркове...

— Он лежи непомичан, — мислио је даље, — а над главом му црни балдахин са грдним сребрним крстом... Погледа оне утвари у којима је лежала глава, што су бар личиле на зелено лишће и на шарено цвеће; и почне онда мотрити слуге,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

који унашаху свеће, цвеће и клупе. У један мах заборави где је. Наоколо стоје три реда грдних, дебелих свећа. Пламен лиже у вис и ковитла се и повија. Већ помало смрди дим... Кроз блесак види ону белу главу како непомично лежи у цвећу. Још никако да се разабере. Главни слуга се смеје учтиво и пита га: „је л' добро, докторе?“ — Он се зачуди што се овај смеје и тргне се, повративши се из забуне и давши му бакшиш. Затим оде у мрак на улицу, где тињаху фењери и креташе се гомила људи за послом и трчаху кола. Одмакне далеко и изгуби се у улицама ал' мисли још трајаху ма да се осећања губила...

„Жртва за науку у деветнајестом веку, — говорио је нервозно, — духовита паралела, а посекао се можда својом непажњом, нехладнокрвношћу, дрхтањем, мамурлуком, то је смешно, ал' не, не бих то казао јавно, шта би његови родитељи!“ — Онда га обузме жалост за Јовом и цело му лице добије наједан мах тужан израз, и та му туга беше угодна, та тиха и неусиљена, и он јој се пода цео... Над њима су савијени грдни лукови аркада, а иде кроз светлост, што излази кроз велике прозоре кавана и радњи, и гура се по углачаном и шареном мрамору. Наједаред осети једну меку руку која обухвати његову и види очи где се сијају кроз копрену. Он се учтиво поклони тој женској и понуди јој руку... „Сиромаш господин Јова, читала сам и чула, сутра је сахрана“, говораше она причинавајући тугу, нашто се он морао да згади, и хтеде да јој каже једну грубу реч ил' да је одгурне. „Ох, шта ће му родитељи“ говорила му је она дирнутим гласом, мислећи да је и он могао сад место Јове лежати мртав. „И та смрт гадна и страшна, шта јој беше Јован крив!“ — Он види страх у ње и дође му луда мисао да је плаши и каже јој: „Одкуда је смрт страшна?!“ и црте му остадоше сасвим озбиљне. Она га је гледала не верујући шали и лажи, а очи су јој го-

вориле: та што тако говориш, што се прaviш, хуљо мала, што ме плашиш?, — и сетила се уједно како је једном видела младића како је седео у кавани у прозору и убио се попрскавши крвљу завесу, и гураше од себе бесно ту страшну слику, и сећања на младића што њему беше слићан. Он се смејао хладно и поновио у себи: од куд да је смрт страшна... ал' да, то она не разуме... Он дође себи некако виши и јачи од те женске што корачаше приљубљена уз њега и хтеде да је штеди, а себе да не снизи. Хтеде да буде нежан, ал' није могао, и да се шали, па постаде груб. Разговор није могао да потече. Обоје су били забављени својим мислима. Са мраком се спушташе и хладовина. Њена крв текла је брже, и она га гледаше оним женским погледом, где се меша бојазан и подавање; она га је тим погледом миловала и он осети то и одједном му гракне срце за њом, за миловањем, и он се дочепа тог осећаја као кад хоће да се силом неког другог отресе. „Да л' да се растанемо“, каже она, „кад смо тако нерасположени?!“ и застрепи од помисли на самоћу. Он се чисто трже од исте помисли и стегне јој јаче руку: „Не, зашто, јесам ли ти досадан, немио?“ — „Ја сам мислила да сам ти ја немила и недрага!“ — „Анђелче моје, хајдмо загрљени“, шалио се радостан и пола носио ту цурицу...

Сто пута топивши се у пољупцу оних врућих и влажних усана, сто пута кусавши слаткога раја, сто је пута загрљивши и бивши близу најлепше невесте, пао је уморан једва на груди те бесмртне женске љубави у сан, и још су му зуби држали меку и мирисну кожу њену не хтевши је пустити. Сто пута стапан и спајан цео, купан у таласу страсти, и трескан о литице пао је на ватру осећајући блаженство, и држао је још обгрљену хтевши је удавити. Сто пута, прикупљајући последњу снагу и последњи сок, дрхтећи као јасикин лист, пио је пиће од богова дато човеку да вечно бу-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

де луд, пио је и испијао до краја, ал' пијан још не пушташе пехар из руку него чекаше да га невидљива рука понова напуни. О слатки уморе, и измучено тело, и затворено око, и окупана душо! О доживљена љубави, шта је спрам тебе круна великог учењака, великог карактера, мученика за народ, златнога бога?.. Све пада, све то клоне пред вечном ватром љубави, што сагорева срца младићска, све... Ено се већ живот буди, а на небу је сунце место звезда, а суседи се питају: „каква је то глава ђачка којој беше мало ноћ за учење?“ А очи су уморни крај ње, и опет крај ње несани, и опет жељни, и не мисле шта ће бити, ништа не мисле, него осећају и растапају се цели у том осећању...

Већ је право јутро са освеженим и одморним људима што затежу мишиће на рад, са оштром струјом ваздуха, и са тишином... Он подигне завесу и кад виде дан спусти је. Сад је сам, љубав је отишла. Из пијанства је дошао себи лежећи у кревету. Свећа је горела поред кревета. А његове очи биле су исколачене; он то није хтео и чудило се томе осетивши како су му зенице страшно раширене. У један мах је видео и опажао да лежи у постељи покривен до појаса, са руком под главом, да је поред њега столчић са свећом и да се њен пламен повија и тиња полако бацајући жуту светлост, сасвим жуту светлост по соби. Али то више није била соба његова, нити је он лежао у постељи покривен до појаса; тога више није било. Он је видео светлост жуту, све јаче жуту, напоследку као да гори сумпор, и у светлост се меша дим и смрад. А он је усред те светлости и чује како праска упаљени сумпор и доле капа на под. „Шта је“, пробао је да се пита, ал није имао каде да одговори. Нека се завеса подигла, а иза ње се видио простор сасвим празан и мрачан. Напрезао је очи да види шта је то. И шта је видео! Ред, грдан, неизмеран ред лубања, голих костију, лепо поређаних, све чиста и бела

кост, и зуби се беле, и очне дупље... Али талас жуте светлости почне да се креће према томе реду лубања. Први крајеви тога таласа обухватише их спреда и оне несташе пред укоченим оком. Затим још јачи нападај жуте светлости. Све се креће тихо и без шума... Наједаред, о страхоте, појави се баш пред њим нов ред мртвачких глава, не белих него жутих, могао их је руком дохватити. Часом их нестане, часом се јаве. Језик му се прилепио за непце, а ноздрве су му раширене као да га ко стеже за врат. И опет жути се пучина, и ништа више... Почеше из ње искакати те мртвачке главе, једна лепо за другом искаче, смеше се на њега, гледе га. Једна искочи па се загнури, потраје неко време тишина па искочи друга... Зуби му почеше цвекотати а леђа му се у ужасном грчу савише као у отрована пса. Није могао да викне, ил' побегне, ил' се покрије преко главе... Опет секунд прође а њему је вечност. Свећа гори и даље на столчићу поред постеље а он лежи покривен до појаса са руком под главом. Није могао да се пита, ил' да мисли, и није смео да се помакне; непомичан је лежао читав сахат. Нешто је доживео што још никад није, и те страшне слике не може да се још опрости... Већ прави дан, и бука расте; ваздушна струја малаксава, а одморни се људи полако умарају.

Прошло је неколико дана а он није знао да их је проживео. Оно страшно што је доживео било је пре једног тренутка, он се сећа свега, мисли о томе, само је страха нестало. Онда прођоше још гомила дана и ноћи а он беше несвестан живота, кога провађаше већим делом у постељи. С рана вечера је спавао, а кад прође поноћ он онда сниваше пола будан. И ти снови беху леви, он је у њима живео, измена материје је била као у будном животу, он се умараше и освежаваше. „И шта је онда цео живот, збиља и јава, крв и месо?!... Ништа, право ништа... Моји леви снови!... говорио је кадгод сам себи. Прави сан што се по-

нављаше у двадесет и четири сата. Он је могао радити шта хоће, лећи рано, доцкан, уморан, чио, сит, гладан, пијан... Свеједно, сан дође и допуни пређашњи. Они су сви стајали у свези и чинили историју једне љубави и једног живота. Разговори су долазили из царства духова, а рука с којом се сваку поноћ руковао беше обла, сјајна и имала је на голој мишици широку златну гривну... И кад се пробудио није хтео отворити очи него силом тумараше по том пустом парку, где не беше птица ни цвећа, тражећи бар ту облук и сјајну руку, да чује онда глас из уста, која није могао никад да види. Та су га уста жалила, тај га је глас жалио, то га је срце нежно љубило. Он је то знао и молио је да сме и може и да види, ал' му је заплашен глас говорио: „Још су ти уста и језик отровани, и још су ти руке канџе!“ И та рука би му запушила уста а он је онда љубио са чистим поштовањем и захвалношћу.

„Ја хоћу да те спасем и оживим!“ — говорио је даље тај примамљиви глас а његова душа пуним јеком одговараше: „спаси ме, спаси ме!“ —

Једном је изостао целу ноћ, па кад је други пут чекао пријатељицу она није дошла. Он је плакао и тужио ал' она више никад није дошла. У њему се онда роди жеља и воља да ради и учи, и постане највреднијим. И опет заборави на себе, и гомилаше у себи знање и успехе. Молио је оца да му пошаље пет пута више новаца него обично да уреди све и добио их је. Он само чекаше да једанпут постане задовољан... Седео је пред вече у соби и мислио је о томе: како је то лепо бити задовољан, и сетио се мозга, који му беше непријатељ. „Он је непријатељ мојим осећањима. А каква су та осећања?!... Љубав... у мене је она искрена, снажна и права, ал' ја још нисам имао предмета, и зато она беше лажна, слаба и неискрена; умео сам лепо рећи и веровало ми се, ал' ја нисам веровао после, јер сам знао то најбоље. Према оцу и матери, сестрама и

браћи, пријатељима, девојкама беше увек иста, ја сам морао лагати речима због тих лажних предмета...“, — он је то мислио одмерено и хладно скидајући завесу са тајних врата и разгледајући,... а мрак се све више спушташе и бака му донесе свећу смешивши се смехом сиротиње и старости: „Добро вече, госп. докторе! Је л' те како се рано смркава?..“ — „Да л' сам кад год искрено љубио?“ питао се у мислима тражећи споро по успоменама. „Бар кадгод да л' сам?“ — ал' није могао да нађе жељени одговор... „Има љубав према добром, и према лепом, и ја сам волио то обоје; зашто да то не волим?... али то и није љубав, него неки осећај који вреди пренесен у живот, а да л' сам га ја био кадар пренети у живот?...“ Опет је тражио споро по успоменама, и не марио много да л' ће шта узети ил' не;... „а гадно, непоштено, зло увек сам мрзио, никад се не слагао, и опет један осећај који живљаше у моме ја, и ту умираше затворен.“ Мучно сабираше раскидане мисли тежећи једноме циљу,.. „и друга гомила осећања и осећаја... нада, тешење, вера,... шта још, има л' их још, шта су ти осећаји? шта су те речи?... ја не знам, ал' говорим о њима и означавам их како могу;... ил' мржња, пакост, јед, бес, шта су то, и то је искрено и чисто у мене,?... колико сам пута био рад и желео да их пренесем у живот, и нисам могао, него их пустио да у мени нестају а то су страшна осећања“...

Опет бака уђе да намести постељу, и с оним истим смехом каже понова: „Ал' се рано смркава!“ и уздахне... „Што ме буни ова добра бакица,“ — говорио је себи и онда застао не бивши свестан реда престави и процеса у себи; одмах за тим настави: „а кад би спољашњост била прави израз оног унутри, онда бих ја морао непрестано грчевито плакати, ил' се као луд смејати, ил' бесно урлати, ил' страшно цичати, ил' скакати као суманит и бости ножем тело и певати, ил' ударати главом о мрамор до несвести,... ил' би сада побегао

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

одавде, и бегао, и бегао..." Он је седео мирно покренувши полако вратом и главом према прозору где се видело да се мрак разгаљује. Дуне у свећу и оде на ходник, одјури преко басемака, где би за цело срушио портира да се овај не ухвати дебелим рукама за ограду. Кад му је бџт тутњао чак доле надвири се портир на ограду и гледаше доле у сјајну рупу онако глуп... — Мрежа ретког грања падаше на бели дио неба и лежаше на њему као уткана уметничком руком. Шипрази су и цбунови уоквирени у праве линије. На стази се играју зраци по сложеном шљунку. Све пливаше у белој и хладној светлости месеца, и све беше мирно, одређено и јасно... Тамо даље се јаче вијугају стазе, цбунови су у групама, а мрежа грања је расплинута; киоски су црна страшила, а празне клупе су чудне животиње са тананим ногама. Тамна сенка се мења са осветљеним пољем... Нема живота, нема људи, нема топлоте, нема сунца. Хладом струји ваздух и шири се у бујицама као из отворених извора и све хладнији и свежији бива,... и спушта се мир; и као да он даје живота Бахову кипу, испод кога шуми бистра вода и ромори падајући у базен сличан шкољци, он није укочени бакар, он се креће и живи неприметно, тек само блесне која округлина или је обвије тама... Застане под силним утицајем те мртве и свеже околине, и забленут стајаше док му не засенуше очи од беле плоче месечеве и не спустише се и не залуташе у шипраге и цбуње. Седне на клупу и окреташе главу на све стране... Мирио се, полако се умиривао, и тонуо у задовољство покоја и тишине; раширене ноздрве увлачише хладни ваздух што беше мелем заптивеним грудима од праха и дима; удови се наслоњени на ограду растегоше неусиљено... Радосно и зачуђено разгледаше поједине предмете и све веселији биваше. И нема нигде никог. Тело и сва ткања прикупљаху храну, душа се одмараше... Тако путпуно сам живну природније и јаче. Њему се учини да је сад сав живот

изумро а он од бескрајних милијона остао сам. Ако буде викнуо глас ће да одјекне и да нестане а неће истрчати људи да виде шта је,. Гле како се ништа не мења и опет није гадно! Гле како је шум воде постајао и загонетан! Гле небо и месец! Почне од руба месечева и пређе једну страну, па другу, нигде ни тачке једне што би упала у очи, све је једнако, плаво бело, мирно, далеко. На месецу су тамне пегице, он не зна шта је то, ал' то му је угодно и мило што не зна, види да личе на нешто ал' не зна на што, ал' то је дивно, и све је дивно, и он то осећа, јако осећа и тај му је осећај живот. Тело му се згурило а он падаше у сан... — Небо су покрили облаци; у даљи су сиви и огромни, као застори и брегови; ту пред њим су црни, најцрњи, процепани и раскидани у грдно комађе са жућкасто сјајним крајевима; опколише месец на једном малом пољу тамно плаве боје; месец је зеленкасто жут без сјаја; како су чудне и страшне прилике тих облака, и страховито мешање те црне, те тамно плаве, те зеленкасто жуте боје. Месец је покривен и тама се спусти... Рубови се сјају усјано белом бојом и жуте се. Облаци пролазе и нестају нечујно. Они црни застори као брегови нестају. Оне страшне боје и страшно кретање тих свију маса настаје, сени беже... За време ове тренутне и ужасне игре спавао је. Сад опет гледа свесно и види све као и пре, и сјај, и небо, и осети угодно појачану... „И тај ми је осећај живот"... поче да се помала мисао као жаба из муља... „и да ми је да вечно траје и у њему и да угинем и умрем..." Своје тело и удове није знао у овај час да има; осећај је сам живео и он само њега беше свестан у том даху смрти. Све веће навале бујице хладнога ваздуха и ређа светлост и прозачнија; све јасније контуре смрзнутог живота... — У сну га посети пријатељица, и он гракне, и заурла радосно и весело, и падне јој пред ноге. Али се она сагне, подигне га са земље и наслони му главу на своју мишицу, и

тако га дуго држаше. Онда зазвони сребрни глас и причаше му ово: „Сваки живући створ дође раније или доцније до свога краја, до смрти. Ако се то деси кад никакве особите болести не иду напред, кад су само органи истрошени, соковни извори усанули, мишићи увели, срце малксало, то је природан крај. Ако се то деси кад специјес хомо не обичава умирати, кад многи сокови влаже снажне мишиће и освежавају органе, онда је то патолошки, ненормални крај...“ — Тако мислимо ми људи, хтео је он да дода, јер је учио како је та подела неоснована. Али му она понова запуши руком уста и рече: „Смрт је једна и иста увек, она је увек неизбежна, она је увек нормална, што се односи на лепоту увек индиферентна, она је потребна. Јер где су разлике, да л' у пре ил' после, да л' у оном што ви називате болест, а не знате шта је, да л' у оном што ви кажете са: треба?!“ — Он слушахаше те познате реченице и чекаше да види и њена усташца. Али му она погоди жељу, и загрли га и другом меком и облом руком, па му каже нежним гласом: „Шта ће ти тело, луди младићу, кад оно припада само смрти? Шта ће ти оно, кад ће њим да завлада мртвачка хладноћа, мртвачка укоченост, и по њему да се оспу мртвачке модрице?“ На крају беше неразумно мрмљање и глас се изгуби, а он полако потражи рукама њен врат са ужасном жељом да га стегне, и да под прстом осети јабучицу како игра. Али је фантома нестало, а он види да му је то говорио мозак, он сам, и зацерека се сам себи вичући бесно: „То је само смрт, то троје само, па ма ко цркао, можемо ићи како хоћемо, заваравати траг, мучити се, измишљати,... узалуд, то је смрт без епитета, само то троје...“ Непрестано лупаху те речи у њему, он оде из парка, дође кући, седне за сто, и још се те речи понављају и он бесни. — Види да је тиме уништено све и силом савлада бес. „Одкуда да је смрт страшна?“, искрсну му нехотице питање и он се сети да му је то

питање познато. „Одкуда да је смрт лепа, тужна, гадна, неприродна?“ запита се за тим као да хоће сам себе да увери о противном. „И опет се сви боје, сви хоће да живе, и живе а никада питање: зашто?, увек слепило, увек по нагону, увек под утецајем, увек отимање. И уверење о неизбежности смрти! колико ироније...“ Он осећаше горчину и вртоглавицу тих речи, али их се отрести није могао; оне се понављаху... „А где је воља божанска у човека где уништава у себи живу природу кадгод хоће, где је то парче апсолутности што краси душу?!... Умире л' душа и зар знамо да она умре, где је укоченост у ње, и хладноћа и модрице мртвачке?!...“ Безброј питања, брзо скопчанање неправо асоцијираних идеја, које га држаху потпуно у својој сили и он мора и споља да им даје израза; он мрмља и шапуће чудне и нескладне речи; застане и зајечи без узрока; затим лежи мирно; очи су му отворене; мозак се забавља с празним илузијама;... онда се продере, и од узбуђења му дође лице тамно румено, око му се сјаји у дивљем изразу;... „треба живети докле се може, надати се, тешити, кушати, живот је леп, потребан да се чини добро, да се живи зарад других... та то је глупост и гад, а не некакав разлог, ја одвраћам не треба живети, надати се, тешити, кушати, живот је гадан, не чинити другом добра, не живети зарад других,... шта вреди сад као истина?!... шта вреди?! зашто живети, зашто, зашто, зашто, зар због памети, користи, племенитости, добротe, хришћанства, вере, зар зарад тих ужасних лажи, ил' зарад себичности?!... слаба ствар што је сваки стисак здроби, машина што се нада и теши, животиња што верује и мисли,... али Бог, снага, неизмерност што има вољу...“

Седне да нешто пише али га спонадне страх и он баца перо. Ишао је по соби гледајући на све стране и мотрећи пажљиво све предмете. Отварао је ормане, гледао под постељу, а уста му је стискивао грч. Неизмеран страх! Уверен је био да има некога

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

код њега и уз њега и није смео да се макне, ил' да погледа на страну, јер би тог видео. Довукао се до зида и присло-нио леђа уза зид и стајао, а колена су му клецала. Ладноћа зида га је свог ледила. Није смео да гледа бојећи се огледала, а затворити очи није смео јер је знао да ту има још неког. Стојао му је за леђима. Он му је осећао близину... Одмакао се прозору, а он му је још стајао за леђима. Склопио је руком једно око а он дође на ту страну сасвим близу. Ужасан и неизмеран страх... „Боже, бар да когод уђе сад у собу, онда би он побегао ил' би га нестало!“ Прво је мислио, па онда је као луд шапутао те речи... Он је сасвим прикован за прозор, а тај стоји још за леђима. Узме књигу што је стајала до прозора. Хтела је да му испадне из руке. Једва је распознао натпис. А он гледа преко њега тако исто у књигу, и чита. Пустио би књигу ал' не може. Дрекне гласно и појури на врата. Тај тако исто за њим. Излети на ходник и скочио би кроз прозор да тога не нестане... Стајао је блед као крпа са расчупаном и накомштеном косом и зверео поплашено... Врати се у собу. Сад је сам. Нема оног. Ал' он лежи на леђима и гледа непрестано у мрак... —

Сутра дан је прошао празан, и за њим још многи. Њему се све чинило да се према њему понашају као према болеснику. Тихо, полако говоре и чине му повољи, више га мотре, и кад их он гледа онда они сакривају очи. —

Ноћу лежи ал' не спава, него броји сате, а ови пролазе тромо. Гдекоји га пут умор савлада и после четир, наброји шест. Онда дође јутро и он седне у фотељ и пуши и чита што. Ал' ништа га не интересује, нити памти што, нит' је свестан какове рефлексије. —

Изгледа му да га неко ухвати за уши и извуче из сна. Смрзнут блене у јаву. Кровови су покривени танким слојем леда, лепи симетрични кровови. Више ништ' и не види кроз прозор. Чује тишину. Осећа зиму. —

Отац му је овако писао: „Твоје писмо ме је тако поразило да још не могу себи да дођем. Срећа је за вас свију да сам остао жив, те нисам под ужасним притиском скончао. Крв ми је два дана по више пута ударала на нос и тиме спречила катастрофу. — На твоје жалосно писмо нећу ништа да одговарам. Говорио сам свакојачко, па видим ништа не помаже. Предајем се судбини, која ће нас у брзо све наћи. Ко ће бити крив свему? — Све сам заложно да створим више него што могу дати. Сад бих могао још себе продати ако се то куповати може. — Ако још једаред догле дође онда ћеш се ти тамо а ја овде убити. Твој отац.“ — Нема на почетку: „драги сине мој!“, ни на крају: „грли те и љуби!“

„Сад сам доста сталожен, — мислио је, — да могу да наричем што ја и мој отац водимо таку преписку. Шта сам ја њему писао!... Новаца да ми пошље и шаље много. Зашто?! — Да могу да будем нешто и живим. Казао сам му искрено.“ Мозак је још додао: „твој се отац жртвовало за тебе, ти мораш за мене, јер ћу се ја за твоју децу жртвовати. Да л' је збиља то све тако страшно као што се мени чини, и да л' би се други ко да је сад на мом месту убио као ја што ћу?! — Отац ме је тим писмом убио; душу ми је убио; она је сад пуста и празна.“

Сео је мирно и послушкивао агонију душе. У томе моменту, кад му је пред очима највеће благо, што га је имао и што га је могао имати, потонуло у бездану воду, кад га је отац одгурнуо од себе и бацио га у дубоку пропаст, — није могао да јеца и плаче. „Отац је сад мртав,“ — помислио је наједанпут, и у тај мах ишао је а није знао куд иде, радио је а није знао шта ради, говорио је а није знао шта говори.

И онда тек загрози себи са питањем: „шта ће бити?“ — Ал' не да је то питање трајало један тренут него читаве дане и ноћи.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

И кад је пропао цео у душевној апатији увидео је да не треба живети. То њему беше јасно као сунце. Он није могао да нађе разлога против, просто зато што тог разлога у њему није било. А с поља беше све туђе и хладно.

Као да је постигао нешто чему је тежио, и као да га је коштало много муке, и сад је задовољан. И досада, и осећања сва су умирена. Он хоће нешто. То му се први пут десило у животу. И он то што хоће може и да учини. — Та тајна, што је носио у себи, даваше му храброст.

Он писаше своме пријатељу. У сред писма се замисли и напише ово: „Ево пролећа!... Још је зима ал' јој се човек подаје; она више не смрзава и не плаши; то је само студени дах и последњи дах; он иде кроз ваздух, не сухи, хладни, неугодни ваздух, него ваздух пун влаге и клица новог живота; доле је земља и она пуна влаге, воде, водурине помешане са танким корицама од леда, а на земљи је трава, она вири кроз ту воду и лед, она је прво отимање; још су трагови магле само, магле сличне небу; а на небу још нема сунца... Ево пролећа!... У срцу се променило и унутри, веселост распиње и раздире и силом гони... Ево пролећа!... Оставили су нас младићи са златном косом и белим чистим лицем и танком кожом као од папира. Дочекали су почетак краја студи и драговољно су отишли од нас да се више и не врате. Како им јаучу матере и сестре, и како та звона запевају! Што су отишли? Ево пролећа, ево новог живота... ал' нема сунца, а сунце је живот, сунце, сунце... Виде се њине плаве угашене очи и чује се последње кашљање. А они гледе на то сиво небо, на ту земљу са водурином, на те људе што кажу: ево пролећа, а тај поглед нита и тражи, где је сунце? Сироти плави младићи што нам смрћу наговешћују живот. Ево пролећа, ори се кроз све регијоне, поје анђели божји... — Хајде пчелице зуји, и рашири златно крило, хајде молим те,... хајде ти цвеће изникни једаред из земље

и подај се пчели да ти сиса слатки сок... хајде птице певајте,... па и то лишће зашто неће да се зелени,... хајде, хајде! Ево пролећа,... видите ено они људи и старци и деца и жене стоје са бледим лицима и упалим очима, и гледе и моле и чекају, хајде сунце!.. Разгони загушлив зрак из собе где се вије клупче смрдљиве коже и нејаке деце, растерај зиму, обој небо плавим... Ала је смрт тешка, па хладна и укочена, па безобзирна и страшна! Оди моје сунце, отерај смрт и плаве младиће, донеси птице и цвеће. Па ћемо ти подићи храмове и олтаре, и певати ти песме, и мешати их са мирисним и омамним димом људских катакомба, па ћеш нам бити испуњена љубављу, поштовањем и страхом, сви ћемо клекнути пред тебе у ову воду помешану с ледом и дрхтаћемо и плакаћемо да се на нас не срдеш, да нас не оставиш, оди сунце ти што нам дајеш живот наш и све, и хлебац насушни и опрашташ нам дугове наше, само у твоју бесмртну ватру верујемо...

Нема пролећа... умиру само плави младићи а за њима се јауче, лажу људи да је пролеће. Опет стеже магла и гони се с ветром, а на води се хвата све дебља кора леда; смрзава се крв а месо се грчи. Ко нас тако злочесто вара. Ово је гробље, а по њему иде коса смрти... снег, иње, танке, ледене иглице... Заудара врела просута крв и иструли удови наши, омекшали мозгови и упаљене кости, заудара ова болница... Где је свеж зрак пролећа,... нема, па нема... — Оди сунце... гледај какав је црн мрак око нас, гледај како дрхћу крпиче дроњака на помодрелу телу, гледај заставу сиротиње и ноћи... Оди сунце, дај мени самом топлине, мени и ником више. Моје су стопале већ ледене, лед се пење до више колена, већ је близу срца, дај мени самом топлине, дај мени самом живота, ја нећу да умрем, ја ћу да ударам и уједам око себе као пас, ја ћу да пресечем гркљан и покупим у шаку крв и прскам око мене, а у мојој је крви смрт, ја ћу гребати влажне зидове костурнице

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

и гристи кров мртвачког сандука, ја нећу да умрем, дај ми сунце живота, па ћу ти тепати, страсно те волети, оди загрли ме и дај топлине и живота, оди сунце..." — Јосиф је у дубоком и грозничавом сну, очи су му луде и дивље, а на уста му суче пламен ватре што сагорева кожу у црни гар. Раздражено ћипа, смеје се и плаче, па се зграби за главу и падне на под, где се почне грчити и савијати. Чује се шкргут белих, сухих зуба и капље на уста бела пеница па се окрвави. Мрмља-ше ужасне речи, за час неразговорне, као рика нека... Опружи се сасвим и умири се мало; тек гдекоји пут шкргутну зуби или се заврте сад разроке очи... За час се поврати грч и дивља рика, и она крвава пена. Тресло га је као што разбеснела вода треска откинута грану о обалу док је не здроби... Сад се полако усправи. Лице му је промењено, румен се пење, очи су узверено упрте напоље. Ено сунца... Али какво је то сунце!... Округла плоча, жуте прљаве боје, усијана са димом и пламеном што тиња, наоколо црвена магла, па онда љубичаста, па све блеђа и блеђа... Он хоће да каже нешто, ал' се смеје само, испрва као луд, онда као дете.. Сунце зађе, он опет клоне. Живот се повратио. Срце се снажно скупља а крв шиба кроз скупљене жиле и кваси осушене мождине... Полако се спушта тама све већа ма да је пола дана...

Њега носи вихор, он је у раздражењу. Сад је исцрпљено све и лежи слаб на поду, као изгрљена цура, измирисан цвет, испијена чаша, изгорео плам... Ала ће се чудити кад устане. „Где сам био, питаће се, шта је самном било?“ Мислиће то је сан, ал' су написана слова. „Ко је то писао..."

Календарско пролеће је почело, ал' обнове живота није било. Магле као зла и ужасна божанства падале су јутром и вечером на куће и људе. Место живота настале су болести и редње. Од тога се умирало брзо и изненада. Смрт је нагло грабила.

Како је њему било зима. Страшније у њему зима него напољу. Унутри зима у-

верења, рођеног, развијеног и ојачаног. Он га је посматрао и потпуно га је био свестан. Дуго је трајало док се развило. Сад је већ скоро живо. — Имаде мртвих уверења, а његово је већ скоро живо, биће остварено. Он је присутан тој страхоти живог уверења, и скрива осећање, гади се кукавичлука и леди се од јунаштва...

„Није то као кад је неко болестан, па се надају и теће. Овде тог нема, осим апсолутног уверења. Нема другог излаза осим тог, а на поље се мора, па мора,“ — викао је у мучним тренуцима.

Нису ту отац и мати па да плачу ил' да не дају. Па и да су ту он би их отерао зацело. Он није обичан, нити признаје поштовање, љубав, он је део смрти. И ради с дубоким рачуном. Отклања сметње и незгоде, крије траг, бежи, и расте у бескрај. Нема другог ничег осим тог...

Како је лепа она девојка, лепша од свију! Она је мирисан цвет и парче богињице. Она га љуби и дала му је све, ма да јој је стара мајка плакала а отац стари генерал хтео да се убије. Пазили су на њу као аждаје, ал' је љубав однела. И она не тражи да је он узме, него да сме да седи на поду пред његовим ногама. Она га је скоро спасла, ал' је ум победио на крају. А неколико непроспаваних и бурних дана плакао је у својој соби, закључавши врата и бацивши кључ кроз прозор. Окрвавио је нокте ломећи браву, не да иде њој да је воли, него да јој даде цео живот... Ужасна је снага уверења. Имаде само један излаз, а изаћи се мора. У последњем тренутку хтео је да се освети себи и очисти И није њој отишао. А кад су њу мати и отац ујутру видели, поплашише се и почеше јој тепати. Она је била бела као од белог мрамора о срце јој једва куцаше. Он је њу убио, а она је умрла као богиња. У срцу љубав и вечна ватра... Оде он на њену сахрану. Он није знао да је она умрла. Ушао је у цркву и дошао на погреб. Ушао је наставши врата отворена. Сео је у најмрачнији угао на клупу. Почео је да се ра-

знајаје у мраку и видео људе и жене у црним оделима и сандук покривен цвећем... Па онда нека песма и свирка. Он се почне сећати и тужити. И види да је у храму божјем и на опелу... „Ох, како је та песма жалосна, што тако жалосно певају ти људи, како жале и туже...“ — мислио је згрчен у клупи љубавник те лепе госпођице, што лежи мртва сад...

Добио је писмо од куће. „Драги наш сине! Зашто нећеш да нам пишеш? Зашто нас пушташ бризи и очајању? Шта је с тобом? Јеси л' здрав? Мати ти плаче, и тера ме да ти непрестано пишем, а ти нећеш да одговориш...“ Баци он то писмо, груб као паор. У ово време о њима мислити било је штетно. Он се грозничаво бринуо да отклони од себе све препреке. Та брига беше читава борба. И он је водио с успехом... Било му је стидно показати се. Кад је друго писмо дошло после два дана он га баци чим је видео од кога је... „Морам жртвовати макар и безброј таквих малих грехова сад,“ — говорио је. Сео је с намером да им пише. Та за бога они су бар његови, они знају, гледе кроз прсте. А кад је написао десет реди видео је да је то стидно. Ил' им сачувати све ил' ништа, — мислио је.

Седео је после подне и грејао се на сунчевој светлости што се ваљала по диму и праху неспремљене собе; пола хладно, пола топло. У души се отворио свет. Он је чуо како је неко гласно рекао оно име, којим се звало створење, што га је први пут видео у руменилу залазећег сунца помешаног са бојом жута лишћа, у тој најлепшој симфонији боја, у једном парку. Тако је било име том створењу са разбуршеним власима око лица и бледих слепих очију; том створењу што је имало полу затворене очи и у њима неизмерну страст; он није могао да појми да је то од крви и меса; тај нечујан ход, та трепавост и провидност тела, ти облици, нежност, миомир...

Са страхом и језом мислио је о томе створењу што залуђиваше, жараше обра-

зе и убрзаваше му дах. Нехотице је пао на колена, ал' су очи молиле: остани, остани... Осећао се јесењи дах а на земљи је лежало лишће. Он је у парку чекао. Бог зна шта причаше лишће сваки дан гледајући ово дете са плавим очима. Сваки дан је његова згурена прилика полако ишла, гледећи у даљину, по овом парку тамо амо, а ветар је лепршао власи. Мисао, да с њоме сме прозборити реч, учинила је да је дрхтао као одјек њене близине. А кад би се њена слика одразила у његовој зеници, онда би застало све у њему, крв би сва из главе појурила а он би побледео као мртавац, и гледао је угашеним очима. Гледао, то је слаба реч, он је њу додиривао, пипао, грлио, љубио, зборио нежно и страсно. Подавао се сав малаксао и пренадражен, томе страсном сну, малаксао и жељан тога сна... Онда му је та цура што је имала племићско порекло и строге родитеље, лежала на руци. Подигао би руку на танки, прозрачни врат и ближе донео лице...

„Јеси л' ти то љубави вечна и неисцрпљена страсти? — шаптао је сад у сну — Је л' нежно грлио голо тело твоје и груди мирис расцветалих ружа из лонаца, што су стојали на прозорима твоје собе? Нежније ћу те грлити. Је л' лаки ветар нежно миловао врону косу твоју, и лице и врат? Нежније ћу те миловати. Је л' ти ижљубио очи твоје онај задоцнео сунчев зрак? Нежније ћу их ја ижљубити.“ И даље улази светлост сунца и ваља се кроз дим и прах неспремљене собе. А тело тог лудог младића лежи несвесно. Он је луд од страсти и љубави.. А лепа цура?... О, њен носић већ су прогризли црви и гамижу кроз уста унутра и коте се и жде ру... О, њена коса је гнездо гадних буба, што имају отровну жаоку и иду нечујно и мукло... О, њене очи пије змија, и срце, и лиже кост...

Он се тргао, устане и дође до краја собе. А ту је зид. Даље не може. Он моли ту лепу цуру да му опрости... И безброј тих малих грехова мора да

жртвује, за оно друго... Дошла му је и слава у походе. Како си само доцкан кренула! Та већ се смркава, куда ће сада, где је била пре?! У писму му нуде славу и новаца, ал' он подере све у ситне комадиће са великом савешћу. Сву нечистоћу је одстрањивао, са злурадим смењом. Напоследку дође мозак, онај исти што га је пре толико мучио.

„Шта ћеш ти сада овде?“ — питао је он, а мозак одговори: „дошао сам да те спасем!“

То натера њему опет онај исти злуради смех.

„А... тако, зато си дошао!“ — каже му он и окрене се од њега. Али мозак напрегне сву снагу што је имао и упусти се у борбу. Но он се само смеје на разлоге могуће... Али мозак беше варалица и обећењак па почне да извија, почне да га хвали и да нешто страшно глупо трабуња о изузетцима, спасењу. Он онда запуши уши...

„Та шта тај брбља још...“ — рекне он тргнувши се, али мозак све скаче, па пао у ватру, па запенушио: „па ти си славан, па ти си леп, па то је лаж што ти мислиш,“ — а њему се онда згади и тури руку у фијочицу и извади ону стварчицу са сјајном цеви. Отров га је гушио унутри, скупљао му боре на челу, упијао му уста. Прислони цев на слепо око и осети онај хладни прстен, што је пре мислио да ће осетити. И осети да му рука подрхтава... Па онда му још за тренут остане пред очима његова мала соба...

Уђе бака у собу и намести постељу и отвори прозор, сва задовољна што је тако све лепо удесила. А наједаред види она једну црну масу у буџаку и сагне се, а кад осети човечије тело врисне и излети напоље јачући. Онда се скупеше укућани из тог тавана и уђоше са свећом... Дакле нема више ништа. Он је постао јунаком, остварио је уверење. А ови то нису знали него почеше жалити за тим младићем и почеше стрепити од смрти што је стајала над његовом главом и чу-

вала га... На слепом оку је она рупа што се може турити прст, и коса умрљана у сиреном крвљу... И мозак је убијен. Да ко тури прст кроз ту рупу осетио би нешто меко и хладно. То је мртав мозак... Онда запалише још свећа и положише га на леђа. Једна му се рука савила под леђа а портирка је извуче и намести... Затим стали и гледе. Не верују, као обично што ћифте никад ништа не верују. За чудо сви су били већ нешто приметили још пре. Најпоследње један човек са грдном ћелом каже полугласно: „А како да се није чуло?!“

То беше чудо, и они се сви задивеше и почеше глупим умом радити да на то питање одговоре... А портирков мали син узме ту малу ствар, што је убила њега и покаже је оцу: „Гле, отац!“

Овај се тргне поплашен и викне на њега: „Остави одмах то, несретниче један“...

Како сија лепо сунце а како му се зраци муче да продру у мртвачницу! Како су весели и расположени људи напољу, како су им лица насмејана а очи задовољне, и како да нису тако у мртвачници!

У мртвачници плачу људи и жене, а бол им раздире груди, око је замућено; у мртвачници је полутама и хладноћа; у мртвачници гуши задах јефтених свећа и смрт. А онај зрак сунчев као да се игра, шта ли, и смеје, тако се у њему ковитла дим и прах. И мирише цвеће, али је тежак тај мирис и несносан, нерадо га шмрчу ноздрве. Гомила цвећа лежи покривена тракама на којима светlucaју слова. А испод те гомиле лежи он, одлучан, хладан и збиљски. Кожа се жути у тог мртваца, а у сенци је бела. Глава лежи у цвећу и само се лице види. Где је она рупица што је ушло таче? — Покривена је цвећем... Ала тај мирис гуши и дави... Ко не би плакао? Ко би стојао замишљен? Ко се не пита: зашто, зашто, та ти си млад... То је „зашто“ разлог мучне туге и суза... А његова газдарица, бака, већ нема више суза; она седи у углу скупљена, не миче се, не дише, изгледа да не живи... Отац његов стоји;

гледати и не верује. Па да! То није његов син, то је мртац, лешина. Да га опипа руком осетио би хладноћу, да му хоће да растави руке осетио би укученост, да му задигне тај црни капут и кошуљу он би нашао модрице. То није његов син, то је смрт... Па где су му очи, где је реч, где је покрет?!

„Та није то моје дете,“ — шаптао је болан отац и плакао немоћан и скрхан. И дуго му се рамена тресла, и дуго се чуло загушено јецање... „Нема њега, отишао је па неће да се врати. Како плачу и туже, па неће да се врати... Он се још и срди пре него што ће да га поклопе, посред чела још живи она танана бора, а очи су затворене.“

„А што плачете ви људи и жене? Што сте луди? Може л' ваш плач мене да поврати, ваши уздаси мене да пробуде, ваше јецање да ме умилостиви?!... Мали људи,

луде мале, што имате осећања! И да је истина да би ме могли оживити још би се сто пута убио.“

Устао он на пола у сандуку и подбочио се рукама, У лицу непромењен, са затвореним очима. Са косе му висе крунице цвећа, ситно лишће и једна гранчица... „Смрт је потребна! Видећете и ви то једаред, и ви ћете тако лежати“... Каже он то и легне опет у сандук, и прекрсти руке, и цвеће му опет обвије главу да се само лице видело... А ови људи и жене гледе га узвереним очима.

Изађе тај догађај у слици једном младом другу његовом, и овај се сав стресе од тог уображења, а низ тело, голо тело, појури му бујица ладне, ледене воде...

Како се онај зрак смеје, шта ли, као да се игра... Како је свеже на пољу и весели људи! А ови у мртвачници плачу и грч им по стоти пут стеже срце.

О Горском Вијенцу

— Лавле Поповић —

Проучавање Горскога Вијенца, и ако траје већ дужи низ година и захвата повећи број списа, није још довршено. Да оставимо на страну коментарисање тежих или неприступнијих места овога каткад нејаснога спева, главни посао проучавања, наиме расматрање спева у целини и литерарна анализа његова, није још крају приведен. Мало је расправа које су се тим послом бавиле и које у област праве литерарне критике спадају.

Први на реду спис ове врсте јесте један доста опширан и местимице врло карактеристичан приказ Горског Вијенца од једног иначе непознатог страног писца, именом Францескија, публикован у једном далматинском листу (*La Dalmazia*) 1847, преведен у Подунавци исте године, писан дакле још за живота песниковог, потпуно заборављен у осталом од стране доцније критике.

На тридесет година иза овога, 1877, јавља се студија С. Вуловића о животу и раду песникову као први озбиљнији покушај литерарне оцене песникове, јако цењен у осталом, сматран као рад у коме је речено све што је главно и битно о предмету. У том и иначе кратком раду, о Горском Вијенцу је мало речено. Поред једне најкраће казане примедбе о недраматичности спева, ту је у главном развијена само једна идеја, наиме да је Горски Вијенац „лирска Илијада српска“, т. ј. једна лирска песма у којој су сва мишљења и осећања српскога народа нашла песничког израза.

Десет година доцније, 1887, Рус П. А. Лавров, знатно је проширио, својом обимном књигом о Његошу, област студија о овом песнику и први почео ближе проучавање политичког рада Његошевог и публиковање дипломатске преписке његове

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

које се затим лепо продужило ученим радовима Ровинског и Томановића. У проучавању књижевног рада Његошевог, Лавров је обухватио сва дела његова и посветио им већу пажњу него дотадашња критика. О самом Горском Вијенцу није много рекао. Пишући за страни читалачки свет, он се задржао на опширнијем излагању садржаја и превођењу краћих појава и места, и овде онде бацио по коју умесну примедбу.

1890 године Г. Милан Решетар, спремајући своје познато издање Горског Вијенца са оним обилатим, брижљивим и ученим коментаром, додао је издању и један опширнији и лепо састављени увод, који већим делом представља једну потпуну литерарну расправу о Вијенцу. У том уводу Г. Решетар први улази у подробнију и непосреднију оцену Вијенца и поставља питања која су главна и битна за оцену дела. Он, на пример, расправља опширно о јединству предмета и композицији дела, о драматичности његовој, о индивидуалности карактера у делу, и т. д. Његова је расправа дубља и потпунија од досадашњих и може се с правом сматрати као коначна студија о Горском Вијенцу, као последња реч литерарне критике о овом делу.

Најпосле, 1895 године, Г. М. Цар написао је један бриљантан есеј о Његошу у познатој збирци својих Симпатија.

Као што се види, ових пет радова представљају у главном све што је литерарна критика до данас о Вијенцу рекла. Од свих тих радова, најпотпунији је, рекосмо, и коначан управо рад Г. Решетара. Међу тим, ни тај иначе одличан рад није, по моме мишљењу, ни коначан, ни довољно потпун. Пре свега, питања која су ту расправљана не могу се сматрати као решена, јер решење њихово не задовољава, а после, нису једина која литерарна критика има да крене ради оцене Вијенца. Има још ствари да се о Вијенцу кажу, и још једна расправа о њему не би била излишна.

I

У Горском Вијенцу представљен је, као што знамо, један догађај из прошлости, једно „историческо собитије,“ како га Његош назива. Кад је Владика Данило видео да су се потурчењаци по земљи црногорској јако намножили и раширили и тиме довели у опасност слободу и опстанак самога народа, он науми очистити земљу од њих. У тој цели он нареди те на Бадње Вече 1702 сви потурчењаци у земљи који нису могли побећи или се нису хтели покрстити, буду поубијани; тиме и земљу ослободи. Тај догађај представљен је у Вијенцу.

Кад је у Вијенцу представљен историјски догађај, кад је предмет његов оно о чем и историја води рачуна и о чем је она нешто забележила, колико у Вијенцу има од ње? Колико је историских података употребљено за спев? Колико се, наиме, Његош послужио историјом? Сваки песник који узима предмет из историје, служи се овом што више може. Њему је и дужност и интерес да добро упозна изабрани предмет, да добро проучи околности узетог догађаја. Све што у историји нађе да се може згодно употребити, он узме: сваки интересантан детаљ, сваку важнију историску личност, сву потребну грађу. Његош је јамачно морао тако историски радити. Он је тако исто морао исцрпсти и употребити све што му је историја згодног пружила о његовој теми.

Само, шта му је могла пружити? Каква је материала историја могла дати за Горски Вијенац? Тај спев не изгледа близу историји, ни тесно везан за њу; он је онако једна индиферентна слика из живота. Лица у њему и радње његове не изгледају да су од оних које историја зна. Шта може историја знати о Батрићу Петровићу и његовом убиству или о војводи Драшку и његовом путовању по Млецима? То нису историске личности, нити о оном што се њима дешава историја води каква рачуна. Такве су, са изузетком владике Данила, све личности у Вијенцу.

Нису ипак све такве. Ако историја не познаје Драшка и Батрића, може познавати друге. Има н. пр. у Вијенцу неки кнез Раде који је брат владике Данила. Кад је он брат владаочев а историја увек зна за породице владалачке, можда ће знати и за њега. Ни све радње у Вијенцу нису ваљда непознате историји. Ми знамо по спеву н. пр. да се Вук Мандушић тучао с Турцима у Прогоновићима и да тај бој није био никаква чарка, и онда се можемо надати да ће историја која води рачуна о свима бојевима, и тај бој бити забележила. Треба само читати историју па ће се такве ствари наћи, ако не у готовој расправи, а оно у грађи: писмима, актима, натписима и т. д. Па после, ако их нема у историји, биће их можда на другом месту, у народним песмама на пример. У нас, како је историја штура, тако се народне песме место ње за извор узимају, и није ретко да песници по овима описују прошлост народну. Народна песма о многим догађајима зна више него историја, можда ће и о овом знати. Она је опевала сваки велики догађај, можда је опевала и догађај Бадњега Вечера. Народ је запамтио како је ишло истребљење Турака из Лике и Крбаве, он сигурно зна и за истребљење потурчењака из Црне Горе. И после, овде је реч о народу у Црној Гори а ми знамо да се у њему овакви догађаји добро памте; јунаци који их изведу, тако исто. Време владике Данила је време најтежих бојева, дакле и највећих јунака: народу морају бити пуна уста тих јунака, и песме морају знати за њих. Ако историја не зна за Батрића, како да га песма незна кад „онакога сивога сокола Црногорка још рађала није?“ Ако се историја не сећа Драшка, како да се песма не сећа „најбољег нашега војводе?“ Песма ће сигурно знати и како је онај погинуо и како је овај путовао: о таквим јунацима она мора водити рачуна до ситница. Најпосле, није цело народно предање ни само у песми. Народ није морао само у стиховима очувати успомену о сво-

јој прошлости. У народу се прича о старим временима и онда кад се не поје уз гусле. Приче о јунацима и иначе постоје. Јунаци се сигурно и данас памте. Тим пре што, како изгледа, у Црној Гори нема никога који није од правог јуначког колена. У овом предању је, дакле, Његош могао такође наћи грађу за Вијенац. Додајмо још и то да је, пре но што је Његош узео и писати своје дело, догађај Бадњега Вечера био већ раније, и ако у малим размерима, представљен у Милутиновићевој Дики црногорској, и да се Његош и њом могао послужити за свој спев.

Грађе је дакле јамачно било, и то на све стране: у историји, песми, предању, књижевности. А Његош је знао и историју, и песму, и предање, и књижевност. Историју је чак и писао. Љ. Ненадовић прича како је Његош ону зиму коју је пред смрт провео у Италији, писао на француском језику једно, на жалост изгубљено, дело о Црној Гори које је обухватало повест и опис ове земље, и како је неки Ђузепе Каза, један адвокат тамошњи који му је у том помагао, био просто усхићен тим делом. Народне песме је, опет, издавао. Оно Огледало српско, ону збирку јуначких песама црногорских, издао је баш годину дана пре Вијенца; кад је, дакле стварао Вијенац, њему је још била пуна глава народних песама. Што се другог, разноврсног, усменог предања тиче, Његош је боље од свију имао прилике да га из живих уста чује. Медаковић прича да је владика у биљарди, свако вече примао многе Црногорце и гонио их да му до поноћи певају јуначке песме или причају о добрим јунацима. А да је, најпосле, познавао и Дику црногорску, дело свога учитеља, штампано у штампарији коју је сам створио, једну од првих књига које су у овој постале и којих је уз то и врло мало било, то ваљда такође није нужно доказивати.

Грађе је дакле било, Његош је знао за њу, и оно што је изложено у Вијен-

цу можда није све гола фикција Његошева. Требало би видети шта је у Вијенцу измишљено а шта узето, тражити изворе овом спеву и поставити питање о оригиналности грађе у њему. То питање није до сада постављано у јавности.*) Ни једна од поменутих пет расправа није га, у ствари, поставила. Г. Решетар га је једини додирнуо, али је прошао поред њега, не слутећи да је могућно друго решење његово сем негативнога. Он је, наиме, поредио Његошево излагање догађаја са оним што Милаковићева историја и једна кроника писана руком самог владике Данила причају о овоме и нашао да је слагање њихово врло мало, готово никакво. Што се тиче лица у Вијенцу, он је нашао да се, сем владике и Мартиновића, само још Мандушић ван овога спева помиње, и то у Шћепану Малом, дакле опет у једном Његошевем делу. Ни за које друго лице из Вијенца није нашао да се ма где ван овог спева спомиње. Додао је само, и то ме мало буну и не знам колику важност да дам овој реченици, да је Његош „једноставно некијем типичнијем фигурама својега Горскога Вијенца надјенуо име лица што су живјели у доба владике Данила.“ Г. Решетар је од свију испитивача Горскога Вијенца био најближи овом питању, али га није ни поставио, ни расправљао. Питање је, међутим, важно и вредно расправе.

Шта није измишљено у Вијенцу? Има ли извесних лица у спеву која су, и иначе, ван њега, позната као историске личности, као народни јунаци, као имена о којима се у народу очувала успомена? Која су то лица?

Пре свега, владика Данило.***) Затим, браћа Мартиновићи, који су, са владиком,

*) Што се у Црној Гори махом зна да су по нека лица из Вијенца познати јунаци народни, то није у јавност избијало, и за књижевност то је колико и да се не зна.

**) Извори у којима су поменута лица из Вијенца, назначени су у прилогу на крају ове расправе.

одиста главни јунаци Бадњега Вечера и којима и историја и народна песма приписују извршење овог догађаја, онако као што и Вијенац чини. Народна песма зна поименце за свих петоро: Батрића, Ивана, Марка, Томаша и Милоша (кроника Данилова зна само за „четири брата“ безимено); у Вијенцу се само двоје, први и четврти, по имену помињу, али сви долазе владици на Божић после свршена покоља: „ми пет братих, пет Мартиновићах“, вели војвода Батрић, најстарији међу њима. Затим, Вук Бориловић, она нема личност која се појављује у поменутој појави заједно с Мартиновићима и коју и коло пева као другара њихова и јунака догађаја у истој мери у којој и њих. Њега народна песма тако исто познаје као и њих и исту му улогу даје коју и Вијенац. Сва су ова лица, дакле, по историји или традицији позната као прави извршиоци Бадњега Вечера.

Па онда, међу лицима Вијенца, народна песма и сувише добро познаје извесне народне јунаке који, и ако нису непосредно, као Мартиновићи, извршивали намеру владичину о покољу потурица, ипак су били савременици владичини и слављени као јунаци његова времена. То су, најпре, Вук Мићуновић*) и Вук Мандушић који су у Црној Гори познати као у нас Синђелић и Хајдук Вељко; Мандушић је познат још и ван ње, као јунак који је, у друштву са Стојаном Јанковићем и Илијом Смиљанићем, ослобођавао сињски крај од Турака. Затим, сердар Јанко Ђурашковић са својим братом Богданом, и Вук Раслапчевић, сви троје јунаци боја на Цареву Лазу; војвода Дра-

*) Поредити оно што мнозина у Вијенцу, стих 392—394, говори:

„Мићуновић и збори и твори,
„Српкиња га још рађала није
„Од Косова а ни пријед њега;“

са оним што владика у једној народној песми (Вук, IV, 12) о Мићуновићу каже:

„Оваквога сивога сокола
„Још српкиња породила није
„Од Косова, ни прије Косова.“

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

шко, познат и слављен скоро као Мићуновић; Вук Томановић, „славни јунак црногорски и отац најхрабријег витеза Никца од Ровинах“ како сам Његош на једном месту каже;*) Вукота Мрваљевић, којег песма увек са братом Драшком помиње;**) Вук Марковић, чије је име Његош заборавио записати у листу лица,***) и ако он ради и говори као и остали, али којега народна песма није заборавила убројити у најопасније четовође црногорске и најзлогласније хајдуке онога времена, као и онога Лазара Пецирепа о којем прича сердар Вукота на скупштини о госпођину дне; Батрић Перовић, којег је и народна песма ожалила као и Његош, и целу његову породицу изређала: и „седам снаха“, и „седам братих“, и „старога баба Пера“, и најпосле и крвника његова Ђоровића; најпосле чак и Вук Љешевоступац којег песма у осталом само узгред помиње: „вићи Вука из Љешева Ступа“, и т. д. Све су то чувени јунаци црногорски, чија је јунаштва народна песма не једанпут опедала и који су њој тако исто познати као и они наши из нашег новијег устанка. Све су то јунаци Данилова времена као и Мартиновићи и чине сви заједно једну неразделиву групу.

И да на овој групи још застанемо, народна песма свакако познаје и војводу Милију, и кнеза Рогана, и ако то не мо-

*) Огледало, стр. 383., прим. 7.

**) У Вијенцу, стих 2776, Радун „припијева Драшка и Вукоту.“ Г. Решетар тумачи: „војводу Драшка и Сердара Вукоту (или Вукоту Мрваљевића?)“ Пре Мрваљевића, држим, него сердара Вукоту, али не војводу Драшка, него Драшка Мрваљевића, брата Вукотина. Народна песма често (Огледало, п. VI) помиње и Драшка уз Вукоту:

„И два брата, два Мрваљевића:
„Мрваљевић Драшко и Вукота.
„Није шала Драшко и Вукота.“

***) Вук Марковић јавља се у Вијенцу у стиховима 357 и 358. Чудновато је одиста да, колико ја знам, ни један познији издавач није поправио омашку Његошеву. Кад ово кажем, имам пред собом сем првог, још шест главних издања Горског Вијенца, 1867, 1868, 1876, 1881, 1890, 1892. и Кирстеев превод.

жемо тако сигурно тврдити као за оне раније. О војводи Милији једно коло у Шћепану Малом пева како је, при удару Ђуприлића на Црну Гору, јуначки погинуо („најславније тад умрије наш Милија војвода“): затворио се у цркву једну, са својом браћом, њих девет на броју, и бранио седам дана, док их Турци најпосле, кад им је нестало џебане, нису све исекли. А у једној народној песми која један мало познији догађај описује, позива се неки Милић војвода:

„На ноге се, Милићу војвода...
„Девет брата твојих да осветиш,
„Девет брата како Југовића,
„Те их лани Турци посјекоше
„У бијелу цркву свету Петку.“

Што се кнеза Рогана тиче, има један кнез Роган што је, по усеном предању, спасао цуцко село Трњине кад су Турци на њега ударали под Ђуприлићем 1714; један Роган, без титуле, који је, по једној народној песми, спасао исто село, али 1717 под Ченгић Синан-бегом, и коме су Турци нарочито кивни на Љубу његову, „младу љубу скоро доведену;“ један, најпосле, кнез Рогановић (вероватно ради стиха продужено име: „јест, у кнеза, у Рогановића“...), на кога у истом селу али 1722,*) под бегом Љубовићем, ударају Турци и који такође има љубу вереницу, на коју су Турци мераклије. Свакако је ово све једна личност, и то наш кнез Роган из Вијенца. Обоје дакле, и Роган и Милија, по свој прилици су познати народној песми као и остали јунаци, и ако о њима за сада немамо тако чиста и непосредна помена као о осталима. Кад не будемо овако оскудни публикацијама црногорских песама као што смо, знаћемо све ствари чистије и непосредније.

После, има извесних лица у Вијенцу која, и ако нису тако чувена и популарна да их народна песма као узорне јунаке

*) Ове су године узете из Огледала српског. Тачне или нетачне, оне показују да су се сви поменути бојеви десили у време кад је наш Роган из Вијенца могао од прилике живети.

пева, ипак нису непозната традицији или историји. Тако нпр. кнез Раде, брат владике Данила. Имамо на разним местима доста помена који се несумњиво њега тичу. По једном публикованом писму владике Данила, знамо да је живео у његово доба неки Раде Стјепчев на Његушима; и владика се презивао Стјепчев, то је дакле брат владичин, кнез Раде. У Милутиновића Историји има овај податак: „владика Данило брату својему, кнезу Његушке, Раду Петровићу.“ У једном писму владике Василија стоји: „у вријеме блаженопочившег мога стрица, митрополита Данила, и његова брата а мога оца кнеза Рада.“ Као кнез Раде тако је познат и кнез Никола. По једном надгробном натпису знамо да је овај кнез одиста живео у време владике Данила, и то у Црмници. Познат је тако исто и сердар Вукота. У једном писму владике Василија стоји: „године 1711 био је гувернатор у Црној Гори Вукота Озринић;“ сетимо се да је Вукота и по Вијенцу Озринић: „бјесмо пошли двјеста Озринићах“ вели он сам кад прича свој сан. Познат је и онај поп Шћепан, управо његова херојства, о којима прича сердар Вукота пред долазак Драшков из Млетака, и то нам је познато по једном месту у Милутиновића Историји које је из народне традиције узето. По традицији нам је познат и кнез Бајко. У два новија путописа која су народно предање бележила, помиње се кнез Бајко као Цуца, као основалац познате цуцке породице Бајковића. Најпосле, тако нам је исто и још боље познат и онај Бан Милоњић о чијој младој снаси заљубљени Мандушић кроз сан говори. У скорањој полемици коју су црногорски листови водили о Вуку Раслапчевићу, Г. Драговић нам је, са једном сигурношћу у познавању ствари и једном симпатичном одсечношћу у тону, узгред дао и врло јасна доказа колико је Милоњић познат народном предању. Он, наиме, вели: „Бан Милоњић је Катунанин, Озринић, Велестовац, с Николине главице. Кућа му је

била у Липе. Код куће је велико камено гумно које и данас постоји. Све то као и земља око куће носи и данас име Милоњића. Сестра његова била је удата за Вукотом, родоначалником данашњих Вукотића. Осим тога, сва ваљда катунска нахија зна ко је и одакле је био Милоњић.“ Наводи чак и једну песму о њему:

„Пили вино три добра јунака
„Једно јесте Мићуновић Вуче,
„Оно друго Милоњићу Бане,“ итд.

Најпосле, има лица у Вијенцу која ни историја, ни песма, ни усмена традиција никако не помињу, али за која ипак не можемо рећи да им је Његош произвољно наденуо имена. Такав је, на пример, сердар Радоња. У досад публикованим изворима немамо ни један у којем се Радоња лично помиње, али их имамо пуно у којима се о његову братству, о добро познатим Радоњићима говори. Радоњићи са Његуша (и наш сердар је „на Ловћен вазда љетовао“) заузимали су, у прошлом и овом столећу, најважнија места у држави, давали земљи оне добро познате гувернадуре који су се после тако били осилили да им је Његош сам морао одузети власт и протерати их из земље. Свуда можете наћи како су се они, н. пр. делили у два братства: Гувернадуровиће и Жутковиће, како су се ови последњи прославили на Цареву Лазу, како су се оба међу собом мрзела, и т. д. Сердар Радоња је родоначалник доцнијих Радоњића као што је сердар Вукота родоначалник доцнијих Вукотића. Један представља ону породицу која је сметала владоцима црногорским а други ону која је овима помагала и оне изгонила. Само што за Вукоту и лично имамо помена, а за Радоњу не него по породичном имену. Затим, као с Радоњом, тако имамо у главном исти случај са старим Балетом, оним о ком сердар Вукота на другој скупштини прича: „но Пециреп и стари Балета,“ и т. д. Балету немамо поменути у досад познатим народним песмама, али имамо два Балетића, Рада и Вукоту, „два хајдука од Чева крвава,“ су-

временике Вука Мићуновића и Хамзе капетана. Најпосле, овакав је случај и са неким од оних потурица у Вијенцу. Ако немамо лично помена о старом хоџи Брунчевићу коме су момчад озринићка „гиснули од лакта рожину његовојзи у грлић шишани“, имамо о томе да у Никшићу (и хоџа је отуд) постоји и данас старо мухамеданско братство Брунчевића. Ако не знамо за Арслан-агу Мухадиновића, ни Муја Алића (који је украдио Ружу Касанову), ни Мустафиће („оно су ти свати Мустафића“) знамо да је баш у времену Бадњега Вечера била једна потурчена породица Мухадиновића, и друга Алића; Алићи и Мустафићи се и у народној песми помињу, и то баш у оној која Бадње Вече описује: кад су, каже, Мартиновићи на само бадње вече вечерали и Богу се помолили, прво су на ове ударили и поклали их:

„На Иногор мало поље доше,
 „На бијелу кулу Мустафића:
 „Ту бијаху пет Турака брата,
 „Пет Алића, седам Мустафића.
 „Њих поклаше и тридесет с њима.“

То су вам сва*) лица из Вијенца која су и ван њега позната. Некоја још нису ту, н. пр. Обрад, једна баба и др. која нема смисла ни тражити као остала ван Вијенца, или кнез Јанко, војвода Станко и још једно двоје о којима песме мора бити певају, само ми до тих песама још нисмо дошли.***) Свеједно. Ми смо ипак изнели један без мало потпуни спи-

*) Могло би се можда рећи што и за сердара Ивана Петровића: он је сигурно од владиних Петровића, од Његош; са Његуш је, у осталом: „а мислиш ли, сердаре Његушки?“ каже му сердар Вукота, стих 2367. Тако и за попа Мића. У једној народној песми помиње се неки поп Милић који је при удару Ђуприлића 1714 погинуо и по свему изгледа да је Цуца био, — као што је и по Вијенцу „попе цуцки, дај им оно писмо“, каже један војник попу Мићу.

**) На Цетињу, као што се зна, има једно књижевно друштво које већ пет година издаје свој лист, ону мало познату Лучу. У сваком броју тога листа публикује се по две три нове, непознате народне песме из Црне Горе. Желети је да друштво пре-

сак њихов и можемо према њему да закључимо питање. Јасно је, наиме, да лица у Вијенцу нису измишљена, да им имена нису произвољно наденута.

Кад је с лицима тако како ли је с радњама и појавама? Сам догађај, главни предмет дакле, тему своју Његош, наравно, није измислио, али да ли има још чега поред теме, неких детаља или црта које он опет није измислио? Кад је он, уневши владику Данила у спев, унео и све јунаке његова времена, да ли је тако исто, узевши догађај Бадњега вечера, узео и све околности које тај догађај прате или које то време карактеришу? Кад је узео лица из народних песама, да ли је отуд узео и какву јуначку авантуру, слику, реминисценцију која се на њих односи? Колико, наиме, у Вијенцу има туђега и узетога у овом погледу, у садржини спева, у појавама, радњама, околностима, причањима, мотивима његовим?

Г. Решетар, рекосмо, нашао је да се излагање догађаја у Вијенцу врло мало, скоро ни мало не слаже са историјом.*) Улога владике Данила и ток догађаја сасвим су друкчији у њој. То је тачно. Његош је одиста имао неку своју нарочиту концепцију догађаја и замишљао га друкчије него што се овај у ствари десио. Али је он, уз сву ту различност концепције, ипак узимамо нешто баш о самом догађају било из историје, било из песме. Тако, на пример, у Вијенцу владица два пут сазива скупштину да већа о нападу на домаће Турке; у народној песми

поручи скупљачима да траже оне песме у којима се помињу јунаци из Вијенца, нарочито они о којима досад нема довољно помена, и да на тај начин припомогне испитивању Његошева спева. Тим пре, што се то друштво и зове Горски Вијенац.

*) У прилог овоме, Г. Решетар наводи и то што Његош у свом издању Вијенца обележава Бадње Вече, које се десило 1702, као „историческо собитије при свршетку XVII. вијека.“ Обраћам пажњу на то да је Његош у издању Огледала Српског, годину дана пре Вијенца, код песме која овај исти догађај пева, ставио као време кад се овај догађај десио: „около 1702 год.“

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

тако исто; и по оној кроници владике Данила опет двапут, док се после не одлучи да ради само с Мартиновићима. Како ми познајемо Његоша, не можемо сматрати ову сличност као случајну. Пре ће бити да је чак и оне дане кад су по њему скупштине сазиване (тројичин дан, госпођин дан), нашао негде записане или чуо од кога за њих. Па онда, у Вијенцу, баба прича како је везир дочуо за договор о покољу потурица, и владика, после тога, одмах прилази извршењу; у кроници Данило пише: „у исту неђељу чујем ће говори народ да оће Турци скадарски послати неколико људи да ме уфате зато што сам бунио Црногорце да Турке побиију,“ и одмах наставља: „како ја то чујем, пошљем за Вука Бориловића и четири брата Мартиновића,“ и т.д. т. ј. за оне који ће с места извршити покољ. И ту се, дакле, Његош држао историје. Држао је се још на једном месту где народна песма то не чини, а то је ово. По Вијенцу (писмо кнеза Николе, при крају) покољ потурица није се ограничило само на цетињско поље и околину као што је по песми и кроници Даниловој, него и је захватио и даље, ријечку и црмничку нахију, и ипак ни то није измишљено, бар колико се Црмнице тиче. Нађено је, наиме, и то скоро, један гробни натпис у дупиоској цркви у Црмници („кнез Никола и сви Дупиљани,“ каже се у Вијенцу) који речима: „овђен почивају кости Вучете Ђуровића који је погинуо су 70 Дупиљана на Бесац, у доба кнеза Николе а под владом владике Данила,“ говори о покољу по Црмници и на Бесцу („и град Бесац с земљом изравнисмо“ каже се, даље, у Вијенцу). Тај је покољ Његош употребио у свом спеву. Најпосле је Његош још један податак употребио који се за главни догађај везује. Има у Вијенцу оно место, после четвртога кола, кад „доходе десет кавазах из Подгорице од везира новога који обилази царство и дају владици Данилу писмо.“ Има, међутим, у Дики црногорској од

Милутиновића и баш на оном месту где радња долази до истраге потурица, како долази гласник Видак, и он путник из Подгорице као и они кавазии, и он послат владици од стране везира као и они, и јавља: „некакав је већил царев дош'о да обиђе сву цареву земљу.“ Његош се, код овога места, морао сећати Милутиновића. Чак има овде и један стих који је, и ако мало прекројен, непосредно узет из Дике, из Видакова говора. Оно кад, у Његоша, везир у писму, најпре ређа шта има све по царству да учини, па каже: „па сам чуо и за ваше горе,“ то исто и Видак, у Милутиновића, после једног увода о везиру, каже о овоме: „пак је чуо и за Црну Гору.“ Његош се, дакле, при излагању главног догађаја, сећао и Милутиновића и историје. Историје се волео држати, а реминисценције из Дике биле су толико јаке, да су морале оставити трага у Вијенцу. Свакако, ма колико самосталну концепцију да је имао, он је ипак, о току главног догађаја, узимао појединости одавде оданде, из разних извора.

И није то само за представљање главног догађаја чинио. Он је то исто чинио и за оне скоро одвојене појаве, за појаву Драшкову, на пример. Ова појава, Драшков долазак и причање, која сва на том почива што је Драшко био у Млецима, има свој извор у народној песми. Има једна песма у којој Драшко сам за себе каже да је био у Млецима и излазио пред дужда:

„А даћу ти, Драшко, цеврдана
 „И сувише двије пушке мале
 „А све ми је принцип даровао
 „Кад доношах главе од Турака.“

Треба да знате да ни за којег другог јунака Данилова доба ни једна песма то не каже. Само је Драшко био у Млецима, колико народна песма зна. Његош, кад му је требало причање о Млецима, није га дао ма коме од јунака, него се сетио песме, па дао оном кога је песма именовала. У песми је он нашао мотив за ову своју појаву. Тако је учинио и са поја-

вом покајница. Појава кад сестра Батрићева тужи, такође је инспирисана народном песмом. Има цела једна песма која описује Батрићеву смрт: и како га је Ђоровић на веру премаио, и како га је на муке ударио, и овај се молио за откуп, и Турчин не даде него га мукама умори; чак и како су га браћа после осветила (знате ли оно како кнез Јанко пита Вука Томановића: „колика му брата остадоше?“ „хоће ли га осветити, Вуче?“). Његош је по том мотиву створио своју покајницу. Најпоследње је Његош и ону завршну појаву, оно кад долази Вук Мандушић с пребијеним џефердаром, створио по једном мотиву из народне песме. Шта је основ тој појави? То да Мандушић воли и цени свој џефердар. И само зато што га тако воли и цени, зато долази чак владици да га оправи. Има и у једној народној песми како Мандушић цени и хвали своју пушку, („шару“, „шарку“ како је песма назива; и џефердар је само шарена пушка) и то, опет, само Мандушић од свих јунака Данилових чини, и нико други по народној песми:

„Ал' говори Мандушићу Вуче:
„Зар не видиш пушке преко крила
„Та баш ове старе млетачкиње
„Којано је у Млеци кована:
„Три ковача три неђеље дана
„Три ковача и три помагача?“ итд.

И за поједине епизоде, за причања јунака у Вијенцу, држао се Његош народне песме или традиције уопште. Оно н. пр. што сердар Вукота збијено прича о Пецирепу, узето је у главном из једне народне песме. И у њој се, као и у Вијенцу, с малим изменама казује како је Пециреп од никшићских Турака „заробио двије каде младе;“ како су, после, он и његови другови, „ситну књигу накитили“ па се састали с Турцима „ђе рекосмо ту се састадосмо,“ и „извели двије каде младе, Турц' одонуд донијеше благо,“ итд. И у тој истој песми, како се наставља причање о разним успесима Пециреповим, прича се још како је он другом приликом дочекао један карван никшићских

Турака, поклао се с њима на друму и „одвео седамдесет коња“, и т. д. Све то што прича Вукота, у главном и у појединостима, има свој извор у песми. Тако и оно што опет Вукота, али доцније, прича о попу Шћепану, и то има свој извор у традицији народној. Кад је с краја XVII века, казује С. Милутиновић који је у својој Историји ово народно причање забележио, Шенђер везир (иначе Сулејман, паша скадарски) ударао на Котор, који је био у рукама млетачким, он га је са Праћишта (страна више Котора) био својом чудноватом лубардом и граду о датле много јада задавао. Али се у Котору, каже, беше намерио неки црногорски поп који, гледајући како Млечићи гађају али не погађају, замоли, као оно Стефан Живковић на Иванковцу, да и њему допусте једном опалити. Допусте му, и он како то Милутиновић лепо каже, „првијем умјери хитцем они са Праћишта турски топ посред устах и заглави га“ од чега се сва турска војска препадне и остави Котор. „А томе попу даде принцип млетачки златну медаљу и до смрти плату.“ Нема сумње да је овај поп одиста поп Шћепан из Вијенца, и да га је Његош по Милутиновићу поменуо.*) Све се слаже овде с Вукотиним причањем, само име попово не. Милутиновић га зове Драгојевићем. Али ми знамо какав је Милутиновић. Он кад некога назове „Драгојевић“, „Драговић“, „Драго“ или тако некако, знајте насигурно да се тај тако не зове. У његовој Дики има неки војвода Драго који алегориски представља све владаре црногорске од Црнојевића до Петровића; његово име значи: који му драго од тих владара. Па онда, има оно, ако се сећате, што је испричао Љ. Ненадовић: како га је, њега Ненадовића, неко у Напољу пред Његошем запитао да ли има цензуре на Цетињу а он одговорио да нема, па га после Његош прекорео што вара човека, и показао му баш исту Ди-

*) Ово је приметио Лавров, стр. 331.

WWW.UNLIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ку црногорску где је стојало написано: „дозвољава се печатати с одобрењем правитељствене цензуре: цензор Драго Драговић“ а кад се Ненадовић на то стао извињавати, он се насмејао и рекао: „Није било цензуре. То се Симо подсмјевао осталом свијету те тако ставио. А Драго Драговић није име цензора већ то значи: пиши шта ти је гођ драго.“

Најпосле, и за друге неважније и ситније појединости, за ситнице а не за појаве и епизоде, па се Његош држао народне песме и традиције. Тако н. пр. што Мићуновић, ако сте приметили у Вијенцу, увек иде напоредо и у друштву са сердаром Јанком, то је по мотиву из народне песме која ово двоје означава као побратиме: „погинуо Мићуновић Вуче с побратимом Ђурашковић Јанком“ (Огл. п. XVIII.). Или, што је кнез Бајко, дед Батрићу Перовићу: („што ће јадни ђед ти Бајко, мој Батрићу?“ тужи покајница), није ни то случајно учињено. У оном путопису о којем смо раније поменули да говори о кнезу Бајку, има цела породица Бајкова именована. Кнез Бајко је, каже се тамо, имао сина Вучића, а Вучић Пера: Перо Вучићевић је, међутим, по оној народној песми, Батрићев отац, и Бајко је, према томе, дед, управо прадед, Батрићев. Најпосле, ни оне титуле које се појединим лицима у Вијенцу различно дају, ком „сердар,“ ком „војвода,“ нису произвољно и на памет бацане. Ко год у Вијенцу има коју титулу, њу му је народна песма или традиција дала; ко је нема, није је ни добио од песме. Видели смо да сами наши извори називају кнезовима ону четворицу: Рада, Бајка, Рогана и Николу; Драшка и Батрића, опет, песма зове војводама:

„Одасла га војводи Батрићу“ — (Огл. п. III)

„А пред њима српска војвода

„С Чева равна Драшко Поповићу (Огл. п. X);

а што Мићуновић, Мандушић и др. немају никаква чина, ни песма им га не даје него их зове соколима, хајдуцима итд. Само се код Јанка Ђурашковића одвојио Његош

од песме: он га стално зове сердаром, и у Вијенцу и у Шћепану, а народна му песма не даје никакве титуле. Али ко зна? можда је он и ту сагласан с песмом, само ми не знамо.

После овога прегледа, видимо да је Његош са мотивима које је унео у Вијенац, радио оно исто што и са лицима. Кад је узео лица, он је узео и много онога што се на њих односи. И за лица, и за мотиве Његош се обратио историји и традицији, песмама народним нарочито, и обилато црпао грађу из њих.

Горски Вијенац, видели смо није чиста својина Његошева. У њему има и туђих елемената.

Ко ово први пут чује, може зажалити. Кад види да у Вијенцу има и туђе готовине, писац Вијенца може му и мањи изгледати. Његош није више сам Његош, он није више оригиналан, и колико год губи у оригиналности толико губи и у величини. Он није више једини творац својих дела, други су приправили лествице његову генију. Он је изгубио један део своје гениалности, а тиме губи и један део поштовања које му се указивало. И то га губи наш највећи песник, и губи га најлепшим својим делом!...

Да се Његош служио туђом грађом, није ништа ново. Зна се одавна, и не по Вијенцу, да он није волео да измишља. Скоро ни у једном делу његовом, предмет није његов. Готово увек је узимао предмете из историје, теме дакле које није измишљао. Тако је радио у Боју Срба с Турцима 1828 године; тако у једној песми (Кокот) у Пустуњаку цетињском; тако готово у свима песмама Лијека јарости турске, у којима су спевани неки бојеви црногорски Његошева времена; тако у Слободијади, песми о бојевима црногорским од владике Данила до владике Петра; тако у Кули Ђуришића и у Чардаку Алексића, где су описана два боја из 1847; тако, најпосле у Шћепану Малом у коме није само

главна тема узета и позајмљена него и цела грађа и све појединости: „у дјелу овоме, вели сам Његош о Шћепану, мојега сопственога ништа није што није основано на причању народном и на рапортима вишечерене тројице (млетачки чиновници у Котору, Скадру и Цариграду).“ Напоследку, и кад није узимао предмете из историје, па опет није измишљао. У Лучи Микрокозма, на пример, једином Његошевом делу чији предмет није из историје, Његош се опет послужио готовим обрађеним предметом. Милтон је, два века пре њега, описао како су се анђели, под предводништвом Сатане, одрекли Бога, и Његош се ту послужио Милтоном као тамо историјом. Он одиста није волео да измишља, и то је показао много пута, скоро кадгод је сео да пише. Кад се он за спев религиозни, медитативни, филозофски, послужи готовом грађом, како то неће учинити за спев историски? И кад он у Шћепана унесе толико туђе готовине да каже: „у дјелу овоме мојега сопственога ништа није,“ и кад је тако Шћепана радио за чију је грађу морао преко сињега мора ићи, како да тим начином не ради Вијенац за који му је сва грађа на дому лежала, коју није морао ни прикупљати него је се само сетити, коју чак, баш и да је хтео, није могао из успомене одагнати? Он је Вијенац морао радити истим начином којим и остале спевове.

Кад смо ми показали да у овоме има доста позајмљенога и неизмишљенога, нисмо рекли ништа ново, и они који су због тога зажалили, имали су то много раније, пре нашег излагања, учинити.

Што се Његош служио туђом грађом, није ништа ружно. Зар је мало песника који су радили као и он? Грчки трагичари оснивајући своје трагедије на старим народним бајкама, нису се ништа мање од Његоша послужили туђом готовином, па зар им ко замера за то? Француски трагичари ишли су још даље. Они су се послужили не предањима, не сировом гра-

ђом, него готовим делима у којима су нашли не имена лица него целе портрете њихове, не мотиве него целе радње, нацртане и објашњене. Расин, на пример, сам каже за свога Британика: „Ја сам копирао лица у свом делу по највећем сликару старога доба, по Тациту, и био сам тако обузет читањем овога изврсног историка да нема ни једне јаче црте у мојој трагедији за коју ми он није дао идеју.“ Други француски песници били су још мање самостални него и сам Расин. Молиер је, на пример, чак целе сцене од речи до речи вадио из других писаца, некад преводио а некад, кад су писци били његови земљаци и савременици, просто напросто преписивао. И сад кад Французи не замерају за то својим великим песницима, што да ми замерамо нашем, кад је он радио као и они?

Али не, ја врло рђаво браним Његоша. Његов случај није као случај ових песника. Он није радио као Молиер и Расин. Он у ствари ништа није узимао туђе. Он је узимао само грађу, и то на начин сасвим допуштен. Он је радио само онако како раде сви који узимају предмет историски, како они једино могу да раде, како управо морају радити; друкчије, та врста поезије не би могла постојати. Прегледајмо у памети ово што смо прешли и сећајмо се шта је Његош узео. Узео је лица; па лица мора узети! Узео по неку околност о току догађаја: па то је добро што се држао историје! Узео понеки мотив за коју појаву: добро, али та појава и оно што је у њој лепо, чије је, његово или туђе? Шта је н. пр. он узео за онај красан опис Млетака у Драшковој појави? То да је Драшко а не ко други био у Млецима. Па то није ништа! Шта је, даље, узео за ону дивну тужалку сестре Батрићеве? То да је она сестра Батрићева а не Јанкова или Маркова; па шта је с тим? И тако даље. Да не ређамо више, на та три случаја своди се цело његово узимање, па је ли то узимање туђих лепота? Није, ни дај Боже! Ништа у ствари

Његош није узео: лица нису никакво узимање, мотиви су били сви безначајни и нису вредели ништа сами собом, и све лепоте у Вијенцу припадају чисто и бистро само Његошу.

У осталом, ми не само што не треба да за ово Његоша кудимо, него треба напротив да га хвалимо. Његош је баш добро радио што је тако радио.

Јер, најпре, вештина је створити лепоту а не изопачити истину. Добро је што баш Драшко иде у Млетке, кад је већ овај у ствари т.ј. по песми тамо био. Добро је, и из истог разлога, што баш Мандушић жали за пребијеним цефердаром. Зар би боље било да им је Његош променио улоге, па Мандушића послао у Млетке а Драшка оставио расплакана над цефердаром? Мажуранић је у свом спеву изопачио истину. Он је, у Смрти Смаил-аге Ченгића, без икакве невоље потурчио Новицу Церовића који би се преврнуо у гробу да зна да је тако оклеветан. Шта би било да је Његош потурчио владику Данила? Свакако је Његош имао право што није радио као Мажуранић.

После, Вијенац, овако објашњен изворима, из којих је постао, добио је више локалне боје, више прецизности у целокупном карактеру, више хармоније у општем тону. Све је у њему добило једноставнији црногорски карактер. И време у коме се дешава догађај, сад нам више изгледа време Данилово, јер лица фантастична, нису тек форме ради, не означавају ма каква Црногорца уопште, него су лица реална, историска, она која су у истини за време Данила живела. И народ црногорски, сад нам изгледа верније насликан, јер лица не представљају само поједине некадашње личности, него (сетимо се Вукотића, Радоњића, Мартиновића и др.) представљају породице, братства, племена, нахије, целу Црну Гору на послетку, ону из 18. века као и ову данашњу. Изоставите из Вијенца све обичаје Црногораца, сав говор њихов, па ћете увек, несумњиво, познати Црну Гору само по лици-

ма. И све, једном речју, у оваквом Вијенцу више представља Црну Гору и јаче истиче предмет његов.

Најпосле, Вијенац је баш тиме што се грађом ослања на народне песме, одскочио не само у лепоти него и у важности. Његов је значај већи и улога у књижевности лепша. Код нас се одувек жалило, да почнемо мало поиздаље, што наше народне песме нису састављене у уређене целине, као што је Илијада на пример. Наше песме су тако исто лепе као и оне из Илијаде, али су у одломцима, распарчане, и то им једино не ваља. Што нема никога да их сложи? Наш би Омир био већи од грчког, косовска епопеја величанственија од тројанске. Тако је свет жалио. Песници су видели да свет има право и желели су да створе ту епопеју. Бранко је сањао о њој, само је чекао да види Косово. У једноме је, међутим, грешио; и он и други. Сви су мислили само на косовску епопеју: као да се од оних песама које не певају Косово, није могла створити епопеја! Само Његош није тако мислио. Он је видео да у српској историји, у оним коренитим, основним, дубоким револуцијама нашега народа; у оним џиновским скоковима од подизања ка пропасти и од пропасти ка подизању које смо ми претрпели, има не један него неколико момената који могу пружити предмет достојан епопеје, праве народне епопеје, једног у истини националног спева. Он је добро видео да се и у месној историји Црне Горе може наћи такав моменат, да је, даље, истребљење потурчењака као зора ослобођења целог нашег народа, одиста такав моменат; и да се, напослетку, од оних народних песама које се за овај догађај дају узети, може створити једна целина која би тако исто могла имати карактер народне епопеје као и да је од косовских песама учињена. И кад је одабрао тај моменат, Његош га је радио онако исто као да је косовски био узео, онако како треба радити предмете великог, обимног нацио-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

7

налног значаја. Он је, наимае, видео да му за народни спев ваља од народних песама поћи, и тако је и учинио. И видео је још да су те песме које његов моменат описују, тако исто распарчане као и све друге наше, и да му их ваља све уједно прикупити, и тако је и учинио. Видео је да је она једна песма која непосредно описује догађај Бадњега Вечера, тесно везана за оне друге које цело време Данилово, певају, и да се у једном уметничком спеву она не може од ових одвојити. И онда је, пошав од те прве основне песме, уплео у њу мотиве ових осталих; и уз јунака Бадњега Вечера, ставио и јунаке Царева Лаза, и јунаке других битака, оне који су се прославили при нападу Ћуприлића као и оне при другим нападима турских везира, све који су на ослобођењу земље радили; и, најпоследње, око оног великог политичког догађаја којему је спев посветио, груписао и оне ситне чарке и локалне бојеве на граници црногорској, и она опасна чеговања Балетина и Пецирепова, и оне крваве пограничне сукобе Батрића и Ћоровића, и оне чудне и смеле експедиције Мандушићеве, и све ситније згоде и авантуре, мегдане и крајине, среће и не-

Београд.

среће, прилике и неприлике јуначке, које му је песма пружила као ствари, које су се у истом времену, у времену ослобођења, десиле. Речју, од оне једне просте и скромне песме која је уско и сиромашно опевала вартодомиску ноћ црногорску, он је начинио једну богату целину, једну разнолику киту, једну опсежну синтезу песама о Данилову времену. Као што је Омир у Илијади дао циклус народних песама о тројанском рату, тако је Његош у Вијенцу дао циклус песама о ослобођењу Црне Горе. Његош их је одиста уметнички скупио, саставио, сложио, спојио и саставио у један венац, у црногорски венац, у венац црногорских предања, у прави и истинити Горски Вијенац. И то је Његош учинио, у времену кад је косовску епопеју узимао да уметнички обради Јоксим Новић који је није одвео даље од једне и сувише слабе имитације народних песама, и кад је о њој сањао Бранко, Бранко који у грађи, у фабули у садржини својих епских песама нема ни једне реминисценције из народне песме! И то је Његош учинио тако сигурно, тако магистрално да је остао модел, прави модел и данас, и у будуће.

(НАСТАВИЋЕ СЕ).

Један српски краљ

у Дантовој Божанској Комедији

— Др. Лазар Томановић —

У програму задарске више гимназије за г. 1899. проф. Вит. Брунели написао је расправу под насловом „Illustratione storica a Dante Dio. Com. Per. XIX. 140—142“, која се односи на једног српског Краља.

У XIX пјевању *Раја небесни орао*, умољен пјесником да ријешити сумњу о правници суда Божјег, користи се том приликом да укори опаке краљеве; тако многе набраја, међу којима и

.... quel di Rascia

Che male aggiustò 'l conio di Vineggia.

У тумачењу овог мјеста коментатори се не слажу, прије свега због разлике варијаната у текствима рукописним и штампаним, па због историјског факта, на који се овај стих односи.

Проф. Брунели зауставља се најприје на лингвистично питање, то јест на варијанте: *travisto — aggiustò — aggiusta — avvisò — advistò*, која своди на: *travisto — aggiustò — aggiusta*. Тако су се коментатори подијелили у два главна табора: једни су за *vedere* а други за *aggiustare*.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Односно значења пак, већина коментатора се слажу, да је Данте хтио приписати једном српском краљу адултерацију млетачког новца; те неки држе, да оно *male aggiustò* значи *рђаво је илмитирао, рђаво патворио* исти новац; други који претпостављају *ha visto*, напротив држе да то значи, да га је *рђаво прегледао*, и зато *рђаво употребио*. Па осим тога разна су тумачења и самог адвербија *male*.

И овдје г. Брунели опажа, да се неће моћи утврдити прави смисао Дантеовог стиха, ако се прије не упознаде тачно историјски факт, о ком је пјесник мислио. Те поставља три историјска питања: која је то земља била *Rascia* — кога Краља рашког Данте спомиње — и како он *male aggiustò* или *male vide* калуп млетачки; па овако разлаже:

I. За вријеме Дантеово, како је италијанска трговина тежила к Истоку, државе и народи балкански нијесу били тако непознати, као што би се могло на први мах мислити. Тако ондашњи писци често спомињу *Rascia* — Рашку, и то доста тачно. На прилику, налазимо у „*Cron. del buon secolo*“, изданој г. 1733 у Фиренци, гдје један саотакаственник и савременик Дантеов, пошто је подијелио Јевропу у разне покрајине, овако пише о десетој: „Десета је Србија; зове се краљ рашки; хришћани су, али се не покорављу римској цркви; имају краља, али немају велику државу.“ Па тако и *Busone da Gubbio*, пријатељ великог пјесника и као он прогнанник, у једном свом роману скоро сав приказ у трећој књизи развија у Рашкој. Па овдје учени професор навађа даље оне доцније писце који су нетачно означавали Рашку, као и многе, који су је тачно означавали, као и многе документе савремене Данту.

Отуда изводи, да је Рашка била дио српске државе и да краљ Рашије значи што и краљ Србије.

II. На друго питање, ког је краља рашког Данте подразумевао, коментатори или га не именују, или веле, да је то био

Урош, или мијешају разне краљеве у једној особи.

Г. Брунели прије свега утврђује, како се из свега пјевања XIX види вријеме, у ком је тај рашки краљ владао. Јер као што сви владоци и њихова дјела ту споменута припадају више XIV неголи XIII вијеку, да тако мора спадаати у то вријеме и онај српски. Тако упадање у Ческу Алберта аустријског збило се г. 1304 — смрт Филипа Лијепог г. 1314 — Фердинандо IV Шпански краљевао је од 1295 до 1312 — Венцеслав III чешки од 1301 до 1309 и т. д. Ако дакле сви владоци, које спомиње *небесни орао*, спадају више у XIV неголи у XIII вијек, с разлогом се може узети, да је и краљ Рашије из тог доба, и ако се варијанте *aggiustò, ha visto* не односе на један факт строго из тог доба.

Сад учени Италијанац испитује генеалогичку српских краљева, те искључује првовјенчаног и Радослава, јер нијесу имали свој новац, Владислава I и Уроша I, јер су много удаљени од доба у које је Данте *Raj* писао, и Владислава II, јер припада посљедним годинама живота пјесникова.

Остају дакле Стефан Драгутин и Урош II Милутин; коментатори не познају првога, док тврде да је Урош Милутин назначен као фалсификатор неким млетачким документима. Први од тих докумената, који је био познат већ прошлог вијека Б. Нани-у (*De Duobus imperatorum Rasciae nummis*, Млетци, 1750) и другим нумографима нашег доба, носи овај наслов: 1282 die III maii, in Majori Consilio. Quod officiales teneantur incidere denarios grossos regis Raxie et stracionare in Rivolto. У овом декрету вели се „quod teneantur diligenter inquirere denarios regis Rassie contrafactos nostris venetis grossis, si ad eorum manus pervenerint; et si pervenerint, teneantur eos incidere. Et ponantur omnes campsores, et omnes illi, qui tenent stacionem in Rivoalto, et eorum pueri a XII annis supra ad sacramentum, qui inquirent diligenter bona fide predictos denarios; et si pervenerint ad eorum manus, teneantur eos incidere. Et

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

si alicui persone inventi fuerint de predictis denariis a XII supra, quod illa persona, cui inventi fuerint, perdat decem pro centenario de omnibus, que eis inventi fuerint de illis denariis, et debeant incidi и т. д.

У Љубићевој збирци докумената (Listine и т. д. Zagreb 1886) овоме предмету односе се следећи: 1282. Die XXIX octobris, in Majori Consilio. Да се трговцима у Задру, Дубровнику, Драчу и Котору под заклетвом нареди: qui non debeant ducere nec mittere denarios de Bresco nisi incisos vel ruptos, et si habebunt, teneantur ipsos incidere antequam veniant Venetias in penna decem pro centenario. 1287. Die XXIX julii, in Majori Consilio.

Die vigesimo nono julii capta fuit pars, quod debeat destinari ambaxator unus ad regem Raxie occasione grossorum contrafactorum nostris grossis и т. д.

Bresco значи Брсково, гдје су се ковали онда српски новци. О овима грошима брсковским говоре два писма млетачка од 13 маја 1309, упућена једно српском краљу а друго консулима у Котору, у којима се говори, да су неки млетачки поданици, тамо оштећени pro soldis quatuor mille venetorum grossorum, примили у накнаду само 1200 гроша и то у стоци, која, кад се продала, даде тек *yperpera de Brescoa VII cent., que est multo minoris valoris quam sunt nostri grossi* (Listine цитирани).

И ово питање о патвореним грошима даде толико после републици, да је ради тога установила нарочите званичнике под именом *Officiales grossorum Raxie*. Штета што се данас не налазе документи, који су били у књизи *Misti del Senato*, и што је од те магистратуре остало само име у каталогу под датом 1313—1316; јер иначе знали бисмо што више о овом питању.

То је питање новом свјетлошћу расвијетлио г. 1893 Никола Пападополи у својој књизи: *Le monete di Venezia deseritte ed illustrate*, vol. I, гдје у *Capitulare Massariorum monete*, налазимо:

MCCLXXXX die XXIV Junii V indi-

ctione. Ordinum fuit per dominum ducem et suum consilium minus de XL, quod omnes officiales Venetiarum astringantur et teneantur per sua capitularia omnes denarios grossos de Brescoa et de Rassa et aliam monetam factam ad similitudinem nostre monete, non batutam in Veneciis, que ad eorum tabulas et officia pervenerint pro suo officio, teneantur incidere totam ultra per transversum.

У другом декрету од г. 1294 последњег јуна било је одлучено: quod omnes qui habebant denarios grossos de Brescoa vel de Rassa, teneantur eos portare ad cecam infra dies quindecim postquam hoc fuerit stridatum, et massarii teneantur eos accipere pro libris XI et soldis V marcham. Item teneantur dicti massarii scribere tam prode quam dampnum quod habebunt de ipsis denariis; et omni quindena debeant dare in scriptis domino duci et consiliariis et capitibus de XL prode vel dampnum quod inde habebunt. Et similiter teneantur omni quindena facere satum de dictis grossis, ut possit cognosci bonitas ipsorum. Et a predictis XV diebus in antea nullus Venetus vel forensis in distriktu Venetiarum, hoc est a Grado ad Caput Aggeris, audeat accipere vel dara dictos grossos nisi pro XXVIII denariis quemlibet grossum. Item a predictis XV diebus in antea quicumque habuerit de predictis grossis pro XXVIII denariis unum, teneantur eos postare ad cecam ex tunc usque ad dies VIII, et dare eos massariis; et massarii teneantur eos accipere pro libris XI et soldi V marcham. Et quicumque fecerit contra predicta vel aliquod predictorum, perdat III denarios parvos pro quolibet grosso.

Из ових докумената не излази, да је Урош Милутин патварао млетачки новац, јер се нигдје он не спомиње, него само да је република имала посла српским новцем од 1282 до 1316. Уроша Милутина за то именују коментатори, јер нијесу онда знали за другог владоца српског, не познајући ни новчане установе српске, ни то да је заједно са Урошем краљево од 1272 до 1316 његов брат Стефан Драгутин Сријемски.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Али прије него утврдимо који је од ове двојице био краљ, кога је Данте подразумевао, треба разбистрити, дали се овдје тиче патварања или фалсифицирања млетачког новца. У првом документу чита се: *denarios regis Rassie contrafactis nostris Venetis grossis*, то јест, *новац рашког краља патворен прела нашем*, а не *наш новац патворен краљем рашким*; а у *Capitolare dei massari* још јасније: *новац учињен налик нашег новца, некован у Млецима* — то јест, *не новац млетачки, кован у Млецима, него туђ новац, кован у иностранству, налик млетачког*. Сада нека се обрати пажња на казне, под које су подпадали они, који су имали тога новца: инцизија новца, губитак 10%, предавање на цеку, гдје се примао за 11 лира и 5 солада, то јест, 28 динара за грош, на мјесто 32, колико је вриједио грош млетачки. Одакле се види, да је влада хтјела да истисне из течаја српски новац, који је у калуку имитирао млетачки, дајући у накнаду онима, који су имали тај новац, његову вриједност, да не би неопрезнији примали га као млетачки, или као исте вриједности млетачког новца, који је био и смјесе и тежине боље. Јер да се тицало фалсифицирања млетачког новца, законодавац би употребио ријеч *falsare*, као н. п. у сљедећим установама: *Item statuimus ut si quis sigillum nostrum aut salis falsaverit aut nostre monete falsator extiterit* и т. д. А оваквих фалсификација у XIV вијеку било је разних на источном Јадранском мору и у Леванту, што млетачки магистрати вазда називљу: *moneta falsa, soldini falsi, moneta mala* и т. д. И против тих фалсификација узимала је мјере и дубровачка република. Али ни у Дубровнику, као ни у Млецима, не спомиње се *moneta falsa* рашка или брсковска; него, као у Млецима, спомиње се један *надодатак super grossos de Brescoa*, не говорећи да су фалси.

Незадовољан ни овим документима, проф. Брунели потанко испитује типе гроша млетачких и српских из XIII и XIV

вијека. До г. 1250 српски новци носе тип византиски, а од ове епохе приближује се млетачком. Урош I и дијелом Стефан Сријемски усвајају сасвим тип млетачки са латинским натписом. И два новца, млетачки и српски, и у најситнијим детаљима тако су слични, да их само разликују имена владара и свеца, чије су слике на новцу, која разлика је била трудна у оно доба, кад је врло мало било који су знали читати.

На питање, да ли су могли српски краљеви ковати новце, имитирајући млетачке? одговорили су; *Фр. Занети* у својој књизи „*De nummis regum Mysiae seu Rasciae*,” Млеци, 1750, да су могли а да не буду за то оптужени као фалсификатори; а *Бер. Нани* у већ споменутој својој расправи, да је република устала против српског новца за то што су српски гроши све више губили у доброту смјесе металске; за то су били на штету њезине трговине, те је настојала да српски краљ напусти тип млетачки. Анализа двају гроша Уроша I дала је овом посљедњем у једноме 88 а другоме 148 карата скорије, док платачки гроши нијесу имали него 44 карата.¹⁾

Проф. Брунели доказује да је Стефан Сријемски још лошије смјесе; тако, онај краљ српски у Божанственој комедији, јесте или Урош I или Стефан Сријемски. Али смо већ видјели да из разлога времена није могао бити Урош I; а Урош II, док му је брат живио, није имао права да новце кује; остаје дакле Стефан Сријемски. Што потврђује и та околност, што је он најпослије промијенио тип свог гроша.

Олузевши тако мисао патварања у смислу фалсифицирања млетачког новца, слиједи, да су најстарији коментатори, тумачећи дотични стих: *који не кује свој новац, који изгледа као млетачки, тако чист као Млечићи* — то чинили, јер као Данте добро познаваху новчано питање између

¹⁾ Отуда је у нашем народу остала до данас предрасуда при лијечењу да се тражи цекин млетачки.

Млетака и Србије. И до тога су закључка дошли сви они који су проучавали српски новац од Занетиа овамо, осим коментатора Дантеових особито нашег доба.

Отуда проф. Брунели доказује, пошто отпада фалсифицирање у модерном смислу ријечи, да то није ни главни знак опачине овог краља. Краљеви, који се с њим спомињу, нису зли само по ономе, што им пјесник ту приписује, него их тијем само индивидуализира, као Алберта Прагом, Филипа Лијепог лалцом, Карла II цолавошћу и т. д. Јер је већ *Отгимо* рекао, да се о овоме Краљу може рећи грђе, него ли је пјесник рекао. И овђе излаже опачине Стефана Драгутина који је оцу одузео престо и живот, дочим Уроша II Милутина истиче као доброг краља, који се послје смрти удостојио части олтара.

Из ове своје расправе г. Брунели извео је сљедеће закључке: *а)* да је онај српски краљ, ког Данте спомиње, Стефан Драгутин Сријемски; *б)* да се *agguistare* има претпоставити глаголу *vedere*, те значи *удесити, исправити, илигирати*; *в)* да ријеч *калун* овдје значи *тип*; *г)* да новац само индивидуализира опаког Краља; и *д)* да су најстарији коментатори много тачније овај стих тумачили, него ли многи модерни.

Ми Срби дужни смо, да будемо захвални проф. Брунели-у: прво, што је ослободио нашег светог краља Милутина од друштва злих краљева у Божанственој комедији; друго, што је *резултате наше модерне историјске науке*, и не знајући за њих, односно старих српских новаца, уништио.

Кад је *Глас Црногорца*, приказујући Протићеву књигу *Наши модерни Историчари*, навео овај стих Дантеов, биоградске *Вечерње Новости* то су прихватиле; али је исти лист био принуђен да се опет на то поврати, јер је у Биограду било „на ту кратку али јасну биљешку, и ако не јавно, али тајно испод жита пронијето, да то није истина.“ (В. број 32 *Веч. Нов.* т. г.)

Да видимо што ће наши модерни историчари сада рећи када виде из:

I. Званичних докумената млетачке републике;

II. Нарочитог звања државног против српског новца;

III. Читаве литературе о српским новцима —

да је не само постојао српски новац, него да је био поплавио тако земље млетачке републике, да се отуда породило читаво новчано питање између млетачке републике и Србије!

П О З И В

Члановима Матице Српске и свему Српском Народу

Књижевно Одељење Матице Српске, хотећи да угоди често исказаној жељи јавне штампе, хотећи да својим радом што боље задовољи потребе нашег друштва, и нарочито, да књигом што више користи Матичиним члановима: већ више од године дана претреса на својим седницама питања о програму својега рада и о облику Матичиних издања. У седници од 2.(15.) марта о. год. дошло је Одељење до коначних одлука, које је и Главна Скупштина Матичина једнодушно прихватила.

Те одлуке износимо сада у име Главне Скупштине Матичине пред чланове Матичине и пред васколики Српски Народ, чијем умном напретку и служи Матица, и позивамо све пријатеље српске књиге на моралну и материјалну помоћ.

Овим одлукама се смера на то, да Матичина издања буду што *савременија* и да им садржина буде од што *непосреднијег интереса и користи* за читаоце. С тога ће *Летопис* од нове године чешће полазити своје читаоце, свака два месеца, те

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ће излазити шест пута на годину у свескама од 7—8 табака. Признајемо, да би Летопис тек онда корачао с временом, кад би се јављао свакога месеца, али за сада Матица нема средстава да изда на годину 12 свезака: до одзива чланова и претплатника стоји, да и то што скорије буде.

Новим реформама се иде за тим, да Летопис и својом садржином задржи љубав према знању и просвети, и жељу за отменом забавом својих чланова и читалаца. Летопис треба да буде модеран књижевно-научан орган, који ће пратити и приказивати живот Срба и осталих просвећених народа у свима правцима културнога рада, и то не само у расправама и чланцима, него и у што тачнијој и што опширнијој информацији. Особито ће се настојати да се свака нова српска књига објави, прикаже или оцени, а и свака страна која се тиче Срба. Опширан програм Летописа ће се у своје време објавити.

Да би Летопис био што спретнији и згоднији, ићи ће се затим, да се сваки предмет у једној или највише две свеске доврши. Веће расправе или белетристичне ствари се неће прекидати на дуге рокове, него ће се штампати у једној књизи те ће их читаоци добивати целе на руке И у овом правцу, у издавању засебних књига уз Летопис, Матица ће моћи само тако развити живљи рад, ако узима што више радника и помагача. За први мах ће Матица издавати толико књига, колико на то претече преко Летописа из садашњих материјалних средстава.

Летописом и засебним књигама хоће Књижевно Одељење да задовољи књижевне и научне потребе образованијих чланова нашега народа.

За широку масу нашега народа: за ратаре, тежаке, занатлије, раднике, ученике, а донекле и женски свет, издаваће Матица као и досад *Књиге за народ* из задужбине Петра Кољевића. Само ће се одсад програм ових књига тачније одредити, и опет ће се ићи за тим, да се што боље изађе на сусрет *савременим и непосредним* потребама поменутих кругова.

Засад ће Матица издавати сваке године *шест* „Књига за народ“ са бројем табака које може Кољевићева задужбина избацити. Од шест књига ће три бити *забавне* садржине и доносиће песничка дела уметничке или народне књижевности. У ове књиге ће ући производи наше лепе књижевности, који су признати као добри, које могу разумети и најшири народни слојеви, а који, било због садржине и основне идеје, било због стила и облика, заслужују да постану опћа својина. Две књиге ће бити садржине *поучне*. Матичини радници ће се трудити да сазнају из самога народа, какве потребе душевне, физичке или економне тиште најшири слој нашега народа па ће наћи знанце, који ће о таким потребама популарно расправљати.

Последња ће књига бити *Календар*. Ово је новина међу издањима Матичиним. Ако се за коју књигу може рећи да је „за народ“, заиста се то може рећи најпре за календар. Па зашто да га и Матица не уврсти међу своје књиге, које намењују народу? У календарима у нас, истина, није оскудица, може се рећи, има их и сувише. Али се и то може рећи, да је већина испод сваке критике. Ако се Матица узда да ће нашој популарној књижевности дати добар календар, који ће се с коришћу моћи прелиставати целе године, нема разлога да се устручава таке књиге. Матичин Календар ће бити са сликама и пун сваковрсних потребних обавештаја за практичан живот и корисних поука.

Сва ова своја издања ће Матица, као и досад, својим члановима давати бесплатно. Али она хоће да изађе на сусрет и оним Србима, који нису у тако повољним материјалним приликама, да могу постати члановима њеним, *те ће своје књиге давати и нечлановима за умерену претплату*. Од како се Матица преселила из Пеште у Нови Сад, често се помишљало на растуривање Матичиних књига и с помоћу претплате. Сад је та мисао сазрела. Матица Српска не би могла о себи рећи, да врши културну мисију, ради које је осно-

вана и досад одржавана, ако не би ишла за тим, да своје књиге растури у што пространије кругове Српскога Народа. С друге стране, она и мора поћи тим путем. ако хоће да дође до што обилатијих средстава, да би могла свој рад проширити и разгранати.

Главна Скупштина Матичина, имајући све ово на уму, одлучила је, да „Летогис“ и засебне књиге даје нечлановима за претплату од 6 круна, а „Књиге за народ“ за претплату од 1 круне, све заједно за 7 круна.

Разуме се, Главна Скупштина при овом новом уређењу Матичиних издања рачуна на помоћ свих Срба, нарочито својих чланова. Управо, Матица се не би смела ни упуштати у овај посао, да се не нада обилатој помоћи са свих страна.

У првом реду позивамо наше књижевнике у братско коло. Сви се морамо стећи око Матице, ако желимо да она буде жижа нашега књижевног и умнога живота. Матица ће, као и досад, сваком раду дати праведну цену. И најмањи рад, који је њој потребан, Матица ће наградити. Оригинален расправе, чланци и критике за Летопис награђиваће се према оригиналности и тежини хонораром до 80 круна по штампану табаку. Радове из лепе књижевности исто тако, или по табаку или одсеком, особито ако су мањи. Књижевни реферати, белешке и мање информације добиваће 10 потура од штампана реда. Радови за Коњевићеве књиге награђиваће се хонораром до 40 круна по штампану табаку.

Али да се тако узможе књижевни рад по заслуги награђивати, потребна је Матици морална потпора свих њених чланова и свих просвећених Срба и материјална помоћ целог народа. Главна Скупштина је одлучила, да Матичине књиге растурује преко *повереника*, надајући се, да ће се сваки члан Матичин и сваки просвећен Србин драговољно примити повереништва онде где затреба. Пријатељима

Др. Милан Савић с. р.
секретар.

Матичиним нарочито наглашујемо, да све ово наше предузеће зависи поглавито од добре организације *повереника*. Повереницима ће бити дужност да прибирају чланове и претплатнике, да купе од њих новац, да новац шаљу *благајници Матице Српске* у Нови Сад и да члановима и претплатницима раздају књиге. На своје трошкове, нарочито на поштарину, добива сваки повереник 10% од скупљена новца, а ако прибере 10 претплатника, и један примерак сваке књиге.

Објављујући овим своје и Књижевног Одељења одлуке и смерове о издањима Матичиним, Главна Скупштина уједно моли чланове Матичине и све пријатеље српске књиге да договорно у сваком месту учине једно или по потреби више повереничких места, да се споразумеју у згодној и поузданој личности, која би примила на се дужности повереничке. Повереници нека се изволе до почетка новембра о. г. обратити секретару Матичину са изјавом да се примају дужности и права повереничких за то и то место, па ће добити упутство, шта ће даље чинити.

Матица Српска ће се према овим одлукама одмах латити посла и, колико до ње стоји, све ће учинити путем својих органа, да тај посао одговори и смеру оснивача и добротвора Матичиних и жељама и потребама чланова њених и данашњег српског друштва. Али је ово и прилика за чланове Матичине да потврде своју досадашњу љубав према Матици; прилика је и за оне, који су се досад туђили од Матице или јој забављали, да покажу, да су све то чинили у доброј намери. За све је прилика да помогну једно опће дело. Нема сумње, свако може на свој начин помоћи, ако има добре воље.

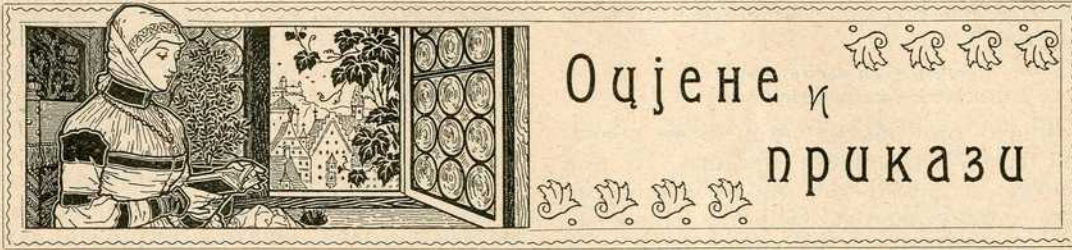
На посао дакле! И у то име Бог нам помогао!

Из Главне Скупштине Матице Српске у Новом Саду, 31. августа (13. септембра) 1900. год.

Председник Матице Српске:
А. Хауић с. р.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Милорад Ј. Митровић: **Књига о љубави, баладе и романсе.** — Београд 1899.
— Цена 1. дин., стр. 70.

Ступајући у нови вијек српска лијена књижевност ступа у нову фазу свога развјетка. Јер наступа једно ново кољено; избијају на површину нове клице, нове идеје и гледишта, нове мисли и тежње, нове потребе и захтјеви; и ако поднебље и прилике буду погодне, они ће од ланашње, готово пуне рудине створити праву градину српске поезије. Ми данас имамо пјесника који су радом својим унеколико обезбиједили себи бар литерарну каријеру. Сава Мијалковић, Алекса Шантић, Милорад Митровић, Риста Одавић, Јован Дучић, Сокољанин (Дим. Глигорић), Божа Николајевић, Ленски (Мил. Јакшић), Стево Бешевић, Осман Ђикић, два Карабеговића (последњедња тројица Срби Мухамедовци) изгледа да ће бити достојни последници ранијих учитеља Јакшића, Змаја и Војислава. — И ако је српско поднебље још облачно; они пјевају и по српским и слободним и неслободним странама разлеже се њихов глас; ма да је тврда и необдјелана земља, коју они треба својим плугом да преору, ма умна снага код неких и оскудијевала, љубав и добра воља не оскудијевају ни једноме. Јер ми већ имамо готове збирке С. Мијалковића, Шантића, Митровића, Бешевића, Боже Николајевића и Ленског. Жељети би било да издаду своје збирке још и Одавић, Дучић и Дим. Глигорић.

Ова имена нових људи веома пријатно звоне нашем уху и ми вјерујемо да ће они у српску њиву посијати здраво сјеме...

Према досадашњем раду изгледа да Митровић иде пред свима поменутих писцима и чини собом одјелиту јединку. На ранглисти српских нових пјесника Митровић с правом може доћи на једно од првих мјеста. Он излази пред српску публику, излази на литерарну арену поведен силом оне моћи што у њему живи, а никако каквом личном амбицијом. Јер Ми-

тровић пева више година и вазда је био оригиналан. Ми смо се навикли видјети га на првом мјесту у свима најбољим часописима и гдје нађемо његово име испод пјесме прво њу читамо. И за све вријеме он није ни једном покушао да нам пружи збирку својих радова. Начин и предмети његовог пјевања такви су да се он не може ни с ким поредити па ма то и Хајне био с ким га сличавају. Исто је тако неко прије неколико година учинио бесмислицу срањујући Лазу К. Лазаревића са Тургењевом и Шекспиром у исти мах. У оскудици друге аргументације ил' знања сваштара обично пријегавају оваким паралама.

Према ономе што се налази у књизи о љубави није тешко определијелити и охарактерисати Митровића. Он је лирничар, који се ослободио утицаја Змајева и Војислављева. Али се ипак примјећује да су му некада Змај и Војислав били љубимци и учитељи (види пјесме *Хетефа* и *Трубадур*). У овом издању које је и са техничке стране без поговора наћи ће читалац низ бисера наше поезије. — Предмет Митровићева пјевања је љубав, што и сам наслов књиге свједочи. Али ова љубав у његовим пјесмама нема ничега савременог, није модерна ни рафинирана, није нервозна ни скептична, није рачунска ни лажна. Митровић као да овом својом збирком даје сигнал да се човјек треба да поврати старом времену, билини, прошлим и заборањеним идеалима. Готово у свима пјесмама преовлађује романтично осјећање, ма да романтизам није његова карактеристична црта. И кад би његову пјесничку дјелатност оцјењивали само по овим романсама и баладама Митровић би се имао сматрати као питомац из пјесничке породице Хајнеа и Биргера, Љермонтова и Ајхендорфа, а унеколико и Мисеа, који су одрасли у романтичним традицијама. Јер ма да немају реалну почву, нити социјални значај веома су блиски нашем

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

срцу и осјећању, јер, (згодна је ријеч Ге-теова), њихне

Märchen noch so wunderbar
Dichterkünste machen's wahr!

Пошто ова збирка чини један непотпуни дио Митровићева пјевања, то она не може да служи као тачно мјерило за праву оцјену његова талента. Ипак, из ових пјесама излази на видик једно и то ми хоћемо да утврдимо: да је Митровић истински пјесник и тим се сам издваја из оне гомиле што по листовима и часописима слаже ријечи у стихове. Јер, има писаца чак и таквих, који су по злој судби српске књиге, изишли на добар глас, а чији би рад и име могли сасвим пребрисати, а да ипак слика извјесне епохе књижевности не буде ни у колико измијењена, нити да се ма у чему осјети какав недостатак. Таких је много и кад их два-наест уједно ставите, они чине једно туце. Ми зато и обраћамо пажњу читалаца на Митровића, што се одваја јакó од њих и ако се у овој збирци не приказује онакав какав је у ствари. Али и овом књижицом од 34 листа а 17 пјесама, он нам много говори и доста пружа. Љубав, коју он у својим баладама и романсама опијева, није као што је, по готову, свака модерна љубав — рачунска, бакалска, компликована, са епизодама и новчаним издацима, него је страсна, чиста и силна ко Судбина. Она влада човјеком и њој смртни подлеже, као и глади. Али желећи да изнесе ту и такву љубав, он је морао оставити данашњи живот и друштво: данас је значај тог појма тако редуциран да му се одузима сваки узвишени смјер; по свему изгледа њему је данас тај појам деградиран и на друштвеном тргу таман је од толике вриједности колко стају и једне половне панталоне у телалници; деградиран је до улоге еспапа који се купује и продаје, па чак и до мустре без вриједности. Јер данас ни десета љубав није последиједња, а прва је толко рачунска да се своди на најнижи степен физичког задовољства. За то Митровић оставља садашњицу и тражи друго доба и друге људе гдје тај цвијет може да напредује. Струје и потребе страсти и мишљења, идеали и уживања, жеље и смјерови — све се то као у кинематографу мијења; ми тражимо нове, нове и опет нове надражаје. Живимо у покварености као далеки запад а у магли незнања ко Оријенталци. Док данашњи писци трче по улицама, пијацама, каванама, станица-

ма, гдје је метеж и ту, поред многих јалових предмета и љубав налазе, Митровић бјежи од свега тога. И као што у свом приватном животу не мари за велико друштво него се ограничава на уски круг најближих пријатеља, исто тако и у својој поезији тражи мјеста запуштена, тражи билину, прошлост, старе вртове гдје живе трагови љубави цвјетне, истините, јаке, љубави страсне, племените, чисте, трубадурске. Живот и мода јуре на ватреним колима; он не иде за њима: он пушта да измичу живот, људи, њихове страсти и догађаји, а он заостаје од те бесмислене хуке и вреве у врту успомена, у градини прошлости. Тражи осамљена, давно заборављена мјеста, у која не продира жагор дана и живота, галама пијаце и борбе, утакмице и отмице. Тиме би хтио Митровић да се у колу наших нових пјесника прикаже као типична и оригинална појава.

Кад човјек чита ове пјесме оживљују старе, заборављене успомене: присјећате се слатких дана далеке младости што се неће повратити. Као оно човјек који је провео двадесет или тридесет година у туђини, далеко од огњишта и постојбине, далеко од материнска крила, па се после лутања вратио у своје родно мјесто, па при погледу свега поврве силне успомене — тако се човјек осјећа читајући ове лијепе пјесме. И ако је много шта измијењено он је нашао своје старе, миле знанце: шета се по запуштеном врту гдје је дјетињство своје провео, удише ваздух давних дана; ту је стара кула, сат, ту равале и зидине; све то има нарочиту боју и својствени дах прошлости. По оној градини, што је у парлог обрасла, нико не пролази, по гробовима трава зарасла... али онај, који је ту златну своју младост провео налази све пренуло и оживљено. Све то има дражи и милине, јер потсећа на рану младост и буди успомене незаборављене прошлости, дане, када си ексером по зиду исписивао почетна писмена једног дјевојчета за којим си тада лудовао, а које је одавно умрло, а из даљине чујеш гуче грлица. Ту је још по друму стара прашина; ту је застао и ућутао онај вјетрић који је кроз бокоре ружа шуморио и затим заћутао. А то је она здрава, невина, сјетна, чиста љубав, која је данас рудимент онога светог осјећања што је тако мирисало и груди напајало у цвјетном добу прошлости. Митровић сад у овој збирци износи то доба у својим пјесмама. По-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

езија је његова, изгледа, као барка једрилица што је давно оставила родне стране и сад се враћа и доноси нам из љепших предјела далеких непознатих страна мирисно цвијеће...

Само ово довољно је да определијели Митровићеву литературну физиономију у неколико, или боље рећи уопште. Јер за њ не треба много умне префињености, па да се види колики је пјесник он: као што мирис руже и љубичице осјећа сваки нормалан нос и као што шуму види свако иоле чисто око, тако ће и сваки — прост као и најобразованији човјек — видјети у Митровићу правог пјесника, а наћи забаве и насладе у његовим пјесмама, које имају још и ту врлину што износе најзаплетенију и најмистичнију појаву у њеној невјероватној простоти.

У дванаест реди износи нам читав роман, читаву судбину једне душе, трагедију једног живота. Примјер:

У мајке је ћерка била,
Ко дан лепа, ко цвет чедна,
Па заволе једно момче, —
Била једном ружа једна.

Ал то момче лептир беше
И њу презре срца ледна,
Другој моми руку даде, —
Била једном ружа једна.

У цркву се свати крећу
Разлеже се песма медна,
А са цркве звоно јеца, —
Била једном ружа једна...

Овдје ваља још нешто нагласити: Поезија Митровићева није ради његова ћефа, није ради славе или користи. Он је човјек који не јури за славом, за то ће, извјесно, слава њему на сусрет изићи. Он је један од оних што пјева, јер тако мора, а другачије не може. Њему је пјесма дух што га одржава, атмосфера у којој лако може да дише. Митровић се, дакле, не јавља да задовољи своју личну или литерарну амбицију; него нам износи један одсјек свога књижевног живота: збирка ова је дјело готовог, савршеног човјека, који пјева више од десет година и манифестира оно што стани у његовој пјесничкој души. Још ово: Митровић је пјесник који не филозофише него осјећа; мисли су просте али бујне, чак би му се могло замјерити да употребљује мален број ријечи; изрази обични али топли, силни, енергични. Цијела збирка у главnome износи трагедију живота, коме је најбитнији агенс и елеменат љубав, она силна и свемоћна љубав, која човјека подиже у нај-

идеалније сфере или га сурвава у амбис најстрашније пропасти и уништења. Зато су личности које он износи и опијева веома осјетљиве, искрене а понајвише трагичне: „коњиц крвав стоји, а нема му господара;“ „на дну мора она лежи, на бисерној сјајној стени, а на лицу траг јој свежи, од тих патњи препаћени;“ „још крв кваси ране свеже, а просуте чаше леже;“ „а са цркве звоно јеца, — била једном ружа једна;“ „и на дну мора сиња, лежаћу блед и хладан ко љиљан што је свео;“ „блед и мртав лежи под стенама grubим, ал ко да му усне и сад шапћу: љубим!“; „а с осмехом витез седи, погледује крвав мач“ и т. д.

Збирком пјесама својих о љубави Митровић је успио да даде такав израз ријечима својим да личе на шум горе, на тужну музику. Читајући приче о љубави осјећате да сте далеко од вреве живота, од сурове борбе за насушни хљеб; осјећате као да непрестано шумори поток, бруји гора, мирише градина, гибље се класје, ударају вали с пучине у стјеновиту обалу. Ту се поезија приближава музици; Митровић је први од пјесника нове генерације који је покушао да сруши границу између те двије области, управо покушао је да се прикаже као музичар у области слагања ријечи и стиха. Вазда је пун темперамента и простоте; влада композицијом и ако — то му је једна мана — располаже са мало ријечи. Та музика ријечи тече са стиха на стих и дјејствује веома пријатно као водапад у гори што пада са камена на камен и заносно шумори. Мајстор стиха са мало ријечи и ма да му је слик — то му је друга мана — нечист и неправ, због рђавог акцента често рогобатан. Али кроз све укупно избија млаз чисте поезије, која опијева љубав најпростијим али уједно и најсилнијим изразом. Као примјер нека послуже ови веома лијепи стихови:

Ноћ санана. С неба ведр
Звездани се зраци шире,
А ружина мирис недра
По градини бујно мире.
Мирга шуми ко да стрепи,
А јасмина љубав сања,
Све заноси гласак лепи
Славујскога натпевања.
А кад сину месец јасни
Задрхтало цвеће тада,
Осетило полет страсни
А росната суза пада.
Дал се туга њега таче?
Зашто му се покој муги?
Ил то цвеће за то плаче
Што ће скоро увенути? — стр. 22.

Ој, ви ноћи, слатке ноћи,
 Ви такмаци рајског чара,
 Кад се срце у самоћи
 Само собом разговара.
 И час леће небним кругом
 И звезде жарко грли.
 А час пада с тихом тугом
 Витих крила обамрли!
 Ту су наде с пламном страшћу,
 Ту очаји, а ту моћи,
 А све љубав топи слашћу,
 Ој, ви ноћи, слатке ноћи! — стр. 23.

И презрех љубав своју и бацих лиру драгу,
 И прогнах жуди смрти и варку пуге маште;
 И покри риза црна песника твога, драга,
 И покри јаде моје и моје снове таште
 Наслоњен на стуб храма топле сам моље вио,
 И душом Богу претан тражио срцу моћи;
 И поче прошлост моја да пада и да бледи
 Ко светлост лепих зрака у крилу тамне ноћи,
 Ал срце опет плану. И неста вере моје
 И збацих ризу црну, која ме сравни с гробом
 И узех лиру драгу и с нова у свет одох
 И добох теби, драга, да умрем ту пред тобом

А када зора сине и распе руже рујне
 И светлост дана крене да просја ноћни вео
 Тада ме неће бити и на дну мора сиња
 Лежаћу блед и хладан ко љиљан што је свео...
 — стр. 41.

Управо Митровић у својим баладама износи идеалну љубав која је ишчезла са старим замковима и кулама, са запарложеним градинама, са прошлошћу и трубадурима, са витезима и младошћу људском. Тај човјек је угледао те лијепе предмете што се губе у магли далеке билине, а обични смртни их данас не види; чуо је приче ветра и развалина и оно што је шумило и прошумило кроз гору и воду, кроз замак и ливаду, кроз поље и градину. То је била прича о љубави сјетној, њежној, јакој као судба, а која из идиличности прелази у трагичност. И критичар би морао бити велики зановетало, када би хтио ситне погрјешке за махне и недостатке да сматра. Али друго нешто може бити пријекор, који се Митровићу донекле с правом може добацити: предмети његовога пјевања налазе се ван садашњице и далеко ван граница његове постојбине. То јест у Митровићевим баладама далеко је више заступљен човјек него Србин: дон Рамиро, дон Жуан, Педро, Зарема, Ванда, Кански, Бјелски, Готфрид, Милон, Хлора, као што се види, све страна, туђа имена. Али та замјерка сама собом отпада кад се узме да је то најмањи дио Митровићева рада и да ове пјесме не чине његову особеност. Тиме се не може тврдити да је његова поезија без социјалне, чак и без умјетничке тенден-

ције, она је изнесена из осјећања да представи љубав, као најмоћнија чинилица која, као и глад са своје стране, човјека подиже и обара и у животу људи изговара најсудбоноснију ријеч. Она дакле није, као што би неко могао казати, у служби какве узвишене савремене социјалне или политичке идеје, не подгријева човјека вишим циљевима савременог живота. Ја му тај пријекор нећу чинити; нећу просто из тога узрока што у овим пјесмама Митровић није испољио све своје умјетничке способности и што добро знам да он има и тих т. зв. пјесама у служби идеје и са савременим значајем а има их више и далеко бољих него што су ове лијепе баладе и романсе. Шта више, његове пјесме штампане по разним полит. листовима деведесетих година са савременом, друштвеном или политичном тенденцијом, пјесме противу друштв. зала, противу политичких мародера, којих ми, хвала Богу, данас имамо тако много, да би их могли по 14 у туце продавати и поклањати, тек би изнијеле праву величину и вриједност Митровићеву, ма да би га и у апс могле отјерати.

Још једна замјерка, коју треба да прими срцу: у погледу слика Митровић је прави антипод Драгиши Станојевићу, који је у слику, просто, један туриста. Докле овај тако много полаже на акценат да њим готово кињи слик, Митровић је према њему немаран и не полаже много на акценат, што је свакако погрјешка. Куриозума ради помињем да је у десет пјесама на 63 (шездесет и три) мјеста у слику акценат погрјешан, што смета музици његовог језика: стене-мене; зора-двора; средла-тела; плене-жене; глену-њену; слађе-нађе; целосело; сева-врева; заман-таман (таман); свијаш-сијаш; срећу-нећу; губи-љуби; гледа-бледа; вара-ствара; миља-збиља; тако-јако; чуна-пуна; стане-ма'не; врати-пати; душа-слуша; ма'ну-плану; пара-вара; чуше-душе; напи-капи; лажа-стража; хвата-врата; клети-лети; разно-сазно; чилом-вилом; тмина-сина; тице-лице и т. д.

Из ове одвратне и прљаве савремености у којој најбоље успијевају друштвене и моралне наказе, у којој се највише истичу политички угурсузи и научне шепртље у добу гдје је Србин близу да почне губити вјеру у љепшу будућност не само своје књижевности него и свог имена и народа, у том добу избија у књижевности понова стара романтика и то од оних од

којих то не очекујемо. Избија младар једар који говори да је српска земља здрава ако је ваздух покварен. Митровић овом збирком показује да је у свом седлу и да располаже великим капиталом духа и фантазије. Књижевност несумњиво добија у његовим пјесмама нове изворе блага српске умјетне поезије, а читалац српски добија у Митровићевој поезији пријатеља кога ће јако завољети и који се не забораваља. — Ја сам књигу два пута прочитао и то сваки пут са већим интересом, што је такође један доказ више о њеној валаности нарочито кад се зна да има књига, па чак и од познатих писаца, које ни за казну човјек не би могао ни до краја прелистати а камо ли два пут прочитати.

Хебел је у 43 г. посјетио Хајнеа и у свој биљежник завео ову записку: „То је пјесник дубок који силази у море и поноре да, не на срећу, одоздо изнесе зрно бисера, него је он који другује с вилама, с њима стани и располаже њихним благом“... Сличну би ријеч могао за Митровића употребити.

Ако ко класификује наше пјеснике, онда се серија нових људи извјесно мора отпочети са именом Милорада Митровића. — Али он овом књигом није оправдао сва наша очекивања; јер ми у овим пјесмама не видимо потпуну индивидуалност и особеност његову. Најзад из балада и романа — које никад нису биле најбољи производи ни једног пјесника — то се не може ни видјети.

Пољаревац.

Милорад Павловић.

Српска Краљевска Академија: Оглед француске библиографије о Србима и Хрватима. (1544—1900). Прибрао и средно Никола С. Петровић. Београд 1900. Цена 2 динара.

Essai de Bibliographie française sur les Serbes et les Croates (1544—1900) par Nicolas S. Petrovitch. Belgrade 1900. Prix 2 fran. (Edition de l'Academie royale de Serbie).

Рекло се да се о добрим стварима не да много говорити. Овдје је то нарочито случај, гдје је у питању једна књига која је добра па ма дала мало или много, па ма била уређена овако или онако. Може бити боља или гора само према томе да ли је потпунија или мање потпуна, а о савршеној потпуности није ни ријечи. Што

критика овдје може да каже то је само — хвала, јер труд и то тако савјестан труд може да има само једну сатисфакцију да је нашој књизи учинио једну услугу. За библиографа нема мјеста на Капитолу, а фондови и саме Академије одвећ су плитки да плате оне дуге дане које је стратио писац ројећи по библиотекама док је на свјетлост изнио ништа мање него 1819 дјела који се тичу српског народа. Међу њима је велики дио који се тиче и Хрвата понаособ, а како писац вели у једном дебелом предговору, одвећ би мало требало да се још прибере па да ова Библиографија буде осим српска и хрватска још и бугарска. Ако писац још књигу приреди и у француском издању (која није мање потребна) тим ће озбиљно помоћи да се странци за нас много више заинтересују са једним оваким вођом за богате изворе.

Но још нешто. Док академска омладина хрватска сједи на јајима и чека на „манифестације“, један српски академски омладинац пружа Хрватима једно дјело које је за њих од не мање важности него и за нас. А ако се не варам и г. Петровић је био о лањској Змајевој прослави у Загребу приликом „манифестација“ и вратио се кући са ајершпајзом на салонском капуту да се опет засуче и пише за Хрвате библиографије. Једна карактеристична ствар. Но свакако је тај рад г. Петровића вриједан сваке похвале и у том доказује да српска омладина излази пред свијет са часнијим стварима него што су муџи. И кад једном једна болесна и фанатизована генерација престане да води ријеч, и кад се сретемо једном на широком и освећеном словенском друму са Хрватима, кад она шачица, која у Хрватској ради за слогу с нама, а која је онамо третирана као издајничка и купљена гомила, онда ће се наћи опет који Гај или И. Кукуљевић који ће рећи шта су учинили Срби док су Хрвати сједили на јајима.

А у то треба вјеровати као што су вјеровали наши Даничићи и Будмани, као што вјерују млађи наши писци хрватских библиографија као г. Живаљевић и г. Петровић, па макар нас наше стрпљење и сношење чинило мало и политичким назаренима. Јер Хрвати су сложни данас у само једној ствари: у ствари против Срба. Лањске године је била на нас повика за коју су се тражила нојева јаја, повика у којој се чуо глас и хрватских романсијера. Чекамо да видимо колико ће бити повике

приликом када им један Србин чини услугу овако кавалерску какву чини г. Петровић својом Библиографијом.

Књига коју приказујемо иде за циљем који је можда далеко, али који није ши-

мера; за циљем којем треба много стрпљења, много толеранције, много словенства, о чему српски писци, на нашу сатисфакцију, и овом лијепом књигом дају један доказ више.

Јонашан.

Српска

* У овом броју почели смо доносити једну критичку расправу нашег одличног сарадника г. Павла Поповића, професора из Биограда. Само због особитог значаја и обраде овога чланка одступили смо од правила наше редакције, да се сваки рад сврши у сваком броју, те ће излазити до краја ове године. Почетак расправе почео је био излазити у Недићевом *Српском Прегледу*, ал писац је и тај почетак прерадио и допунио, те ће читаоци *Зоре* моћи је као цјелину читати. Ми смо захваљни писцу на овом озбиљном и значајном раду о класичном дјелу великог Његоша.

* *Снохватице Змајовине*. Свеска III. Срем. Карловци. Српска Манастирска Штампарија 1900. У спомен својег састанка и путовања по Србији од 27. јунија до 15. јулија 1900. године а у почаст свом Чика Јови Змају Српски Матуранти. Цијена 1.20 кр. а у дивот повезу 2.40 круна. — *Девесиље*. Из биљежака у прози Мухамеданца Аливерића Тузлака упјесмио Змајова. Издање Рада дионичарског друштва за издавање српских књига и новина у Руми. Цијена 1 круна. У Новом Саду. Српска Штампарија дра Св. Милетића 1900. Са ликом Змајовиним. То су та два наслова нових књига Змајевих. За сада их уз најтоплију препоруку само оглашујемо, а првом приликом више о њима.

* *Приче* Милете Јакшића зове се 15. свеска *Мале Библиотеке*, што излази у Мостару од издавачке књижарнице Пахера и Кисића. У овој збирци одштампане су три врло лијепе приче пјесникове: *Црквенаково иресе*, *Шта је видео Пера Демлић* и *Црно Маче*. Ове приче уз ведри хумор пишчев дају поновну свједоцбу о таленту младог српског пјесника Милете Јакшића. Цијена је књизи 12 новчића.

* Милош Цветић, артистички управитељ Српског Народног Позоришта у Биограду написао је ново позоришно дјело: *Милош Велики* у пет чинова са пјесмама и свирком у 25 слика.

* Књижара и штампарија *С. Угреновића*, у Бањој Луци, јавља: У скоро ћу дати у штампу књигу: *Моје благо*, приповијетке *Стевана Милијевића*. Прича је свега 12, и већином су из српског живота у Босни. Неке су биле штампане по најбољим српским листовима, а неке су нове. Издање ће бити на финој артији, од прилике 6—7 штампаних табака, а цијена је књизи 1 круна. Скупљачи добију 11-ту књигу, а књижари обичан књижарски рабат. Претплата се прима до 15. септембра ов. год. Послије ће се цијена повисити. Новац и наруџбине ваља слати на потписану књижару и штампарију. Као нова штампарија умољава господу скупљаче да јој што више претплатника сакупе.

* Кроз који дан ће из штампе изаћи новела *Фереца*, са њемачког преведена а у издању књижаре С. Угреновића у Бањој Луци, те ће се моћи уз цијену од 30 хелера добити. Издавање књига наставиће се и даље.

* *Домаће газдинство*, са 170 слика. По својим предавањима написала Љ. Сладојевићева. Под овим натписом издала је књигу у лијепом издању српска краљевска дворска књижара Мите Стајића у Биограду. Цијена 6 динара. Ради свога обилатог, поучног садржаја, ова књига заслужује топлу препоруку.

* *Глас Српске Краљевске Академије*. LVIII. Други разред 37. Биоград, Државна штампарија краљевине Србије 1900. Цијена 2. дин. Садржај: 1. *Неколико питања о Стевану Немањи*, прилог критици извора за српску историју XII. века; од Љ. Ковачевића; 2. *Један прилошчић Маричком боју* 25|26. септембра 1371. год. (с картицом), од Јов. Мишковића; 3. *Историјска сећања* у неким наредним песмама о Краљевићу Марку, од Анд. Гавриловића; 4. *Црнојевићи и Црна Гора* од 1479.—1528. год., историјска расправа Јов. Н. Томића и 5. *Одношаји нећских патријарха с Русијом у XVII веку*, од Ст. Димитријевића.

* Српска Краљевска Академија: *Споменик*. XXXVI. Други разред 32. Биоград, Државна штампарија Кра-

љевине Србије 1900. Цијена 2. дин. Садржај: 1. *Прилози историјској расправи: Покрет Срба у околини Кнса 1603. год.* Из Млетачког државног архива исписао Јов. Н. Томић. 2. *Преглед историјских извора о кнезу Лазару и Краљевићу Марку.* Написао академик П. С. Срећковић. — *Споменик XXXVII.* Садржај: 1. *Опис словенских рукописа софијске библиотеке*, саставио Свет. Вуловић. 2. *Опис двају путовања преко Балканског Полуострва француског посланика Де Хе-а у 1631. и 1626. год., од непознатог писца.* Приопштио и објашњења додао Јов. Н. Томић. 3. *Деловодни протокол писам Петра Тодоровића — Добриња*, српског војводе из првог устанка. Преписао и приредио Мил. М. Вукићевић. 4. *Писма из првог и другог устанка.* Прибрао Мил. М. Вукићевић. 5. *Белешке о неким црквицама, црквама и манастирима у Србији*, из времена од 1730—1735. год. Прибрао М. Ђ. Милићевић.

* *Кнез Милош у причама* зове се нова збирка М. Ђ. Милићевића. Издање Чупићеве задужбине. 1900. У Београду, државна штампарија краљевине Србије. Цијена 1.50 дин. Ова је књига допуна прве књиге која је 1891. године изашла са истим насловом. И ако ова лектира није дјело какве особите књижевне вредности, али је лијепа грађа за новију историју Србије. Господину Милићевићу припада заслужена захвалност за ове податке.

* Као 13. свеска Мале Библиотеке изишла је под насловом *Disjecta* II. од Дамјана Ђ. Омчикуса прича: *Неврастенска љубав*. И ова прича Омчикусова одаје писца као добра психолога, бистра посматрача и углађеног стилисту. Из свију његових радова вије нека меланхолија приказана лако елганцијом и без ђићанске скрупулозности. Поред свију насртаја на прву његову књигу Омчикус остаје на висини књижевника префињеног укуса, слободне мисли и осјећања срца. Он је и без воље „критичара“ постао симпатијом интелигентнијег дијела читалачке публике. А то је значајно.

* Позната историјска сцена Бранислава Ђ. Нушића *Кнез од Семберије* изишла је као 14. свеска *Мале Библиотеке*. О овој дирљивој сцени српске прошлости донијели смо опширан реферат у VII. бр. овогодишње *Зоре*. Овом приликом препоручујемо овај бисер наше књижевности свима а нарочито дилетантским дружинама. Цијена је 12 новчића.

* По ојци чланова књижевног одјелења Матике Српске Јована Грчића и Радивоја Врховца, предложиће се скупштини да се награди дјело непознатог писца: *По команди шаљива игра у три чина*.

* *Обичан човек*, најновија шала Бранислава Нушића, штампа се сада у *Новој Искри*. Мислимо, да ће је писац и посебно штампати.

* *Ретка срећа*, позоришна игра у једном чину од Милеве Симићеве, изашла је из штампе као 31 свеска *Зборника Позоришних Дела*. Једна лијепа и пријатна шала свакоме допаљива, ма и не сасвим нова и необична. Препоручујемо је.

* Изашла је из штампе и задња свеска најновијега Толстојевога романа *Васкрсеније* у српскоме пријеву господ. Јована Максимовића. Сада се може добити потпуно дјело уз цијену 4.80 круна у књижари Свет. Ф. Огњановића у Сремским Карловцима. — О великом овоме дјелу писало се по свима листовима па и у нашој *Зори* као ни о једној другој књизи. С тога овога пута само напомињемо да би требало да га има сваки интелигентнији читалац српски.

* Душан Ђурић, писац приповиједака за дјецу, написао је нову једну приповијетку под натписом *Вера га је спасла!*

* Српска штампарија у Загребу издала је Шилерово *Звоно* у српском пријеву пок. Николе Косановића. — Пријевод је управо изврстан, те га нарочито препоручујемо ко се интересује за ову чудну Шилерову пјесму.

* *Прва туга*, приповијетка пок. Свет. Ранковића, што је прије три године штампана у београдском „Делу“, прештампана је у 7. броју „Нове Искре.“

* Мих. Сретеновић недавно је издао књигу *Кроз Мачву*, путовање ученика IV. разреда основне школе код Саборне цркве у год. 1899.

* *Српска музичка школа у Србији*, која стоји под надзором министра просвјете и црквених послова, а коју је основало *Београдско Певачко Друштво* у договору с г. г. Ст. Мокраћем, Цв. Манојловићем и Ст. Биничким, отпочиње, у име Бога, своју другу годину. *Главни предмети* у овој години биће као и у прошлој: *клавир, виолина, соло-певање и музичка теорија*. Осим ових отвара се курс и за *виолончело* и за *флауту*. Уз сваки главни предмет уче се обавезно ови споредни предмети: *клавир, музичка теорија, хорско певање и историја музике*. — У Српску музичку школу примају се ученици оба пола, који су навршили најмање једанаест година, а имају слуха за музичко развијање. *Школарина* је за један главни предмет 120 динара годишње, а плаћа се у ратама по 12 динара мјесечно унапријед. *Уписнина* је 5 динара, а полаже се при упису. Редовни чланови Београдског Певачког Друштва плаћају половину школарине а целу уписнину. *Уписивање* ученика вршило се од 21. до 27. августа. Испит за нове ученике, који су толико спремни да могу ступити у који виши разред, држан је 28. 30. и 31. августа. Предавање је почело 1. септембра ове године. Српска Музичка Школа налази се у Бранковој улици бр. 21.

* Њ. В. краљ српски Александар, приликом рођендана Њ. В. Краљице Драге, одликовао је орденом бијелога орда Св. Саве и таковскога крста IV. и V. степена ове српске књижевнике и умјетнике: Змаја, Пају Јовановића, Лазу Костића, Ристу Одавића, Веселиновића, Матавуља, Сремца, Глишића, Боку Јовановића, Убавкића, Цветића, Милорада Митровића и Николу Ђурића. Честитамо!

* Исидор Бајић, слушалац музичке академије у Будимпешти послао нам је овај позив: „Као сарадник *Allalános zeneészeti lexicon*-а који уређује Jách Jozsef уредник *Zenelap*-а (музички лист) да бих могао у споменутом музичком лексикону што вјерније и потпуније изнијети све оно што се односи на српску музику и њен развитак, — молим ева српска пјевачка друштва да укратко напишу своју историју, свој рад, као и имена својих часника, коровође (са кратком његовом биографијом). Све то молим да се пошље на адресу: Jách József *Zenelap* kerkektője. Baross u. 81. Budapest. Композиторе наше молим да и своје фотографије пошљу, и то што прије, да се још за времена могу клишеји за лексикон начинити. Надам се да ће се наша пјевачка друштва и наши композитори одазвати овом позиву, у толико прије, што уредник споменутог лексикона са великим интересовањем прати развитак наше музике и рад је да и страном свијету прикаже све оно лијепо што се односи и што краси српску музику.“

* Једногласно су изабрани по приједлогу Књижевног Одјељења за почасне чланове Матице Српске: *Сило Матавуљ*, књижевник у Београду, др. *Оскар Ажбот*, јавни редовни професор словенских језика на Будимпештанском свеучилишту, и *Лука Зима*, умировљени професор Велике Школе у Београду. — Исто тако изабран је по приједлогу Књижевног Одјељења за члана Књижевног Одјељења свештеник *Сава Теодоровић*, професор и катихета на кр. реалној гимназији у Земуну.

* Уредништво Вршачког *Родолуба* почело је у својим подлисцима доносити краће радове српских књижевника из других листова и тако упознавати своју публику са савременом белетристичном књижевношћу. Ово је врло паметна мисао редакције, и зацјело јој више служи на част него да доноси можда водене љубавне петљаније књижевних дилетаната. У опће наша журналистика врло мало пази на савремену нам књижевност. Критика никако није ни заступљена а о каквим чланцима који би засиједили у књижевну струку нема ни помена. Частан изузетак су у томе *Српски Глас* и *Глас Црногорца* као недељни листови. Колико ли би се тек у дневним журналима дало о том писати, мјесто што се кљука публика са силним наставцима каквог страшног преведеног романа.

* Пошто су наш уредник г. Атанасије Шола и унутарњи члан редакције г. Алекса Шантић на извјесно вријеме отпутовали у Њемачку и Француску гдје ће да посјете и париску изложбу, молимо да се сва писма и рукописи за то вријеме шаљу на адресу редакције.

Славенска

* Под натписом *Hercegovske lidove obrázku Svetozara Čorovića*, почео је познати нам књижевник J. Трештик преводити неке приповијетке нашега са-

радника Свет. Ђоровића у листу *Vlast* на чешки, те је у 12 броју штампао прву приповијетку *У походе*. У истоме броју опширно приказује Ђоровићеве *Записке из Казабе*. Ту вели, да је Ђоровић и опет доказао разноврсност свога талента, прешавши са досадашњег начина свога приказивања на поље сатире и то не са малим успјехом. Готово у свему, вели, да га Ђоровић подсећа на незаборављенога чешкога приповједача Космака. Иза овога износи у кратко садржину свакога *записа* хвалећи их, те на крају вели, да радо очекује другу свеску *Записа*. Иза горње оцјене, налази се, у истоме броју, друга оцјена Трештикова о *Биједним лудима* М. Будисављевића. Он вели, да је Будисављевић живом пластиком и китњастим слогом написао своје приповијетке, упознавши нас са Ликом и *убогим Личанима* које писац, умочивши перо у крв срца свога, изводи на позорницу. По тенденцији му Будисављевић много личи на Руса Чехова, који исто тако дојмљиво умије да описује руске мужике. Износећи иза овога, у кратко, садржину сваке приповијетке, критичар топло препоручује књигу.

* Илија Миљаров, млади књижевник бугарски, написао је трагедију у пет чинова *Апостол* из бугар. револ. епохе прије ослобођења. Она третира онај моменат из бугарскога народнога устанка, који је индиректно или директно упливицао на њихово ослобођење. Но по мишљењу критичара бугарског листа *Мисли* писац није ствар обрадио како би требало. „Апостол би хтио да буде трагедија“ вели критичар „како је и сам писац назвао. Али у ствари то нити је трагедија, нити је уопште умјетничко дјело.“ Колико се види, критичар је у својој оцјени сасвим непристрасан.

* Словенска књижевност изгубила је једнога од одличних радника својих. Умро је Dr. Francišek Lampè, ваљани уредник познатог словенскога листа *Dom in Svet*, кога је основао и уређивао све од 1888. године. Осим овога он је написао и више лијепих и корисних књига, као што су: *Uvod v modroslovje*, *Dušeslovje*, двије свеске *Jerozalemskoga romara* и седам свезака *Zgodbe sv. pisma*. Лака му земља!

* *Jiri Biltner*, познати и даровити чешки глумец, издао је нову збирку цртица *Jerište a zakulisi*. Сlike су из живота глумачкога, написане су лако и живо, те се врло угодно читају.

* У најновијем издању скупљених дјела Н. В. Гогоља, у IX. свесци, налазимо биљешчицу његову *О томе, шта тражило од критике*, коју је као ђак писао. Ево те биљешке: Шта тражило од критике? то је питање, чије је ријешење одвише потребно у наше вријеме, кад је благородна цијел критике понижена неправедним полагањем права, личним испадима, те се често обраћа у намјерну клевету, ушљед необразованости и одсуства истинитог просвјешћења. — Први и главни услов без кога критика не може бити то је — непристрасност, само је потребно, да произилази из ума бистрога, истинито-просвјешће-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

нога, који је у стању потпуно да разазна лијепо од ружнога. Критика треба да је строга, како би тиме боље придала цијену лијепоме, зато што просвијешћени писац не тражи незаслужене хвале и славе, него му треба, да га критикује строг ум, који вјерно појима његове мисли и његово дјело. Критика треба да је и учтива, те да се не поткраде ни један уврједљив израз, јер поред такога понижавања достојанства критике могло би се мислити, да је рецензента или критичара управљала истинска жеља за добром и користи, она је дужна да одушевљава сва његова истраживања и разбирања те да буде вавда његовим непромјенљивим вођом...

* У ратовању руске војске по Манџурији погинуо је и pjesник Леонид Петровић Волков, гдје је био официр козачки. Он је био један од најбољих руских pjesника. Пошљедња збирка његових pjesама изашла је лани под насловом *На далеком Истоку*. Опијевао је природу, људе и њихова страдања на Истоку, па тамо је и умро.

* Владимир Назор, један од најдаровитијих хрватских pjesника издао је у засебној књизи своје *Slavenske legende*. О овој књизи, — ако је добијемо, — проговорићемо опширније.

* Иван Лепушић, књижевник хрватски, написао је и издао двије књиге за дјецу: *Cvijetnik* и *Dragoljub*. — Лепушић одавна пише за дјецу. Нама изгледа, да он у опште пише за дјецу, јер и оне његове приче из Босне, које је одраслијем намијенио, могу само дјеца с извјесном насладом читати.

* У. Мерхаут, књижевник чешки, написао је роман под натписом *Andelska sonata*. Чешка критика држи, да је ово најзнаменитија појава у њиховој белетристици за пошљедњих десет година.

* А. Л. Липовски књижевник руски написао је и издао књигу под натписом *Хорвати*. По његову писању изгледа: да он или не познаје ни Срба ни Хрвата као што би требало кад се хоће да пише о некоме, или, ако их познаје, да му у писању није било стадо до истине него до нечега другог. Жалимо од срца што је ова ствар штампана на руском језику.

* Македонскиј вопросъ на почвъ его исторій, Етнографи и политики. — Под тим натписом изашла је књига, што је написао госп. Јован Рогановић.

* Познати књижевник руски Павле Аполоновић Ровински, написао је брошуру, у којој устаје против Руварчеве расправе *Montenegrina*. Књизи је натпис Черногорская исторія передъ судомъ архимандрита Илариона Руварца.

Чиштуље

† Др. Илија Огњановић-Абуказем, испустио је своју племениту душу дана 21. августа у Будим-

пешти. Покојник је у читавоме Српству био познат као ватрен родољуб, као многогодишњи заслужни уредник *Јавора*, а нада све као хумориста и сатиричар, који је толико година пунио ступце Змајевог *Стармалом*, *Змају* и *Жижки*. Засебно је издао своју *Шалу и сатиру* (5 свезака) и *Веселе приповетке*, па *Абуказемов Шаливи календар*, *О дифтеритичној вратоболји*. *Како се вала чувати од колере*, *Грбове знаменитих Срба* и *Занимљиве приче из живота знаменитих Срба*. Вјечна му памет!

† **Живко Милосављевић**. 26. јула ове године, српска Велика Школа у Биограду остала је за навјек без једног свог знатног, просвјетног радника. Смрћу професора *Живко Милосављевића* остала је катедра Римскога Права упражњена, катедра коју је учени покојник на тако угледној висини умислио српском народу да одржи. Рођен у Пожаревцу 1880. године свршио је и основне школе и гимназију и Велику Школу у својој домовини, одакле је 1885. године, као одличан ученик, послат у Париз и тамо довршио своје учење у париском дисансу права 1888. године. Већ идуће године буде постављен за сунплента на Великој Школи за римско право, а 1890. именован је редовним професором правног факултета. Кад се указала потреба да у највише земаљске судове уђу и неколико млађих снага, који одлично знају правне науке, постављен је за члана Касациског Суда, а остао и на даље као хонорарни професор Велике Школе правног факултета. Од његових стручних радова споменућемо: 1. Римско приватно право и његов утицај на јевропска законодавства и правничко образовање у опште. 2. Римско приватно право. Књига I: увод, извори, историја и монументи. Лично, статусно и породично право: I. (половина). Књига II. Стварно право, која је у рукопису; Књига III. Нашљедно право, која је у штампи и од које је покојник доживио да види само први табак оштампан. 3. Нови законик о кривичном поступку за Босну и Херцеговину. 4. Римско Јавно право од Виљемса. (Пријевод). 5. Јавно међународно право од Функ-Брентана и Сорела. (Пријевод). 6. Држава старог века од Де-Куланжа, које је дјело превео заједно са Божом Прокићем. За своје књижевне радове и научне чланке по српским и француским часописима одликован је орденом св. Саве IV. реда, а био је чланом берлинског „International — Vereinigung für Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre.“ Вјечан му спомен!

† **Дум Иво Стојановић**. И бијели Дубровник град опет се у црно зави. И српске сузе опет орошише нови гроб један. И над тијелом што га у тај гроб спустише залелекаше pjesме покајнице, баш онда, када су требале да се заоре pjesме радованке у славу онеме, који је кроз толико година био слава и понос милога Дубровника.

Дум Иван Стојановић преминуо је. Велики Србин, родољуб, ватрени поборник за све оно што је свето

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

и свијетло, за све што је српско, растао се с нама за навјек; изморен напорном борбом легао је, да вјечито почива. Класични Дубровник остао је без свога најмилијега сина, стара дубровачка застава остала је без свога јуначкога заставника, српски је народ остао без свога ватренога борца, а српска књига без једнога вриједнога раденика.

Дум Иван Стојановић родио се 4. децембра 1829. год. у Дубровнику. Свршивши гимназију и филозофију учио је богословију у Задру, 1852. год. посвећен је за свештеника на Корчули, а 1883. год. постаде каноником у Дубровнику. Стару дубровачку књижевност познавао је као ријетко који, а учио је латинске, талијанске и њемачке пјеснике, те је отуда и био онако образован и онако ваљан књижевник, који нам је дао осим *Историје дубровачке књижевности* и других научних ствари и новеле: *Луко Мали*, *Госпођа Мара*, *Жагарац*, комедију *Фрлезија* и т. д.

Дубровник ће још за дуго жељковати оваквога великана а цијело Српство оваквога књижевника. Слава му!

† **Јосиф Торбар.** Хрватски народ изгубио је 13. јуна о. г. једног од својих најодличнијих учењака, свећеника надбискупије Загребачке, директора кр. велике реалке у миру и предсједника Југославенске Академије знаности и умјетности. Рођен 1824. у Крашићу од сиротних сељачких родитеља, свршио је Богословију у Загребу а послје филозофију у Бечу. Бавио се највише природним наукама и своје књижевне радове штампао је које у Јагићеву *Књижевнику* а које у *Раду Југославенске Академије*. У свом научном раду држао се индуктивне методе. Умро је у својој 77. години живота, оставивши себи у своме народу трајан спомен. Лака ти земља стари Илирце!

† **Фридрих Ниче.** У Вајмару умро је од каплје Фридрих Ниче, један од највећих савремених филозофа. Смрћу његовом престало је живјети само његово тијело, а ведри његов дух застирала је тама лудила већ од год. 1889. Стога је смрт несретног филозофа ослободила од тешких физичких болова, које је наукао неуморним учењем и уживањем средстава за успављивање. Ниче се родио год. 1844. у Рекену код Лицена од оца протестанског пастора кога је Ниче изгубио у раном дјетињству. У Бону је изучио класичну филологију, те већ послје своје про-

моције год. 1869. именован је за професора класичне филологије на базелском свеучилишту. На том мјесту је остао до год. 1889., кад је ради очне болести морао тражити умировљење. Од тада је живио у Млечима, Горњој Италији и Швајцарској, а кадикад је свраћао у Лајпциг мајци. За то доба је написао више филозофских дјела, док му се није од превеликог умног напора у Турину год. 1889. помутила памет. Сва настојања љекара и брижна њега мајке и сестре, да му поврате здравље, остала су узалудна. Својим првим повећим дјелом: *Постанак трагедије из музике* свратио је на себе пажњу цијелог просвијећеног свијета. Тај спис и његова *Несавремена посматрана* стоје још под непосредним утицајем Вагнера и Шопенхауера, који су у опште оставили највише трагова у његовом душевном животу. У својим каснијим дјелима пошао је самосталнијим путем, те је у дјелу *Тако рече Заратустра* изложио на неки начин програм своје филозофије. Каснији његови списи само су извршење тога програма и епохална слика радикалне критике свих друштвених одношаја и моралних појмова. С Ничеом је нестало човјека, који се осјећао позваним, да преокрене све етичке појмове. У том горостасном умном раду постало је име Ничеово веома популарно. Његова морална наука неумитно је и тврда, пуна парадокса, а његов *натчовјек* највећа је противност данашњим социјалним учењима. Често парадоксне његове мисли побуђивале су општу радозналост, и налазиле симпатије ради прелијепог облика, у ком их је заодјевао. Никад се ниједан филозоф није служио са мање разлога, а опет ниједан никада није изнио толико револуционарних мисли. Та су својства мамила у његов табор особито млађи свијет. Његове идеје нашле су јаког одзива у модерном мишљењу и књижевности. Ниче је велика пикантерија наших дана: одлична и јака индивидуалност, да је узнемиривала свијет. Удес је хтио, да је он, душевни вођа данашњих т. зв. модерних, свршио свој живот помрачена ума.

Исправак.

На страни 272. у пјесми Драг. Илића у завршном ретку пошљедње китице стоји: „Ако је сухо, а душа тврда“ — треба: „Око је сухо, а душа тврда.“

СА ДР Ж А Ј: Др. Љубомир Недић: *Хрватина у српском језику*. — **Пјесништво:** Драгутин Ј. Илић: *Ветру, Добротвор, Саблазни*. — **Приповијетке:** Лазар Поповић: *Сентиме*. — **Чланци:** Павле Поповић: *О Горском Вијенцу*. — Др. Лазар Томановић: *Један српски краљ*, у Дантовој Божанској комедији. — **Позив** Члановима Матице Српске и свему Српском народу. — **Оцјене и принази:** Милорад Ј. Митровић: *Књига о љубави*, приказује Милорад Павловић. — Никола С. Петровић: *Оглед француске библиографије о Србима и Хрватима* приказује Јонатан. — **Кроника:** — *Српска*. — *Славенска*. — *Читулe*. — *Исправак*.

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахера и Кислица у Мостару, и сви њени пошљеници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Поједина свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петигредка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера билеговине.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА